

vigilia

PASKAI LÁSZLÓ:
Keresztény elkötelezettség

MARÓTH MIKLÓS:
A keresztény erények

KERESZTES SZENT JÁNOS:
A Lélek Éneke

VAJDA MIHÁLY:
A szent Heideggernél

MARTIN HEIDEGGER:
A metafizika meghaladása

BARSI BALÁZS:
„Ha ismernéd Isten ajándékát...”

Beszélgetés Somogyi Győzővel

Bisztray Ádám, Bor Ambrus,
Krúdy Gyula elbeszélései
Ferencz Győző, Kelényi Béla versei

1990
6

Vesperae autem Sabbati (<i>Holl Béla közlése</i>)	401
PASKAI LÁSZLÓ: Keresztény elkötelezettség a politikai és társadalmi életben	402
MARÓTH MIKLÓS: A keresztény erények. A mértékletesség	407
KERESZTES SZENT JÁNOS: A Lélek Éneke (<i>befejező rész; Takács Zsuzsa fordítása</i>)	411
KUBINYI ANDRÁS: Mátyás király és a magyar püspöki kar	418

BOR AMBRUS: Cédulák (<i>elbeszélés</i>)	424
BISZTRAY ÁDÁM: Székelytámad, anyaszék (<i>elbeszélés</i>)	430
JAROSLAV DURYCH: Fehér Márta (<i>elbeszélés; Kiss Szemán Róbert fordítása</i>)	433
KELÉNYI BÉLA: Képek egy némafilmből (<i>vers</i>)	406
FERENCZ GYÖZÖ: Elvetélt teremtetések (<i>vers</i>)	462
ZILAHY PÉTER: Vérszínkép; Nincs kijárat (<i>versek</i>)	423, 432
SZ. RINDÓ KLÁRA: Az elfeledett Magyar Szemle	436
KRÚDY GYULA: Esteledik (<i>elbeszélés</i>)	440

VAJDA MIHÁLY: A szent Heideggernél	442
MARTIN HEIDEGGER: A metafizika meghaladása (<i>részletek, Tillmann J. A. fordítása</i>)	446

TALÁLKOZÁSAINK A SZENTÍRÁSSAL

BARSI BALÁZS: „Ha ismernéd Isten ajándékát...”	452
--	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Somogyi Győzővel (<i>Tillmann J. A.</i>)	458
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

RÁSZLAI TIBOR: Dativus ethicus	463
--------------------------------	-----

NAPLÓ

Fekete Antal: A Szentmise olvasmányoskönyveiről	468
Teológia: Az MTA Filozófiai Intézetének új vallástudományi sorozata (<i>Gáspár Csaba László</i>)	471
Irodalom: Bohuniczky Szefi: Otthonok és vendégek (<i>Pannonbégyi Katalin</i>)	472
Zene: Mahler Negyedik szimfóniája (<i>Fáy Miklós</i>)	473
Színház: Két bemutató — Lulu; Koldusopera (<i>Erdődy Edit</i>)	474
Film: Hagyjátok Robinsont (<i>Hafner Zoltán</i>)	476
Kulturális krónika (<i>Rónay László</i>)	477
Levelek — válaszok	479

A cím- és hátlapon Somogyi Győző grafikái

Vesperae autem sabbati...

*Első napján szombatnak
A Máriák indulnak,
Hogy kenettel Krisztusnak
Testét kenjék Urunknak.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*A Máriák szólnak
Úton járván egymásnak:
Ajtaján koporsónak
Nagy kő fekszik, mondának.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Piros hajnal hasada,
Setéség megvirrada,
Eljutván koporsóra
Tekintének: s bét nyitva.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*És hogy oda jutának
Fényes angyalt látának,
Melyen háborodának
És ott jó bét hallának.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Dicsőség az Atyának,
Értünk megbólt Krisztusnak,
A szent Vigasztalónak,
Teljes Szentháromságnak.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Szent angyal vigasztalá
Máriákat biztatá:
Ne féljenek, azt mondá,
Krisztus felkölt, állítá.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Tanítványoknak mondják,
Hogy nyilván él, tudbassák:
Pétert is vigasztalják,
Kegyelmet nyer, bíztassák.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Nagy örömmel hogy mennek
Szólal az Úr nékik:
Semmit ne rettegjete,
Mert én vagyok és élek.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

*Mondjátok mindnyájoknak
Az én tanítványimnak,
Hogy én élek, s meglátnak,
Hidjenek mondásomnak.
Ó kegyes, kegyelmes
Áldott Uram Jézus,
Irgalmazz nekünk.*

Válaszos ének Jézus feltámadásáról, a nagyszombat esti allelujás mise versbe foglalt evangéliuma: Vesperae autem sabbati... Szombat elmúltával, a hét első napjának hajnalán Mária Magdolna és a másik Mária elment, hogy megnézzék a sírt... (Mt 28, 1–7). A húsvét archaikus népi hagyományának, az ünnep hajnalán a Székelyföldön és az országban sokfelé mindmáig élő Jézus-keresés szokásának éneke. A kántor (vagy megszemélyesítve Jézus, a Máriák és az angyal) énekelt, a refrént pedig a nép strófaként felelte. Szövegét Kájoni János lejegyzéséből (Csíksobotfalvi kézirat) és az általa szerkesztett, 1676-ban a csíki klostromban nyomtatott énekeskönyvből (Cantionale catholicum) ismerjük, de még a XVIII. században dunántúli kéziratok kántorkönyvekben is többször előfordul. A középkor végéről származó dallamát (Krisztus feltámad, Mi bűnünket elmosá) pedig az első nyomtatott katolikus énekeskönyvben (Cantus catholici, 1651) találjuk.

Holl Béla

Keresztény elkötelezettség a politikai és társadalmi életben

Mélyreható politikai és társadalmi változások történnek hazánkban, amelyek alapvetően befolyásolják egyházunk életét is.

Megnyílt az Egyház szabad működésének a lehetősége. Az elmúlt hónap kiemelkedő eseményei jelezték a változásokat. Február 8-án Esztergomban országosan megemlékeztünk Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekről igazságtalan elítélésének 41. évfordulóján. Az egyházi és társadalmi megemlékezés jelképesen lezárt egy szomorú korszakot. Másnap, február 9-én megtörtént a diplomáciai kapcsolat újrafelvétele a Vatikánnal, amely jelképesen egy új korszakot nyitott meg. Február 11-én a Szent István-bazilikában ünnepélyes hálaadó szentmise volt a Szent Jobb jelenlétében, és a Magyarok Nagyasszonya pártfogásába ajánlottuk egész népünket. Végül február 12-én hatályba lépett a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény.

A „jelképes” szót használtam. Hisz a történelemben nincs törés, hanem folyamatosság van, ezért az eseményeket és feladatokat ebben a folyamatosságban kell szemlélnünk. De a „jelképes” szónak van mélyebb értelme is. A megemlékezés Mindszenty hercegprímásról figyelmeztet, hogy — főleg korfordulókon — nélkülözhetetlen az imádság, az áldozat, az engesztelés; a Szent István-bazilikában bemutatott szentmise pedig a hálaadásra indít Isten iránt, aki a történelem irányítója, egyben a Magyarok Nagyasszonya iránti bizalom erősítője, akinek a pártfogását sokszor megtapasztaltuk történelmünk folyamán.

A bekövetkezett változások arra indítanak, hogy keresztény küldetésünk alapján töltsük be szerepünket a közéletben. Erre hívta fel a figyelmet a Magyar Katolikus Püspöki Kar februárban kiadott nyilatkozata, valamint a választásokkal kapcsolatban kiadott pásztorlevél. Most a Szent István Társulat közgyűlése alkalmul szolgál arra, hogy az Egyház tanítása szerint szóljak a politikai és társadalmi életben tanúsítandó keresztény elkötelezettségről.

Az Egyház alapvető küldetése a Krisztustól kapott megváltás szolgálata és elnyerése. Ez azonban nem választható el a földi feladatok munkálásától, hisz a teremtető Istentől kapott küldetéséhez tartozik a földi élet formálása és megszentelése is. Így tanít erről a Zsinat: „Nem szabad a hivatásbeli és társadalmi tevékenységet egyfelől, a vallási életet másfelől fonákul egymással szembeállítani. Az a keresztény, aki elhanyagolja földi feladatait, valójában embertársaival, sőt magával az Istennel szemben fennálló kötelességeit hanyagolja el, és így éppen az örök üdvösségét veszélyezteti.” (GS 43) Ennek a feladatnak a teljesítéséhez ad irányelveket az Egyház, amint a Szentatya legutóbbi enciklikájában olvassuk: „Az Egyház bizonyítékát adta annak, hogy a szociális tanítás a kereszténység lényegéhez tartozik, mert Isten szavát alkalmaznia kell az emberek és a közösségek életére, továbbá az ezzel összefüggő földi dolgokra, amennyiben -irányelveket, értékítéleteket ad és konkrét cselekedetekben útmutatással- szolgál.” (Soll. Rei Soc. 8)

Az egész világon bekövetkezett változásokkal kapcsolatban külön szerepet kapott a politikai életben való részvétel. Ennek a századnak az ötvenes éveitől kezdődött el a tematikus és pozitív reflexió a politikai realitásról, mint olyan tényezőről, amely a keresztény egzisztencia meghatározója. Ennek a fordultnak az indoka egyrészt annak a politikai realitásnak a tudatosítása volt, amelyet a technológiai fejlődés, az intézmények bonyolultsága hozott létre, másrészt a kereszténység közösségi és történelmi felfogásának az elfogadása. Hazánkban ismert indokok alapján ilyen jellegű reflexiók kevésbé

szerepeltek a közéletben az elmúlt idő alatt. Épp ezért a most bekövetkezett változások időszertűvé teszik, hogy reflektáljunk a keresztyén élet és a politika kapcsolataira.

A zsinati tanítás már rámutatott arra, hogy a keresztyéneknek megvan a maguk szerepe a politikai életben. A *Gaudium et Spes* zsinati konstitúció erre rámutat: „Krisztus összes hívei érezzék át, hogy különleges és csak általuk betölthető hivatásuk van a politikai közösségben: példájukkal mindannyian mutassák meg, hogy él bennük a kötelesség tudata, és hogy odaadóan szolgálják a közjót. Így tettekkel mutassák meg, hogyan lehet összhangba hozni a tekintélyt a szabadsággal, a személyes kezdeményezést az egész társadalmi testület szoros egységévé tartozásával, a kellő egységet a termékeny sokféleséggel.” (GS 75)

A politika éppen úgy, mint a földi feladatok többi területe, saját törvényekkel rendelkezik, ilyen értelemben autonóm. „A politikai közösség és az egyház függetlenek egymástól a maguk területén: ott autonómiájuk van. Mind a kettő ugyanazoknak az embereknek a személyes és társadalmi hivatását szolgálja, bár más-más címen. Annál gyümölcsözőbb lesz szolgálatuk mindenki javára, minél jobban ápolják az egészséges együttműködést, a helyek és korok körülményei szerint.” (GS 76)

Az egész Egyház küldetésének a betöltésében mindenkinek megvan a maga sajátos szerepe. Már az apostoli időkben is kifejezésre jutott: az egyházban sokféle szolgálat van, és szolgálatuk betöltésével építik Krisztus testét, vagyis az Egyházat. (vö. Ef 4, 12) A jelen kor körülményei között nemcsak kívánatos, hanem szükséges is, hogy a politikai és társadalmi élet területén betöltendő szerep elkülönüljön az üdvösség munkálásának feladatától. Míg az utóbbi a papság feladata, az előbbi a hívek küldetése. A zsinati tanítás kifejezésre juttatta, hogy a politikai és társadalmi élet szolgálatát kifejezetten a hívek feladata. „A világi hívők eleve jól kiművelt lelkiismeretére hárul a feladat, hogy az isteni törvényt a földi társadalom életének irányítójává tegyék. Papjaiktól viszont a lelki világosságot és erőt kell várniuk. Ne higgyék azonban, hogy lelkipásztoraik mindenhez értenek, és az összes felmerülő, esetleg súlyos kérdésekben is azon nyomban gyakorlati megoldást tudnak ajánlani, vagy hogy ez lenne a papok küldetése. Vállalják a világi hívők a maguk sajátos szerepét, keresztyén bölcsességgel és engedelmesen figyelve a tanítóhivatal eligazító szavaira.” (GS 43)

Minden keresztyén legáltalánosabb kötelessége a demokratikus államformában, hogy saját véleménynyilvánításával befolyásolja a politikai és társadalmi élet alakulását. „Tudja meg tehát minden állampolgár, hogy a közjó érdekében joga és egyben kötelessége a szavazás szabad lehetőségével élni.” (GS 75)

Ugyanakkor a megfelelő adottságokkal rendelkező és arra hivatott híveket felszólítja a Zsinat, hogy aktívan vegyék ki részüket a politikai élet keresztyén alakításából: „Akik alkalmasak vagy tehetséget áruznak el a politika nehéz, de egyszersmind nemes mesterségére, készüljenek fel rá, és a maguk kényelmével vagy áruba bocsátható érdekeivel nem törődve igyekezzenek azt gyakorolni... Az Egyház pedig elismerésre és tiszteletre méltónak tartja azok munkáját, akik embertársaik szolgálatában az állam javának szentelik magukat és vállalják e tisztség terheit.” (GS 75)

II. János Pál pápa *Christifideles laici* címmel apostoli buzditást adott ki a legutóbbi püspöki szinódusról, amelynek témája volt a hívek szerepe és küldetése az Egyházban és a mai világban. Az apostoli buzditás bőségesen tárgyalja a hívek sajátos küldetését az élet minden területén. Külön szól politikai és társadalmi tevékenységükről, amelyre éppen a mai változó világunkban külön is fel kell figyelnünk.

Mindenekelőtt kiemeli, hogy a híveknek sajátos szerepük van a politikai élet munkálásában. „A hívek feladata a földi élet keresztyén szellemben történő irányítása a személy és a társadalom szolgálatával; ezért semmiképpen sem mondhatnak le a politikai életben való részvételről. Ide tartoznak a maguk sokféleségében a gazdasági, szociális, törvényhozói,

adminisztratív és kulturális feladatok, amelyek szervezeten és intézményesen a közjóra irányulnak. Amint a zsinati atyák többszörösen kinyilvánították, mindenkinek joga és kötelessége a politikai életben való részvétel, igaz, különböző formában, módozatban, tevékenységben és felelősségben, amelyek egymást kiegészítik. Sokféle vád hangzik el a politikai tevékenységgel szemben, mint szükségszerű morális veszélyekkel szemben, mint amilyenek a szélsőséges karrierizmus, a hatalom bálványimádása, az egoizmus és a korrupció, amelyekre gyakran hivatkoznak a közéleti emberek életével, a törvényhozó testületekkel, az uralkodó osztállyal, a politikai pártokkal kapcsolatban. Mindez mégsem igazolhatja a keresztények kételkedő magatartását vagy távolmaradását a politikai élettől.” (ChL 42)

A politikai tevékenység keresztény szellemben mindig a közjóra irányul. A Christifideles laici apostoli buzdítás ezt határozottan kiemeli a politikai tevékenységgel kapcsolatban. „Az ember és a társadalom javára irányuló politikai tevékenység alapvető kritériuma a közjó szolgálata, amely minden embernek és az egész embernek a javát szolgálja, az egyes személyek vagy szabad csoportosulások javát biztosítja. A zsinati okmányban ezt olvassuk: A politikai közösség tehát a közjó végett létezik, belőle meríti teljes igazolasát és értelmét, benne gyökerezik vesztületett és saját joga. A közjó pedig magában foglalja mindazokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, családok és társulások teljesebben és könnyebben érhetik el végső céljukat.” (ChL 42)

A politikai tevékenység sokirányú és a maga belső törvényei alapján autonóm. Keresztény szellemben viszont kell, hogy ezt áthassa az igazságosság szelleme, hisz csak erre épülhet fel az igazi társadalom, a jogállamiság. „A személy és a társadalom javára végzett politikai tevékenység állandó útmutatója *az igazságosság védelme és előmozdítása*. Ez -erény- (virtus), amelyet mindenkinek követnie kell; ugyanakkor erkölcsi -erő- (vis) is, amely a közösség és az egyesek munkáját segíti a jogok és kötelességek meghatározásában, az ember személyi méltóságának a védelmében.” (ChL 42)

A politikai tevékenység egyik legnagyobb kísértése a hatalomra való törekvés és annak megtartása. Ez a történelem tanúsága és erről manapság hazánkban is sok szó esik. Az átlagember a politikai tevékenységben gyakran csak a hatalom birtoklását látja. Keresztény szellemben azonban ez szolgálatot jelent. Csak az a politikai munka lehet párton belül vagy párton kívül autentikus és keresztény, amelyet áthat a szolgálat szelleme. „A politikai hatalom gyakorlásában alapvető *a szolgálat szelleme*. A szükséges felkészültség és alkalmasság mellett csak ez tudja az emberek politikai tevékenységét megbízhatóvá tenni, amit egyébként a nép jogosan megkíván. Határozott harcot kíván meg, valamint a kísértések erős leküzdését, mint amilyenek a hűtlenség, a hazugság, a közpénzek kevesek javára való felhasználása, személyválogatás, kétes vagy tiltott eszközök alkalmazása a hatalom megtartása, biztosítása, növelése érdekében.” (ChL 42)

A politikai élet autonómiájáról az apostoli buzdításban ezt olvassuk: „A politikai tevékenységben részt vevő híveknek meg kell tartaniok a földi dolgok helyesen értelmezett autonómiáját, ahogy azt a Gaudium et Spes konstitúcióban olvassuk: -Nagyon fontos, hogy helyes szemlélet alakuljon ki — különösen a pluralista társadalmakban — a politikai közösség és az egyház viszonyáról. Legyen továbbá világos a különbség aközött, amit a keresztények, akár egyénenként, akár csoportot képezve, mint keresztény lelkiismeretű állampolgárok a maguk nevében cselekszenek, és aközött, amit lelképászto-
raikkal együtt az egyház nevében cselekszenek.” (ChL 42)

A keresztény politikus sohasem vonatkoztathat el az igazi emberi és evangéliumi értékektől. „A híveknek éppen a mai időkben fontos feladata és kötelessége a tanúságtétel az emberi és evangéliumi értékekről, amelyek politikai tevékenységükkel összekapcsolódnak. Ilyenek a szabadság, az igazságosság, a szolidaritás, mindenki javának hűséges és önzetlen szolgálata, a becsületes erkölcsi élet, a szegények és elmaradottak kiemelt

segítése. Mindez megkívánja, hogy a hívek az Egyház életébe mindig jobban bekapcsolódjanak és az Egyház szociális tanítása vezesse őket.” (ChL 42)

Az önzéssel, az egoizmussal szemben a közösségi egymásra utaltság és az egymásért munkálkodás szükséges. Épp ezért a szolidaritás sohasem hiányozhat a keresztény politikai munkából. A Szentatyá így tanít: „Az emberi fejlődést szolgáló politika módja és eszköze a szolidaritás. Ez megkívánja mindenkinek az aktív és felelős *részvételét* a politikai életben az egyes polgárok részéről éppúgy, mint a különböző csoportok, munkásközösségek és politikai pártok részéről. Mindannyian a politika munkálói és építői vagyunk. A *Sollicitudo rei socialisban* már mondtam: a szolidaritás -nem holmi szájalom és bizonytalan irgalmasság, vagy felületes részvétel annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: *eltökélt akarat és állandó gondoskodás* a közjóért, azaz mindenkiért külön-külön és összességében, mert mindnyájan felelősek vagyunk.” (ChL 42) „A szolidaritás a politikában ma azt kívánja, hogy ez a szemlélet kiszélesedjék, minden nemzetet és a nemzetek szövetségét felölelve legyen egész világrészre, sőt az egész világra kiterjedő.” (ChL 42)

A politika az embert szolgálja, az ember szolgálata pedig nem merülhet ki csupán a gazdasági értékek gyarapításában, elrendezésében. Hozzá tartoznak a személyes értékek is, amelyeket a kultúra hordoz magában. Igazi keresztény politikus erről sohasem feledkezhet meg. „Az emberi személy és társadalom szolgálata a kultúra megteremtésében és átadásában mutatkozik meg, amely főként napjainkban az emberi közösség és társadalmi fejlődés legsúlyosabb feladatai közé tartozik. A zsinati tanítás alapján a kultúra -mindazt jelenti, amivel a maga sokirányú szellemi és testi képességét kiműveli és kibontakoztatja az ember. Ismeretszerzés és munka által meghódítani igyekszik az egész világot, az erkölcsök és az intézmények tökéletesítésével pedig emberiesebbé teszi a közösségi életet a családban és az egész társadalomban, végül, az idők folyamán műveiben fejezi ki, közli másokkal és örökíti meg lelkének nagy élményeit és törekvéseit, hogy azok sokaknak, sőt az egész emberiségnek a felemelkedését szolgálják.” (ChL 44)

Mindezek munkálása hozzájárul a béke biztosításához, amelyről ezt írja Szentatyá: „A szolidáris politikai tevékenység gyümölcse, amelyet mindenki kíván, de mégis annyira nehéz: *a béke*. A hívek nem lehetnek sem közömbösek, sem visszahúzódnak mindazzal szemben, ami a békére vonatkozik, vagy a békét veszélyezteti: erőszak, háború, kínzások, terrorizmus, börtöntáborok, katonai erőre támaszkodó politika, felfegyverkezés, a nukleáris fegyverek veszélye. Ellenkezőleg a hívek, mint Jézus Krisztus tanítványai, aki a -Béke fejedelme- (Iz 9, 5) és a mi Békénk (Ef 2, 14), mint békeszeretőknek (Mt 5, 9) vállalniuk kell a feladatot részint a -szív- megtérésével, részint munkájukkal az igazságért, a szabadságért, az igazságosságért, a szeretetért, amelyek a béke elengedhetetlen feltételei.” (ChL 42)

Végül az emberi értékek mellett a természeti értékekről sem szabad megfeledkezni. A technika előhaladásával a természetvédelem kérdése is előtérbe kerül, amely a keresztény politikust is kötelezi az apostoli buzdítás szerint: „A gazdasági-szociális élettel kapcsolatban ma sürgető az *ökológia*. Kétségtelenül Istentől az ember azt a feladatot kapta, hogy uralkodjék a teremtményeken és művelje a földet... Az ember ajándékot tart kezében, amelyet át kell adnia a következő nemzedéknek, lehetőleg gyarapítva.” „A Teremtőtől kapott hatalom, amellyel a hasonmás embert felruházta, nem abszolút, nem szabad vele -élni vagy visszaélni-, vagy tetszés szerint felhasználni. A használati mód, amelyre már kezdetben a Teremtő utasította az embert, jelképesen benne van a tiltásban: -annak a fának gyümölcseiből ne egyél- (vö. Ter 2, 16–17); ez eléggé világosan megmutatja, hogy az egyetemes természet látható és elemi alkotórészei dolgában, amelyekből a kozmosz áll, alá vagyunk vetve nemcsak a biológiai, hanem a morális törvényeknek is, és ezek nem szeghetők meg büntetlenül. A helyesen felfogott fejlődés nem mellőzheti a fenti

meggondolások sorozatát, a természeti dolgok felhasználását, a segélyforrások megújítását és a mértéktelen iparosodás következményeit, amelyek lelkiismeretünket *morális megfontolásra* készítetik, hogy ezeket a haladástól elkülönítse.” (ChL 43)

. . .

Néhány, inkább általános gondolatot emeltem ki a tanítóhivatal útmutatásaiból. A politika ma már a keresztény egzisztencia meghatározójává lett, vagyis beépült a keresztény életbe. Nem olyan módon, mintha a politikai élet törvényei a keresztény életvitel forrásai lennének, mert ebből csak tévedések jöhetnek létre. Hanem olyan módon, hogy az önmagában autonóm politikai és társadalmi életnek a keresztény tanítás útmutatást ad, hogy az valóban keresztény legyen és ezzel együtt a közösség valós érdekeit szolgálja.

Az elmúlt időben magyar egyházunk külső okok miatt kevesebb figyelmet fordított ezekre a szociális tanításokra. Most, amikor megnyílt a lehetőség a keresztény hívek előtt is a politikai és társadalmi életben való részvételre, fokozottabb feladatot jelent az egyházi tanítás mélyebb megismerése és annak a követése.

A Szent István Társulat közgyűlésén tartott előadásomnak az volt a célja, hogy erre a feladatra külön is felhívjam a figyelmet.

KELÉNYI BÉLA

képek egy némafilmből

*a visszajátszott visszanézett képek
abová belépünk azóta is. abová érkezünk
abonnan nem futunk ki többé. elsötétedő
álom ahol újra találkozunk. az álmok
nem bagynak nem maradnak el. találkozások
aból nem látjuk nem is érintetjük egymást.
csak az ébredésbe nyíló képek közeledések.
kiléptünk rajtuk keresztül visszalépünk
és ott állunk ott várakozunk újra ahol
már nem vagy abonnan eltűntem eltűntél.*

MARÓTH MIKLÓS

A mértékletesség

Egyetemista koromban egy egyiptomi keresztény ismerősöm szentképet ajándékozott nekem. Kíváncsian vettem kézbe, mert érdekelt, hogy mit árul el a kis kép a monofizita kopt egyház tanításáról. Tudvalevő ugyanis, hogy a kopt egyház ugyanúgy, mint római katolikus testvére, az egyszerű emberek hittani nevelését jórészt a szemléletes, rövid szöveggel ellátott, könnyen érthető, propagandisztikus céllal készült szentképek segítségével végzi.

A képen Krisztus volt látható, hátlapján pedig ez állt: „Keresztény erények: bölcsesség, bátorság, mértékletesség, igazságosság.”

A rövid fől sorolás azért érdekes, mert Esztergomban a magyar királyok egykori palotája egyik termének a falán négy kép található és e négy kép a most fől sorolt négy erény szimbolikus ábrázolása. A négy „keresztény erény” tehát a középkori Magyarországon is bizonyíthatóan ismert volt.

Ezen aztán már nem is csodálkozunk, ha kezünkbe vesszük például a jezsuita Boyer-nek utoljára az e század hatvanas éveiben kiadott, latin nyelvű skolasztikus filozófiai tankönyvét. E könyv erkölcsstani részében a szerző a főlt ismertetett négy alapvető erényt sorolja fől. A királyi palota falán található képek és a skolasztikus tankönyv azt sugallják, hogy itt egy több évszázados hagyománnyal állunk szemben. Az arab szentkép azt mutatja, hogy ez a hagyomány különböző kultúrákhoz és különböző teológiai irányzatokhoz tartozó keresztényeknek egyaránt megtalálható.

Elmondhatjuk-e ezek után, hogy akkor ezek a tulajdonságok valóban „keresztény erényeknek” tekintendők?

Határozottan nemem fog erre a kérdésre válaszolni mindenki, aki valamivel többet tud a világról, mint amit ma láthat maga előtt. A bölcsesség, bátorság, mértékletesség és igazságosság ugyanis nem más, mint az ókori görög filozófusok négy „sarkalatos erénye”.

E négy erény együttesen először Platónnál áll az etikai tanítás középpontjában. Válasszuk ki közülük most a mértékletességet, és korlátozzuk vizsgálódásainkat csak erre az egy példára.

A „mértékletesség” görög megfelelője, a *sóphrosyné* szó „ép értelem”, „józsanság” jelentésében a homérosi költeményekben is megtalálható.

Etikai terminusként az „érzéki élvezetekkel kapcsolatos mértékletesség” értelmében a szó először Démokritosznál fordul elő. Ugyanebben a jelentésben, valószínűleg a filozófia terén végbement fejlődés eredményeként, az irodalmi szövegekben (nevezetesen Arisztophanész *Felbők* és *A gazdagság* című darabjaiban) is fölbukkan a sóphrosyné terminus.

Platón a Kharמידés című dialógusában hosszasan vizsgálja a terminus jelentését, de nem tudja definiálni a fogalmat. Egyes vélemények szerint az itt előadott eszmefuttatások még nem annyira Platónnak, mint inkább mesterének, Szókratésznek a nézeteit tükrözik.

Ez azért is hangzik hihetően, mert a Kratylosban Platón etimológiai magyarázatot ad a szó jelentésére. Szerinte a sóphrosyné jelentése a „józan ész megtartása” (szó szerint: „a sóphroszüné pedig megtartása (szótéria) az imént vizsgált phronészisz-nek” Szabó Árpád fordításában, Kratylos 411 c).

A Philébosban Platón az élvezetek szerepét taglalva a következő szavakat adja Szókratész szájába:

„Az, hogy az olyan vegyület — legyen az bármi és bármilyen —, melyben nincs meg a helyes mérték és arány, szükségképpen felbomlik egészében s azután elemeiben is: nem is vegyület, hanem valójában csak valami összehabart szerencsétlenség mindazokra, akiknek részük van benne.”

Majd később: „Most már ... bárki képes is dönteni a gyönyör és belátás ügyében: melyik rokonabb a legjobbal s melyik áll rangban magasabban az isten s ember előtt?” „Így hát hirdesd mindenfelé ... követek útján a távollevőknek, tenmagad pedig a jelenlevőknek, hogy a gyönyör nem a legfőbb kincs, sőt a második sem; hanem hogy első az, ami a mérték, a mértékkel bíró, a megfelelő s mind a többi más ilyen körébe tartozik, melyekről, úgy kell vélünk, hogy az ember örömeit jobb választja.” (Philébos 64a—66a; Péterfy Jenő fordítása.)

E két hely két eltérő szemléletről tanúskodik. Az elsőben a sóphrosyné még a régebbi görög irodalmi hagyományok jegyében a józanság fogalmához kapcsolódik, a második helyen viszont a pythagoreus harmónián nyomán valamilyen mértéket, arányosságot jelent.

Ez összhangban áll mindazzal, amit a Phaidrosban olvashatunk. Az idézett hely szerint: „Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy mindegyikünkben két hatalom lakozik, amelyek uralkodnak rajtunk és vezetnek bennünket; s mi követjük őket, amerre épp vezetnek. Az egyik velünk született: a vágy a gyönyör után; a másik későbbi szerzemény: meggyőződés, mely a jóra törekszik.” (Phaidros 237d—238a; Kövendi Dénes fordítása)

Lelkünkben e „két hatalom”, e két benne lakó ellentét harcából jön létre a harmónia, és ez a mértékletesség.

A régebbi keletű görög irodalmi és az újabb keletű filozófiai hagyomány Platónnál az Államban ötvöződik egybe. E mű negyedik könyvében (430d és az azt követő részek) azt olvashatjuk, hogy „A józan önmérséklet a rendnek és bizonyos gyönyörökben és vágyakban mutatkozó önuralomnak egy neme, amilyen értelemben azt szokták mondani valakiről, hogy ... -erőt vesz magán...”

A mondottakat aztán Platón mindjárt értelmezi is lélektanának a fényében. Szerinte ez az „erőt vesz magán” úgy értendő, hogy az embernek a lelke három részre oszlik. Legelső a vágyakozó, növényi lelke, középső az állai lelke, legfelső az értelem. Ha az értelem legyőzi az alsó lélek érzelmi vágyait, azaz ha lelkünk megőrzi a józanságot, megőrzi az egyensúlyát (harmóniáját), akkor megvalósítjuk a mértékletesség erényét.

A mértékletesség tehát józanság és harmónia. Ugyanakkor a harmónia a szépség forrása is. A mértékletesség tehát a lelki szépség, a boldogság előfeltétele is egyben.

Platón azonban még ennél is tovább megy. A társadalomban három osztályt különböztet meg. Az állam vezetői a filozófusok, védelmezői az örök, eltartói a kézművesek. Államtanának egyik fontos tétele szerint mindegyik osztálynak megvan a maga sajátos erénye. A mértékletességnek a kézművesek osztályához kell tartoznia.

Platón tanítványa, Arisztotelész részben átvette, részben módosította a négy sarkalatos erénnyel kapcsolatos nézeteket.

E módosítások közül a leglényegesebb az, hogy ő minden erényt valamilyen két szélsőség közötti középként értelmezett. „A kellemes és a kellemetlen érzések tekintetében — természetesen nem valamennyit érve, s különösen nem a kellemetleneket — középhatár a *mértékletesség*, túlzás pedig a *mértéktelenség*.” (Arisztotelész: Nikomakhoszi etika, 1107b)

Később ezt a definíciót olvashatjuk: „a mértékletesség a gyönyörökkel szemben mutatkozó középhatár”. A folytatásból azt is megtudjuk, hogy a „gyönyörök” ebben az esetben csakis a testi gyönyöröket jelentik, nem vonatkozik a szó a lelki gyönyörökre. A testi gyönyörök is érzelmi jellegűek, de ennek ellenére a kellemes illat akkor okoz igazán

gyönyörűt, ha éhesek vagyunk és az illat pedig megehető ételtől származik stb. Azaz az érzéki gyönyörök valamilyen módon a vegetatív lélek funkcióihoz (táplálkozás, növekedés, szaporodás) kapcsolódnak.

Az érzéki gyönyörökkel szemben gyenge emberek a gyermekek, a nők és a rabszolgák. Ebből az következik, hogy a természetük szerint szabad embereket jellemzi csak a mértékletesség.

Hozzátehetjük, hogy a szélsőségek közötti „középhatár”, az arisztotelészi „aurea mediocritas” semmiképp sem értelmezhető *középszernek*, és mégkevésbé kapcsolható a közelmúlt oly rossz mellékszövegű *középutasságához*. Nem jelent mást, mint a szélsőségek elvetését.

Arisztotelész a mértékletesség erényét tehát nem egy társadalmi osztályhoz, hanem a szabad emberek csoportjához rendeli hozzá. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne látná a mértékletesség szerepét és fontosnak a társadalom életében is.

A Politikában a bűnözés eredetéről írva Arisztotelész elveti egyes korábbi gondolkodóknak azt a tanítását, miszerint a rossz társadalmi viszonyok, az ezek következtében föllépő szükség, éhezés vinné rá az embereket a bűnözésre.

Ezzel az elmélettel szemben rámutat, hogy a rossz viszonyokkal elégedetlen, szükségét szenvedő ember föllázad. Lázadása során próbál jobb viszonyokat kivívni magának és embertársainak. Bűnözéssel az ember akar magán segíteni, akinek van mit a tejbe aprítania, de elégedetlen azzal és többet akar. A bűnözés melegágya tehát a telhetetlenség, a mértéktelenség.

Arisztotelész szövegéből leszűrhetjük magunknak azt a tanulságot, hogy az egyén erkölcsi nevelése, a mértékletesség erényének az egyes emberben való kifejlesztése a társadalom békéje megteremtésének az egyik legfontosabb eszköze, de egyszersmint az egyén boldogságának nélkülözhetetlen előfeltétele is.

A korai hellénizmus korának uralkodó filozófiai iskolája, a sztoicizmus is átvette elődeitől a négy sarkalatos erény tanát és erre építette saját etikai rendszerét. Az ő definíciójuk szerint mértékletesség tulajdonképpen a „választandó jó és a kerülendő rossz ismerete”. Jónak természetesen azt tartották, ami megfelel a természetnek, következképp hasznos az embernek, rossznak pedig azt, ami nem felel meg a természetnek, következképp ártalmas az embernek.

Azt azonban általában nem tudják az emberek, hogy mi természet szerint való, azaz mi hasznos számukra. A valóban hasznos dolgokat csak a kevés számú bölcs ismeri. Ezért aztán csak a kevés számú bölcs boldog.

Mivel azonban minden erény végső soron ismeret (például bátorság a veszélyes és a veszélytelen dolgok ismerete, a bölcsesség a megteendő és a meg nem teendő dolgok ismerete stb.), ezért ha valaki egy erény birtokába jut, az mind a négy sarkalatos erényt birtokolja, hiszen mindegyikük lényege az ismeret.

Továbbá minden sarkalatos erényt több más, neki alárendelt erény követ. Így a mértékletesség alá van rendelve a szemérmesség (annak a tudása, hogy miként kerülhetjük el a jogos szemrehányást), az önuralom (annak a tudása, hogy miként tudunk megmaradni a helyesnek elismert dolgok mellett, ellenállva az élvezetek csábításának) és egyéb erények. Így a négy sarkalatos erény az őket követő, nekik alárendelt erényekkel együtt egy táblázatot adnak ki. Bármelyik erényt elsajátítva tehát a táblázatban található összes erény birtokába jutunk.

Ha megnézzük Boyer-nak a fent említett filozófiai kézikönyvét, akkor azt tapasztaljuk, hogy az elsőként Platónnál felsorolt négy sarkalatos erény áll nála is az erkölcsstan tengelyében. A négy erényt azonban ő is, mint Arisztotelész, egy bizonyos középként értelmezi. Ugyanakkor azt állítja, hogy egy erényt elsajátítva többé-kevésbé a másik három erényt is elsajátítottuk.

Ez a rövidre fogott tárgyalás tehát arról tanúskodik, hogy a skolasztikus erkölcstanban az eddig ismertetett három görög filozófiai irányzat egyaránt képviselve van. (Boyer összefüggő olvasata azt mutatja, hogy mindezek az elemek alapvetően arisztotelészi keretekbe ágyazva jelennek meg.)

Volt azonban még egy fontos görög filozófiai iskola, nevezetesen az újplatonikus, amelyik tárgyalta a mértékletesség erényét. Az iskola megalapítója, Plótinosz írja az Enneasok I. 6.6-ban, hogy a mértékletesség is, mint minden más erény, voltaképpen valami megtisztulás.

Ez az a tanítás, aminek nem találjuk nyomát a skolasztikus filozófiában. Megtalálható azonban az iszlámban.

A muzulmán misztikusok szerint az ember célja az, hogy lelke egyesüljön Teremtőjével. Így nyerheti el a tökéletes tudást és a tökéletes boldogságot. Ez az egyesülés viszont csakis akkor lehetséges, ha előtte lelkileg megtisztulunk. A lelki megtisztulás útja az erkölcsi nemesedés, azaz mindenekelőtt a sarkalatos erények elsajátítása.

A misztikusok könyvei számos gyakorlati tanáccsal látják el olvasóikat arról, hogy két szélsőség, azaz két hiba között hogyan lehet megtalálni az arany középutat, az erényt, mégis mindez most nem érdekes számunkra. A fontos az, hogy az erény náluk is, miként Plótinosznál, megtisztulás volt.

Az erényekkel kapcsolatos nézeteiket a muzulmán misztikusok közvetlenül nem görög források, hanem saját filozófusaiak írásai alapján dolgozták ki. Itt a rövidség kedvéért az arabul író gondolkodók közül csak a leghíresebb moralistát, Miskawaihit szeretném kiemelni. Könyve elején Miskawaihi (Tahdhib al-akhlaq, Bejrút 1966, 16) is hangsúlyozza, hogy négy sarkalatos erény van, ezek az egyes lélekreszkehez, illetve azok együtteséhez tartoznak. Mindegyik erény két túlzás közt a közép, és mindegyik erény alá tartoznak további, őket követő erények és így tovább.

A „négy keresztény erény” tehát semmi esetre sem pusztán keresztény erény. Olyan tulajdonságokat képviselnek, s ez áll a minket most érdeklő mértékletességre is, amelyek különböző korokban, különböző földrajzi helyeken és különböző vallásokban egyaránt értéknek számítottak.

A keresztény vallás a mértékletességet elvárja híveitől. Ezt teszi az iszlám is. Ezt az elvárást mindkettő szent szövegeivel, azaz végső soron Isten/Allah tekintélyével igazolja.

A mértékletességet Plátón spekulatív alapon tartotta szükségesnek ideális állama kézművesei számára. Arisztotelész, a gyűjtő és rendszerező tudós pedig abból indult ki, hogy a mértékletességet az emberek mindenütt értéknek ismerik el. A mértékletesség mint erkölcsi érték, pusztán emberi természetünknel fogva, racionális mérlegelés után önmagát kényszeríti ránk, minden isteni tekintély nélkül.

A bibliai alapokon álló keresztény vallások tehát ezt az egyetemes emberi értéket támogatják saját tekintélyükkel, s ennek elfogadását, jóllehet annak szükségességét pusztán logikus gondolkodás révén is fölismerhetjük, saját isteni eredetű auctoritásukkal is szorgalmazzák.

A keresztény és a pogány mértékletesség közt azonban mégis található egy bizonyos különbség. A pogány és muszlim mértékletesség csak az érzéki élvezetekre vonatkozik. A keresztény erkölcstan mértékletességet, azaz a szélsőségek kerülését írja elő más dolgokban is. Bár a hívő ember vagy igent vagy nemet mond mindarra, amit bűnnek tart, és ezekben a kérdésekben nem alkudhat meg, a radikalizmust másokkal szemben ez a mértékletesség nem találja elfogadhatónak.

A közelmúlt ünnepelt „radikális programjaival”, „radikális álláspontjaival” stb., (amik valamiképpen mindig szélsőségességet jelentettek) szemben a mértékletesség inkább megfontoltságra, józan mérlegelésre és türelemre, mai divatos szóval „toleranciára” ösztönöz.

A Lélek Éneke

A Lélek és a Völegény párbeszéde

— *befejező rész* —

Miután a lélek tökéletes szerelemben Istennel egyesült, minden idejét e szerelem gyakorlásának és megismerésének akarja szentelni. Ebben a szakaszban a Völegényével beszélő lélek három, a szerelemre jellemző dolgot kér. Az első, hogy hadd élvezze és ízlelje a szerelem gyönyörűségeit, szólván: *Szerelmesem, vigadjunk!* A második az, hogy Szerelmeséhez hasonlóvá váljon: *Szépségedbe fogadj be!* A harmadik, hogy Szerelmesének dolgaiban és titkaiban osztozzon, szólván: *a rengetegnek rejtekébe vígy el!*

Szerelmesem, vigadjunk

vigadjunk a kölcsönös szeretet édességén, nemcsak a kettőnk állandó szövetségéből és egyesülésünkéből fakadt szerelem okán, hanem e szeretetgyakorlatokból túlcserélődő tényleges és jelenlegi (bensőséges) édességen is, mely a szeretet akarásából fakad, a szerelmesek egymás iránti külsődleges szolgálatából.

Szépségedbe fogadj be!

Ez azt jelenti, hogy a már említett szeretetgyakorlatok során, a Te szépségedben, azaz az örök életben találkozunk. Olymódon, hogy átváltozásom során én már a te szépségemben jelenjek meg, szépségemben szépséged legyek, mi ketten a te szépségedben lássuk egymást. Annnyira szép, amennyire Te, egyikünk a másikára rátekintve önnön szépségét lássa viszont, s ez egyik és másik szépsége egyformán a tiéd legyen. Fogadj ilymódon magadba, lássam a te szépségedet, lásd szépségemben önnön szép mivoltodat... Szépségedben én hozzád hasonló, szépségemben Te magadhoz hasonló.... Szépségem legyen a tied, szépséged az enyém, találkozunk szépségedben mi ketten. Akkor fogadtatom Isten fiává, akkor mondhatom amit Isten Fia mondott Szent János szerint az örök Atyának. Az enyém mind a tiéd, és a tiéd mind az enyém (17, 10). A Fiú lényege szerint mondhatja ezt, mert valóságos Fia, mi pedig a részesedés miatt mondhatjuk el, mert fogadott fiai vagyunk. Ő, aki a Fej, nemcsak magáért szólott, hanem miértünk is, titokzatos testéért, az Egyházért is, aki a Völegény szépségében részesül annak dicsősége napján, amikor színről színre láthatja az Urat. Ezért kéri tehát a lélek, hogy a Völegénnyel szépségében találkozzon.

A dombra és a hegyre

Ez a hajnali, lényegi híradást, az Isten igéjében történő megismerést jelenti. A *hegy* arra utal, hogy mindez a magasságban történik. Ézsaiás Isten megismerésére e szavakkal buzdítja a népet: Jertek, menjünk fel az Úr hegyére! (2, 3) És másutt így szól: Az Úr házának hegye... fog állani (2, 2). És a dombra — mondja. Ez Isten esti megismerése, mely teremtményeiben, műveiben és bámulatos elrendeléseiben történik.

Hol forrás vize tör fel

itt Isten ismerete és bölcsességének tudása fakad. *Tiszta vizet* mond, ugyanis az megtisztítja, megszabadítja az értelmet az esetlegességektől, képzelgésektől, a tudatlanság ködétől. A lélek mindig arra éhezik, hogy világosan és tisztán értelmezze az isteni igazságokat, és minél inkább szeret, annál mélyebben kíván beléjük hatolni. Harmadszorra ezért a következőt kéri:

a rengetegnek rejtekébe vigy el!

Csodálatos műveidbe és mélységes ítéleteidbe, melyek akkorák és annyifélék, hogy joggal neveztetnek rengetegnek, melyben a bölcsesség bőséggel található és titkokkal van tele, nemcsak sűrű, ahogyan Dávid mondja, megalvadt is: Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus: Isten hegye kövér, megalvadt hegy (Zsolt 76, 16). Isten bölcsességének és tudásának sűrűje oly mély és hatalmas, hogy bármennyit tud is belőle a lélek, teljességgel nem ismerheti soha, mivel mérhetetlen és gazdagsága felfoghatatlan. Szent Pál így kiált föl mondván: Óh, Isten gazdagságának, bölcsességének és tudományának mélysége! Mely igen kikutathatatlanok az ő ítéletei és kinyomozhatatlanok az ő útjai!

A rengetegben, melybe a lélek bele akar hatolni, a szenvedések, szorongások sűrűje is benne foglaltatik, mert a szenvedés édes és hasznos, ugyanis eszköze az Isten bámulatos bölcsességébe való belépésnek. A legtisztább szenvedés a legtisztább és leghensősége-sebb megértés feltétele, s mivel benső tudásból fakad, a legtisztább és legmagasztosabb gyönyörrel is jár.

Megjegyzés a következő szakaszhoz:

A legfontosabbak egyike, ami miatt a lélek *kíván elköltözni és Krisztussal lenni* (Fil 1, 23) az, hogy színről színre lássa őt, és megismerje valóban megtestesülésének mélységes útjait és örök titkait. Örök boldogságának nem kis része lesz ez, mert, ahogyan Szent János szerint Krisztus maga mondja a mennyei Atyának: Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, Jézus Krisztust (17, 3). Ha valaki messzi földről érkezik, első dolga, hogy meglátogassa azt, akit szeret, és beszélgessen vele. Az Isten látására eljutott léleknek első dolga, hogy megismerje Őt és részesüljön Isten mélységes titkaiban és megtestülése misztériumában, és ezek folyamán, Isten kezdettől kijelölt útjairól értesüljön. Így fejezi ki a lélek azon óhaját, hogy Isten szépségében láthassa önmagát, szólván:

*Kapaszkodjunk fel aztán
a titkos barlangok közt a magasba!
Pibenjünk meg a sziklán,
a gránátalma mustja
szomjunkat édes zamatával oltsa.*

A szikla, amiről itt szó esik, Szent Pál szerint maga Krisztus (1 Kor 10, 4). A lelki kőszikla barlangjai pedig Isten bölcsességének fenséges, magasztos és mélységes, Krisztusban foglalt titkai. Ennek tárgya az emberi természet isteni ígével történő, személyes egyesülése... Ezek a titkok magasztosak és mélyek, magasan fekvő barlangoknak joggal neveztetnek.

A gránátalma mustja

A gránátalma Krisztus titkait, Isten bölcs ítéleteit, továbbá Isten tulajdonságait és erőnyeit jelképezi, melyet a lélek Istenben megszámlálhatatlan titkai és ítéletei révén megismer. A

gránátalma belsejében körkörös elrendezettségben igen sok mag van. Ekképpen Isten minden tulajdonsága, titka, ítélete, erénye magába foglalja csodálatos elrendeléseinek, bámulatos ráhatásainak sokaságát, és körkörös elrendezettségben ezek: erő, titok stb. kölcsönös összefüggésben állanak egymással. Itt jegyezzük meg, hogy a gránátalma kerek illetve gömb alakú. Isten minden erénye, tulajdonsága önmagával azonos, gránátalma formájú, gömbölyű avagy kerek, nem kezdődik és nem végződik sehol. A must, melyről e szakaszban azt mondja a menyasszony, hogy meg fogják ízlelni a Vőlegénnyel együtt, az isteni szeretet gyönyörtelt élvezete lesz majd, mely lelküket annak tudásával és megismerésével betölti. Mert ahogyan a gránátalma magjaiból préselt must egyneműnek tetszik, mikor isszuk, az Isten csodás adományaiból részesülő lelket a szeretet egyetlen gyönyörtelt élvezete önti el, azaz a Szentlélek itala. Ezt az italt ajánlja föl a szerelem ébresztette gyöngédséggel a lélek Vőlegényének, Istenének, az Igének. Ilyen isteni italt ígér az Énekek Énekében a menyasszonynak: te oktatzatnál engem, én meg borral itatnálak, fűszeressel, gránátalmaborral. (8, 2)

*Mit lelkem vágyva vágyik,
amit ígértél, megmutatod egy nap*

A lélek vágya nem más, mint az, hogy szeretete Isten szeretetével egyenlő legyen, szüntelen erre vágyik természetes és természetfölötti értelemben. A szerető nem nyugszik mindaddig, míg nem érzi, amennyire szeret, annyira szeretik őt is. Ekképpen a lélek, bár Istenhez való hasonulása révén mérhetetlen szeretet érez már e világon is, Isten iránta érzett szeretetének tökéletességét el nem érheti. Az Istenhez való túlvilági hasonulásra vágyik tehát, amikor szeretete azzal a szeretettel egyenlővé lesz. A tökéletesség magas, jelen fokán akarata Istenével egyesült már, de a túlvilágon, az örök dicsőségben történő egyesülés értékét, erejét el nem éri. Szent Pál ígéjével: akkor pedig úgy ismerek majd, amint én is megismertetem (1 Kor 13, 12).

Érdemes megjegyezni, hogy a lélek itt nem azt mondja, hogy ott szeretetét átadja neki majd (jóllehet valóban átadja, csak hogy itt Isten szeretetéről beszél most), hanem azt, hogy Isten megmutatja a léleknek, milyen szeretetet vár el tőle, ha tökéletességre törekszik. Ezért a Vőlegény a menyasszonynak adja szeretetét és ezzel megtanítja, hogy úgy szeressen, ahogyan őt szeretik. Nemcsak azt mondja, hogy tisztán, önzetlenül és szabadon tegye ezt, ahogyan Isten szeret minket, hanem az ő szeretetével változtatja át szerelmét, olyan erőssé teszi, amilyen erős az övé. Olyan ez, mintha a kezébe adná ennek eszközét és vele együtt működtetné. Megmutatja a szeretet mikéntjét és képességét birtokába adja. Míg erre a fokra el nem ér, legyen bár a túlvilágon már, nem talál nyugalmat a lélek, ahogyan ezt Szent Tamás a Boldogságról írott művében leírja. A lelki házasságnak ebben a szakaszában, amelyről szólnak, e dicsőséges tökéletességre még el nem ér a lélek, de méltó utánzata és képe a kimondhatatlannak ez a szerelem.

*Nem váratsz már sokáig,
te, aki életem vagy,
mit egykor adtál, megadod megint majd.*

Isten látásának örök dicsőségét adja meg a léleknek a Vőlegény. Mielőtt tovább mennénk azonban, el kell oszlatnunk a következő kételyt. Ha az örök dicsőség nem Isten szeretete, hanem Isten látása, miért mondja a lélek, hogy Isten szeretetére vágyik, és legfőbb dicsőséggé miéért nem ezt említi már a szakasz elején? E lényegi dicsőség miéért a szakasz végén szerepel mint valami másodrendű dolog? Két dolgot hozhatok föl magyarázatul; először is: minden dolog végcélja a szeretet, mely az akarattól függ és jellemzője, hogy ad

és nem kap. Az értelmet viszont, melyet a lényegi dicsőség határoz meg, a kapással és nem az adással jellemezhetnénk. A szeretettől mgrészegült lélek nem az Istentől remélt dicsőséget említi elsőként, hanem azt, hogy saját magát Istennek akarja adni saját hasznával nem is törődve. A másik magyarázat az, hogy az első a másodikban már benne foglaltatik, s ez utóbbi a megelőző versszakokban már megtalálható: Isten tökéletes szeretetére nem lehet szert tenni Isten tökéletes látása nélkül.

Mikor lesz az a *majd*, a másik nap, amelyről itt szölünk és mi az, amiben Isten már részesítette a lelket *egykor*? A *majd* Isten örökkévalóságának napja lesz, másik mint ez a mulandó nap. Az *egykor* az az időpont, amikor Isten a lelket az örökkévalóságra, s ezzel a megdicsőülésre kijelölte. Az idő kezdete előtt történt ez, szabadon, még megteremtése előtt, ezzel a lelket fölruházta, tulajdonosává tette, sem magas sem alacsony esemény, fordulat tőle ez adományt el nem veheti. Öröktől fogva erre jelöltetett a lélek, tehát örökké birtokolni fogja. Amit *egykor* kapott, most azt akarja dicsőségében, megvallottan birtokába venni. De mit is kapott valójában? Amiket szem nem látott, fül nem hallott, embernek szíve meg se gondolt — ahogyan az Apostol mondja (1 Kor 2, 9). És Ézsaiás mondja egy másik helyen: Szem nem látta, Uram, a tiéden kívül, amit készítettél (64, 4). S ezt, mivel neve nincsen, *mínek* hívja a lélek. Nem egyéb ez, mint Isten látása, de, hogy mit jelent ez a léleknek, hogyan is lehetne kimondani? De hogy valamit mégis mondjunk róla, idézzük azt, amit a Jelenések könyvében különböző szavakkal, kifejezésekkel, hasonlatokkal Krisztus hét ízben is mondott Szent Jánosnak, mivelhogy egy szóval és egyszer azt a bizonyos *amit* nem lehet kifejezni, hiszen még így sem derül fény az egészre. A győzedelmesnek enni adok az élet fájáról, amely az Isten paradicsomának közepette van (2, 7). De mivel így sem eléggé érthető, miről is van szó, visszatér rá Krisztus, később mondván: A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából, és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új, írott nevet, amelyet senki sem tud, csak az, aki kapja (2, 17). S mivel ezekkel a szavakkal sem fejezte ki azt a bizonyost, Isten Fia hamarosan visszatér rá nagy örömről és hatalomról szólván: És aki győz, és aki mindvégig megőrzi az én cselekedeteimet, annak hatalmat adok a pogányokon; És uralkodik rajtuk vasvesszővel, mint a fazekas edényei széttörnek; Amiképpen én is vettem Atyámtól, és adom annak a hajnalszallagot (2, 26—28). De ezekkel a szavakkal se elégedve meg, hogy azt a bizonyos *amit* magyarázza, így szól a továbbiakban: Aki győz, az fehér ruhába öltözik; és nem törölöm ki annak nevét az élet könyvéből, és vallást teszek annak nevére az én Atyám előtt és az ő angyalai előtt (3, 5).

Ilyenformán nincsen megfelelő szó arra a bizonyosra, amiről itt a lélek beszél, hogy az Isten által neki rendelt boldogságot kifejezze. Elégedünk meg azzal, hogy itt *mínek* nevezzük, s fejtjük meg a versszak értelmét ekképpen: Völegényem, amit örökkévalóságod napján, amikor teremtetémet jónak láttad elhatározni, nekem adtál, add meg nekem eljegyzésem, esküvőm napján, szívem örömének napján, amikor eloldozol a testtől, menyegzői ágyad fenséges rejtékébe vezetsz, magaddá átformálsz engem, s a gránátalma édes mustját isszuk.

Megjegyzés a következő versszakhoz:

De mivel a lélek a lelki házasságnak ebben a szakaszában valamit már tud *arról a bizonyosról*, mivelhogy Istenhez hasonult, valamelyes rész már benne az Övé, nem akar hallgatni arról, aminek zálogát, nyomát magában érzi. Ki tarthatja vissza az elgondolt beszédet? — kérdezi Jób próféta (4, 2). A lélek is beszél tehát a következő szakaszban arról, amit Isten boldogító látásában majd élvezni fog. Amennyire lehetséges, igyekszik elmondani, mit és miként kap meg ott:

*Dalát a csalogánynak,
lélegzetét az édes levegőnek,
csöndjén az éjszakának
ligetet, üde zöldet
a lánggal, mely emészt, de nem gyötör meg.*

A levegő belélegzése Istentől nyert olyan képesség, melynek révén a lélek a Szentlélekkel társalog, aki, akár a levegőt, a lelket isteni magasságába szívja, és megtanítja, képessé teszi arra, hogy ugyanazt a levegőt lélegezze be maga is, mely a Fiúból az Atyába, az Atyából a Fiúba áramlik, azaz a Szentlelket. Az említett átváltozás útján a Szentlélek őt is magába szívja, és az Atyában és Fiúban önmagával egyesíti.

Abban az átalakulásban, mely már ebben az életben is végbemegy, a lélek gyakorta lélegzi be Istent, és Isten magába veszi a lelket, s ez kimondhatatlan szerelmi gyönyörűséget kelt a lélekben, jóllehet nem akkorát, mint amekkorát a túlvilági egyesülés kinyilatkoztatott magas fokán érez. Ha Isten kegyelme egyesíti a lelket a Szentháromsággal, miért volna hihetetlen, hogy a lélek maga is istenivé, Istenné válik Istenéből részesülve? Hogy az értelem, a megismerés és szeretet művében Istenként jár el?

Dalát a csalogánynak

A levegő belélegzésekor a lélekben megszólal a Völegény édes szava, válaszul reá gyönyörködve felujjong a lélek. Egyik a másikára úgy felel mint a csalogánydal. A csalogány, vagyis a fülemüle éneke tavasszal hallható, mikor a hideg, az eső, a tél viszontagságai múltán felzeng e csattogás a fület gyönyörködtetvén és megújítván a lelket. Ez a szerelmi párbeszéd és átváltozás már e földi életben is boldogítja a menyasszonyt, megvédi és megszabadítja a múltó zavaroktól, változásoktól; tisztátalanságaitól megtisztítja, lemezteníti; az érzékek, a szellem tökéletlenségeitől, gyöttrésétől, bizonytalanságaitól eloldja; lelke szabadságának és tágasságának új tavaszát érzi. Ilyenkor zeng fel benne a Völegény, Csalogányának szava: Szóla az én szerelmesem nekem,/és monda,/kelj fel, én mátkám,/és jöszte./Mert ímé a tél elmúlt,/az eső elmúlt, elment/Virágok láttatnak a földön,/az éneklésnek ideje eljött,/és a gerlicéknek szava hallatik a/mi földünkön. (Én 2, 10—12)

Ligetet, üde zöldet

Ez a harmadik dolog, amit a Völegény neki fog adni. Ligeten, mivel az sok növényt táplál és állatot, Istent érti, mivel Ő hívja életre és tartja el e teremtményeket, s azok tőle függnek és benne gyökereznek. Azt mondja tehát, hogy meg fogja vele ismertetni a teremtet Istent.

Csöndjén az éjszakának

A szemlélődés éjszakáján lát bele a dolgokba a lélek. Éjszakán, mert a szemlélődés sötét, más néven misztikus teológiának is nevezhető, azaz Isten titkos és rejtett megismerése tudományának. A szavak zaja nélkül, a testi és szellemi érzékelés segítsége nélkül, csöndben és nyugalomban, az érzékelés, a természetes fény elől rejtve, mély titokban, mindenektől elvonulva tanítja Isten a lelket, és csak Ő tudja, miképp. E folyamatot egyes lelki írók megértés nélküli értésnek nevezik, ugyanis nem cselekvő értelemben megy végbe, mely az érzékszervek felfogóképessége révén képzetekkel, a képzelettel és tapasztalással működik, hanem szenvedő értelemben, amely a képzetektől és minden egyébtől mentesen passzív és lényegi befogadásra tesz alkalmassá, anélkül, hogy ebben a lélek maga is részt venne. Azt is mondja, hogy a ligetnek és ékességeinek élvezete

történjék derült éjszakán, világos és boldogító látással, szűnjön meg a sötétben való, itteni tévelygés, váltsa föl azt Isten színről színre való, homály nélküli látása. A szemlélődés ilyen éjszakájáról Dávid a következőképpen szól: Az éj napfényre hozza gyönyörűségemet (138, 11).

A lánggal, mely emészt, de nem gyötör meg

A *láng* a Szentlélek szeretetét jelenti. *Emészt*, azaz beteljesít, de tökéletessé tesz. Amikor e szakaszban arról beszél, hogy a Vőlegény mindent meg fog adni neki, és ő azt teljes és tökéletes szerelemben birtokolni fogja, anélkül, hogy ez fájdalmat okozna neki, a tökéletes és teljes szeretetről beszél.

*Nem néztem másra többé.
Aminadab alakja semmivé lett,
az ostrom zaja csönddé.
Szemük a vízre tévedt,
s vették utuk a lovasok a mélynek.*

A menyasszony fölméri, hogy akarata többé semmi másra nem ösztökéli, csak Istenhez fűzi a szeretet szoros kötelékével. Lelke, érzéki részének erői, tehetsége, vágyai megzabolázva szellemével egy utat követnek. Az ördögöt a változatos lelki tornákon és hosszan tartó harcban legyőzte, messze űzte. Lelke az égi gazdagsággal és adományokkal elárasztva Vőlegényével egyesült és Azzá vált maga is, alkalmas rá és ereje elegendő, hogy hozzá támaszkodva (Én 8, 5) a halál pusztaságán áthaladjon és élvezze Szerelmese gyönyörűségeit, pihenéseit és dicső nyomdokait.

Nem néztem másra többé

Akárha ezt mondaná, lelkem minden fenti és alanti teremtetett dologtól meztelen, eloldozott, magányos és idegen, a veled való bensőséges találkozásban oly mélyen jár, hogy látása már bennem nem keltheti azt a gyönyörűséget, melyet benned bírok. Édességük bennem nem ébreszt örömet, nyomorúságuk, alantas mivoltuk nem taszít el és nem zavar. Lelkem tőlük annyira messzi, a veled való gyönyörűségben jár, hogy meg sem látom őket.

Aminadab alakja semmivé lett

Aminadab a Szentírás szerint (Én 6, 11) az ördögöt jelenti, szellemi értelemben, ugyanis a lélek ellensége ő, tűzértségének hatalmas tartalékaival támadta és ütött rajta, hogy Vőlegényével az vissza ne vonulhasson annak erődjébe és rejtekébe. Ugyanis, ha ez történik, ott megtelepedvén és erejét növelvén szüntelen, előnyre tesz szert a lélek, Isten oltalma révén oly erős és győzedelmes lesz, hogy az ördög, nemhogy közeledni nem mer, rémületében messze elfut tőle, mutatkozni sem mutatkozik már.

Az ostrom zaja csönddé

Ostromon a lelki szenvedélyeket és vágyakat értjük, melyek még legyőzetlen és elfojtatlan, a lelket minden oldaláról körülvesszik és ostromolják. Azt is mondja a lélek, hogy elcsöndesült a zaj, azaz szenvedélyeit megzabolázta és vágyait legyűrte. Arra kéri most Istent, hogy árássa el kegyelmével, hiszen az ostrom elültén ezt akadálytalanul teheti.

Addig ugyanis, míg négy szenvedélyét meg nem zabolázta, s le nem gyűrte vágyait, nem képes arra, hogy meglássa Istent.

*Szemük a vízre tévedt,
s vették utuk a lovasok a mélynek.*

Víz, azaz a lelki javak és gyönyörűségek, melyekkel Istenben bővelkedik a lélek. Lovasság, a testi érzékelés mind belső mind külső értelemben, ugyanis ezek az érzékek a tárgyakról alkotott képzeteket és elképzeléseket foglalják magukba. Ezek megpillantván a vizet, a mélybe letérnek. Ugyanis a lelki házasságnak ebben a szakaszában a lélek alsó, érzéki része megtisztult és átszellemült. Érzéki és természetes erejét összeszedve a maga módján részt vesz és gyönyörködik e kincsekben, melyeket Isten a léleknek bensőségesen átad. Dávid így mondja: Szívem és testem örvendeznek az élő Istenben (Zsolt 83, 3). Meg kell jegyeznünk, hogy a menyasszony nem azt mondja, hogy a lélek azért szállott le, hogy igyon a vizekből, hanem csak azt, hogy a víz láttán leszállott. Ugyanis az érzéki rész nem alkalmas arra, hogy akár e földi, akár a túlvilági életben, a lelki javakat igya, pusztán a túlcserélődő vízben lel felfrissülést és gyönyörűséget. Ez a gyönyörűség készteti a test érzékeit és erőit, hogy magukba merülve lássák, hogyan issza a lélek a mélyben a szellemi javakat. Ez pedig inkább úgy mondható, hogy megpillantván a vizet, leszállnak és nézik, nem pedig, hogy leszállnak és ízlelik. *Utukat veszik a mélynek*, nem *mennek*, mondja a szöveg, mert az érzéki és szellemi rész közötti kapcsolat folytán a lelki ital ízlelése láttán útjukat megváltoztatják, megakasztják az érzéki erők, és szellemi nyugalom önti el őket.

Szerelmese, az Isten Fia előtt fölfedi a lélek erőit és fölkészültségét, hogy a lelki házasság ezen állapotából, melyre Isten a küzdő egyház kebelén belül őt fölemelni kegyeskedett, vezesse át a győzelmes Egyház dicsőséges kebelébe-házasságába, ahova, adja Isten, hogy eljussanak mindazok, akik az édes Jézus szent nevét, a hűséges lelkek Jegyesének nevét segítségül hívják. Legyen neki örök dicsőség, az Atyával, a Szentlélekkel együtt mindörökkön-örökké. Ámen.

Takács Zsuzsa fordítása

Számunk szerzői

Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek

Maróth Miklós klasszika filológus, egyetemi tanár, ELTE

Kubinyi András történész, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE

Bor Ambrus író

Bisztray Ádám író

Jaroslav Durych (1886—1962) cseh katolikus író

Sz. Rindó Klára tanár

Vajda Mihály filozófus, tanszékvezető egyetemi tanár, KLTE, Debrecen

Barsi Balázs ferences teológiai tanár

Rászlai Tibor művelődéstörténész

Fekete Antal piarista tanár

Mátyás király és a magyar püspöki kar

Mátyás halála után a Ratibori Krónika írója, egy sziléziai pap Mátyásról megemlékezvén utal arra, hogy hatalmát az egyház segítségével nyerte el, ám később az egyház védőjéből annak üldözőjévé vált (megadóztatta a papságot!), amiért is halálában bűnhődött. A királlyal ellenséges érzelmű krónikás nézetét természetesen nem fogadhatjuk kritika nélkül, figyelemre méltó azonban nagy uralkodónk és az egyház viszonyának alakulása. Tanulmányunkban Mátyás egyházpolitikájának csak egy szeletét tudjuk kiragadni, a püspöki kar szerepével foglalkozunk a király politikájában.

A magyar főpapság komoly politikai súlyára Mátyás a pápához írt egyik levelében, 1465-ben utalt, mely szerint a világi ügyekben is a főpapok „alkotják a közhatalom alapjának legnagyobb részét”. A püspökségek általában nagybirtokkal is rendelkeztek, bár ez a világi urak birtokához képest nem jelentett túl nagy gazdasági erőt. A XV. század második felében az ország várainak, így uradalmainak is kereken egy tizede volt egyházi kézen, az arisztokrácia a váraknak közel a felét mondhatta magáénak. Az egyházi jövedelem nagy része azonban nem ebből, hanem a tizedbevételekből származott. A magyarországi püspökségek jövedelme — a horvátországiak nélkül — körülbelül 210 ezer Ft-ra tehető, ami rendkívül nagy összeg. Az egyháziak ennek fejében az 1498. 20. tc. értelmében 6350 lovast voltak kötelesek felállítani, s ezt a jelentős haderőt Mátyás is gyakran igénybe vette.

A püspökök gazdasági és katonai ereje szükségessé tette, hogy az ország kormányzatába is bevonják őket. Ez elsősorban a királyi tanács keretében történt. Nem véletlen, hogy a tanács szinonimájaként a „prelátusok és bárók” kifejezést használták, ami pontosan kifejezi a tanács két hangadó rétegét: a főpapokat és a világi nagyurakat. Az ország két érseke, valamint tizennégy megyés püspöke számított tanácsstagi jogú prelátusnak. A két magyar egyháztartomány püspökein kívül (beleértve a szerémi és boszniai egyházmegyéek vezetőit is) két horvátországi püspök, a tinnini és a modrusi tartozott a „prelátusokhoz”. A többi magyar uralom alatt álló püspök, például a zenggi és a skradini egyszer sem vett részt a tanácsban, így a későbbiekben sem foglalkozunk velük. A tanácsbeli prelátusokhoz sorolták még a székesfehérvári prépostot, a johanniták vránai perjelét, és ritkán más prépostokat is, amennyiben királyi hivatalokat (pl. kincstartóságot) töltöttek be. A továbbiakban azonban csak a két érsekkel és a tizennégy püspökkel foglalkozunk.

Az uralkodó már csak képzettségük miatt is igényelte a főpapok kormányzati közreműködését, hivatalnokként, diplomatákként voltak segítségére. Utólag elterjedt az a vélemény, hogy Mátyás hivatalnokait püspökségekkel jutalmazta, sőt fizette meg. A király ezt a főkegyúri jog alapján tehetette meg, ő „prezentálta” a főpapot a pápának, aki aztán őt kinevezte. Ez olykor vitára adhatott okot a király és a pápa között, a király jelöltje azonban azonnal, az egyházmegye irányítását és vagyonának kezelését még a pápai megerősítés előtt átvehette. Tehát elsősorban az uralkodótól függött, hogy ki tudja szerényebb jövedelmű egyházmegyéjét gazdagabbra cserélni.

Mindezek ellenére sem állítható, hogy a püspökök a világi hatalom felé fordultak volna, hiszen az egyházi rend természetes védelmezője a Szentszék volt, amely bármikor bele is avatkozhatott az egyházkormányzat mindennapi ügyeibe, és főként az egyházi bíróságok munkájába. A püspöki kar, amely a király legerősebb támaszát jelentette, szükségképpen országon és határokon túli tényezőket is figyelembe vett döntéseiben.

Mátyás megválasztásakor tudomásunk szerint 11 főpapi székhely volt betöltve. Közülük kilencen jártak egyetemre, és ötven kánonjogi doktorátussal rendelkeztek (így a két érsek: Szécsi Dénes bíboros esztergomi és Várdai István kalocsai érsek is). Arisztokrata származásúaknak tekinthetjük Szécsit és Hédervári László egri püspököt, de ide sorolhatjuk talán Várdait és Csopor Demeter győri püspököt is. A lengyel Labisini Máté erdélyi püspök kivételével a többi főpap a magyar nemességhez tartozott.

A prímás, anyja révén Garai László nádor elsőfokú unokatestvéreként nem rokonszenvezett Hunyadi János kormányzóval. Pápai utasításra az ötvenes években mégis megkísérelte a magyarországi pártharcok megszüntetését. Ő volt különben a katolikus egyház utolsó olyan középkori vezetője, aki elsősorban főpásztori kötelezettségei teljesítésére fektette a hangsúlyt. Az interregnum idejében tartományi zsinatokat tartott, ahol nem csupán az esztergomi székesegyház restaurálására vetett ki adót, hanem az egyházfegyelem helyreállítását is szorgalmazta. Törekedett a monasztikus rendek megreformálására, támogatta az obszerváns ferenceseket. Kánonjogásként kijárta a pápánál az esztergomi érsek prímási és legátusi jogainak megerősítését, így Magyarország területén a szentszéki bíráskodást a saját hatáskörébe összpontosíthatta.

V. Miklós pápa erre vonatkozó kiváltságlevele értelmében az esztergomi érseknek a „király utáni első helyet és szót kell megkapnia”. Valóban, a magyar prímást a XV. század második felében több alkalommal (1476, 1485) az ország első bárójának tekintették. A magyar prímás hatalmi súlya angol kollégájához hasonlított. Ő is elmondhatta azt, amit a canterburyi érsek mondott 1405-ben IV. Henrik királynak: „Én vagyok az Ön lelkiatyja, és a második személy Ön után az országban, és senkinek a tanácsát nem fogadja el Ön, csak az enyémet, ha jó.”

Szécsi ezek alapján játszhatott olyan döntő szerepet Mátyás trónralépte előtt és után. Mint ismeretes, Mátyás megválasztását többek között az tette lehetővé, hogy a Szilágyi testvérek 1458. január 12-én Szegeden megállapodtak Garai László náddal és pártjával, hogy azok bizonyos feltételekkel hozzájárulnak Mátyás királlyá választásához. Így az új királynak feleségül kellett volna vennie Garai leányát. A szerződés szerint azonban a felek esküjét meg kellett volna erősíteni a két bíboros előtt. A másik bíboros Juan Carvajal volt, aki pápai legátusként tartózkodott épp az országban. Annál különösebb, hogy a választás után nem sokkal, február 9-én Strasnitzban mindkét Szilágyi hozzájárult, hogy Mátyás Podjebrád György cseh kormányzó leányát vegye feleségül. Annak nincs nyoma, hogy Szilágyiék a két bíboros előtt megismételték volna a szegedi esküt, és ez valószínűleg nem is történt meg. Ezzel érvényteleníteni lehetett a korábbi esküt, hiszen annak érvényéhez hozzátartozott a bíborosok előtti megismétlés is.

Úgy látszik, hogy ezt Carvajal és Szécsi megtagadta. Nyilván nem véletlen, hogy III. Callixtus pápa megdicsérte a két bíborost Mátyás megválasztásában játszott szerepük miatt. A pápa ugyanis a volt kormányzó fiát támogatta, tőle várhatta apja törökellenes politikájának folytatását, és a Felvidéken tartózkodó cseh huszita zsoldosok uralmának felszámolását. Carvajal ezért vette rá Szécsit, és rajta keresztül a magyar püspöki kart, hogy egyenesen támogassák Magyarországot új uralkodóját. A bíboros prímás kötelességének érezte, hogy a pápa kívánsága szerint járjon el.

A magyar püspöki kar Mátyás melletti egységes fellépése a következő év elején világosan megmutatkozott. Garai volt nádor, Újlaki vajda és bán, valamint több nagyhatalmú arisztokrata, köztük a prímás testvére, Szécsi János is Mátyás ellen fordult, és 1459. február 17-én ellenkirállyá választották III. Frigyes császárt. A 24 „választó” úr között csak egy püspök, a lengyel Labisini Máté erdélyi püspök jelent meg. Budán viszont a teljes főpapság: Szécsi és Várdai érsek, kilenc püspök és a székesfehéri prépost kiállt Mátyás mellett. A magyar püspöki kar tehát prímása vezetése alatt lojális maradt királyához.

Szécsi továbbra is támogatta Mátyást. Az unokaöccse ellen fordult Szilágyi Mihály volt

kormányzót, akárcsak a lázadó Újlaki vajdát ő békítette ki a királlyal, aki trónra lépése után nyomban visszaadta a primásnak a már korábban viselt főkancellári címét. Mivel Mátyást csak 1464-ben koronázták meg — a Szentkorona III. Frigyesnél volt — addig nem vésethetett nagypecsétet, így a főkancellárság majdnem puszta cím maradt. (A főkancellár őrizte ugyanis a nagypecsétet.) Szécsi csak az úgynevezett „különös jelenléti” bíróság bírói pecsétjét vehette igénybe.

Bizonyára a primás hatalma is okozta, hogy megnehezedett az együttműködés közte és a király között. A Carvajal után az országba került pápai nuncius, Hieronymus Landus érsek 1462 táján már a király ellenfelei között sorolja fel Szécsit. Mátyás ebből maga is levonta a következtetést. Miután 1464-ben a primás a fejére tette a koronát, már vésethetett nagypecsétet. Egyesítette azonban a nagyobb kancelláriát (amelyet a főkancellár szokott vezetni) és az addig is működő titkos kancelláriát, és két fő- és titkos kancellárt nevezett ki vezetésére. Ezek Várdai érsek és Vitéz János váradi püspök voltak. A bírói kancellária addigi vezetőjét, Sári Pétert pedig elcsapta. Az egyesített nagyobb és titkos kancelláriát ténylegesen Várdai vezette, Vitéz inkább csak a címet viselte. Ez így maradt a későbbiekben is: általában a kalocsai érsekek irányították a kancelláriát, az esztergomi érsekek pedig csak a címet tartották meg. Szécsi hiába kért a pápától támogatást a főkancellária ügyében.

Szécsi tekintélyével kézben tudta tartani a püspöki kart, és ezzel támaszt nyújthatott a királyi hatalomnak, viszont módja volt azt akadályozni is. Mátyás ezért a primás halála (1465) után ugyan esztergomi érsekké egykori nevelőjét, Vitézt nevezte ki, a bíborosi kalapot viszont Várdainak járta ki.

Mátyás egyházpolitikája a főpapok kinevezésében is nyomon követhető. Uralkodásának első felében, 1458–1471 között 15 új püspök került a magyar főpapok közé. A püspököknek csupán alig több mint fele járt egyetemre, és ez az arány kisebb, mint Mátyás trónralépésekor, amikor is a püspökök nyolcvan százaléká rendelkezett egyetemi végzettséggel. Az új püspökök közül négy külföldi, háromnak csak keresztnévét ismerjük, így származásuk megállapíthatatlan. Négy püspököt bárónak tekinthetünk, mert apjuk, vagy bátyjuk is annak számított már. Közülük hárman Mátyás új arisztokráciájához tartoztak. A többi négy köznemesi eredetű.

1472-től tovább változik a püspöki kar összetétele. Az 1490-ig kinevezett húsz püspöknek csupán a fele járt egyetemre, de csak öten szereztek fokozatot (négyen kánonjogi doktorátust). A fokozathoz jutottak aránya tehát negyven százalékról huszonöt-re esett. Érdekesség azonban, hogy valamennyi főpap Olaszországban tanult, tehát humanistának számított. Úgy látszik inkább korszerű műveltség megszerzésére törekedtek, hiszen az uralkodónak elsősorban nem kánonjogi képzettségű papokra volt szüksége.

Az esztergomi érseki székre egymás után a királyné két olasz rokona (Aragóniai János és Estei Hippolit) került. Két pápai követ is magyarországi püspök lett. (Gabriele Rangone és Baldassare de Piscia.) Külföldiek voltak a modrusi püspökség betöltése körüli zavarok főszereplői is. A király Zárai Antalt, a pápa Ragusai Kristófot akarta kinevezni. Zárai után Ragusai mégis megkapta a püspökséget, sőt a királyi tanácsba is bejutott. Volt még egy hetedik külföldi püspök is, a morva Filipec János, Mátyás utolsó kancellárja. Nem ismerjük Gergely nyitrai püspök származását, a király ferences gyóntatója volt. Arisztokratának négy, nemesnek három püspök számított. Öten polgári vagy mezővárosi polgári származásúak voltak. A püspöki kar többsége tehát nem tartozott a magyar nemességhez.

Mátyás tehát tőle függő főpapi kart hozott létre, amely nem támaszkodott a hazai uralkodó osztályra. A csökkenő számú hazai arisztokrata főpapok zöme is a király által felemelt új családokból származott. Az a püspöki kar, melyet Mátyás utódára hagyott, immár nem a többségében kánonjogászokból álló, és a magyar arisztokráciához, vagy nemességhez tartozó testület. Ez a püspöki kar már kevésbé tudta az egyház védelmében a

kánonjogot alkalmazni, és nem rendelkezett a hazai vezetőréteg hátvédelmével sem. Kérdéses viszont, hogy ez az átalakult összetételű testület jobban meg tudott-e felelni a királyi elvárásnak.

A püspökök politikai szerepet elsősorban a királyi tanácsban játszottak. Mátyás alatt összesen 46 személy töltött be püspökséget. Közülük kilencen nem mutathatók ki a tanácsban; vagy rövid ideig voltak főpapok, vagy sokat voltak diplomataként távol az országtól. A tanács két részből állt: a teljes vagy tágabb tanács csak a fontos ügyek megtárgyalására gyűlt össze, a napi ügyeket a szűkebb tanács intézte. Tíz püspök csak a tágabb tanácsban működött. Főként az a huszonhét főpap játszhatott komolyabb politikai szerepet, akik a szűkebb tanácsban is helyet foglaltak. Különös módon ezek többsége, tizenkilenc főpap nem vett részt a püspöksége idején tartott és ismert összetételű tanácsülések több mint felén. Nyolc püspök hivatalviselése idején rendszeresen részt vett a tárgyalásokon: Bakócz Tamás, Beckensloer János, Fodor István, Handó György, Matucsina Gábor, Nagylucsei Orbán, Szécsi Dénes, Vitéz János. Őt főkancellár, egy-egy pedig kincstartó, ill. királyi titkár volt, azaz Fodor kivételével (aki diplomataként működött) valamennyi királyi főhivatalnok. Ha a tágabb tanácsüléseket is figyelembe vesszük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az összes tanácsülés több mint felén a fenti nyolc főpapon kívül még három személy is jelen van: Janus Pannonius, Szegedi Lukács és Várdai István. Janus kancelláriai hivatala, főkincstartósága és szlavón bánysága miatt, Várdai pedig főkancellárként természetesen ebbe a bizalmasabb körbe tartozott. Szegedi — aki szintén hivatalnokból lett főpap — véletlenül került ide, túl rövid ideig volt püspök.

Elsősorban a királyi főtisztviselő főpapok vettek tehát rendszeresen részt Mátyás tanácsülésein. Talán még hat püspököt sorolhatnánk ehhez a szűkebb főpapi tanácsi „maghoz”, akik az ismert összetételű 24 tanácsülés közül legalább négyen megjelentek. Közülük Vetési Albert Mátyás titkos kancellárja volt, és az egyik legtöbbet foglalkoztatott diplomatája. Ernusz Zsigmond Mátyás kincstartójának fiaként lett püspök, és távollétében Szapolyai Istvánt helyettesítette mint Ausztria főkapitánya. Geréb László pedig a király elsőfokú unokatestvére volt. Ezenkívül Debrentei Tamás, Szilasi Vince és Szokoli János püspökök tartoztak ebbe a körbe.

A tanács összetétele és a megjelentek száma is változott Mátyás uralkodása idején. 1458—1471 között egy-egy szűkebb tanácsi ülésen átlagosan három prelátus (beleértve a nem püspököket is) és hét báró jelent meg. A király uralkodásának második felében, a Vitéz-összeesküvés leverése után átlagosan négy prelátus és négy báró vett részt az üléseken. 1471 után csökkent a szűkebb tanács főpapi és főúri tagjainak átlagos létszáma, ezen belül viszont a főpapok aránya közel felével növekedett. Ez azonban nem járt együtt a főpapok befolyásának növekedésével, hiszen Mátyás készségesebb eszközeinek bizonyultak, mint a főurak. Elsősorban a hivatalnok főpapok és az uralkodó pillanatnyi kegye által kitüntetett főpapok vettek részt a tanácsüléseken. A bárókra viszont Mátyás mindig tekintettel volt, különösen óvakodott a régi arisztokrácia megsértésétől, és csupán uralkodása végén szűkítette azt a kört, amelyből szűkebb tanácsa tagjait választotta. Az arisztokrácia esetleges Mátyás-ellenes összefogása ugyanis megbéníthatta volna a király hatalmát.

Még egy tanulság Mátyás főpapokkal és az arisztokráciával kapcsolatos politikájáról. Mátyás ritkán csukott főurat börtönbe. Nem lett bántódásuk az 1467-es erdélyi lázadás vezetőinek, szabadon maradtak a Vitéz-összeesküvés főúri résztvevői, és így tovább. Lecsukatta viszont a király Vitéz és Várdai Péter érseket, Tuz Osvát zágrábi püspököt, megfenyegette Bátori Miklós váci püspököt, de testvéreire való tekintettel nem záratta el, csak a püspökség kormányzását adta megbízhatóbb kézbe. A király tehát inkább tartott az arisztokráciától, semmint a főpapoktól, noha mögöttük ott állt a Szentszék is.

A pápasággal való viszony is átalakult Mátyás uralkodásának második felében. A kapcsolatok hűvösebbé válásához hozzájárult, hogy Mátyás apósa, a nápolyi király

szembekerült a Szentszékkal, valamint az, hogy a pápa megakadályozta Dzsem herceg, egy török trónkövetelő kiadatását Mátyásnak. (1488—1489) Püspökségek betöltése ügyében is adódtak nézeteltérések, bár végül mindig Mátyás akarata érvényesült. A Szentszék nem tudott komoly akadályt gördíteni a király útjába és a királlyal szemben nem tudott a magyar főpapoknak sem segíteni, mint ahogy ezt a börtönbe vetett Váradi Péter kalocsai érsek érdekében tett sikertelen pápai intervenció is bizonyítja.

Van aki Mátyás politikáját úgy értelmezi, hogy ezzel valami „nemzeti egyházat” próbált létrehozni. Igaz, a püspökök kinevezésének jogát de facto a király gyakorolta, és korlátozta a pápa befolyását, ez azonban már Zsigmond-kori örökségnek is tekinthető. A valóságban azonban a magyar király nem tudta és nem akarta a pápától való függést teljesen megszüntetni, hiszen ebből neki is haszna származott. Legfeljebb azt mondhatjuk, hogy amennyire szívesen fogadta, sőt igényelte a számára kedvező szentszéki intézkedéseket, olyannyira igyekezett a negatívak érvényesülését megakadályozni.

A pápai hatalom gyakorlásának a legfontosabb eszköze a szentszéki bírászkodás volt. Mióta Szécsi megerősítette Esztergom primási és legatusi jogkörét, ezzel az egész ország területére szóló szentszéki bírászkodási jogot szerzett. Függetlenül ettől, a Magyarországra küldött pápai legátusok ugyancsak bírászkodhattak. Mátyás ezt is több esetben a maga hasznára érvényesítette: a legatusnak magyar egyházmegyét juttatott. Rangone és Piscia mellett pápai legátus volt a király sógora, Aragóniai János, az esztergomi érsekség kormányzója is. Legatússá nevezett ki a pápával unokatestvérét, Geréb László erdélyi püspököt is.

A magyar egyház életében egyre erősödő királyi befolyás a jelek szerint nem kis részben a pápa és legatusai közreműködésével jött létre. Ezen a Szentszék a viszony megromlása után már nem nagyon segíthetett. Vitéz összeesküvésének egyik oka például az volt, hogy a király Roverella pápai legátus tekintélyével megadóztatta a püspököket és a papságot, amely oklevelekkel igazolható is (1471). 1482-ben is tudunk ilyen adóról, mint ahogy Sziléziában is többször megadóztatta a papságot, ezen kívül mozgósította a bandériumait is.

Mivel Mátyás a nyolcvanas évekig a legtöbb legatust politikai támogatójává tette — az egyház számított Mátyásra a husziták és a török elleni küzdelmében — a püspöki kar legfeljebb primásánál találhatott védelmet. Vitéz tragédiájához az is hozzájárult, hogy olyan ügyben is szembekerült királyával, amelyet a pápa legátusa teljes erővel támogatott. Mátyás viszont tanult Szécsi és Vitéz példájából, s ezentúl a primási széket idegeneknek juttatta. A sziléziai Beckensloer primástól elvette a kancellária tényleges irányítását, és amikor az a császárhoz szökött (1476), az esztergomi széket immár a királyné olasz rokonai kapták meg.

Mátyás az államigazgatás alsó intézményeinek egy részét át akarta adni a hozzá hűséges főpapságnak, ezzel nyilván támaszt kívánt kapni a világi nagybirtokosokkal szemben. Ez az irányzat a nyolcvanas években megfordult. Sorra visszavette a megyéket a főpapoktól. Bács, Bihar és Veszprém megyék ispánja Kinizsi Pál, Nyitraé Cecei Kis Máté lett. Baranyában pedig Ernuszt Zsigmond püspöknek meg kellett osztania tisztségét Corvin János siklósi várnagyaival. Lényegében csak három örökös egyházi ispánság maradt: Estei Hippolit Esztergomban, Nagylucsei Orbán kincstartó Hevesben és Bakócz Tamás Győrben volt ispán. Ez az eljárás Corvin János örökösödésével állt kapcsolatban, de nyilvánvalóan arra is utalt, hogy a király bizalma megrendült püspökeiben.

Mátyás kihasználhatta az egyház anyagi és katonai erejét, tehetséges, művelt klerikusokat vonhatott szolgálatába, így a püspöki kar az uralkodói hatalom gyakorlásának fontos eszközévé vált. Ebben kisebb-nagyobb zökkenőkkel a nyolcvanas évek elejéig a pápaság is támogatta a királyt, hiszen a török és a husziták ellen tőle várt katonai fellépést. Később már nem sok lehetősége maradt a magyar egyház védelmére. Így a magyar egyháziak egyre nehezebben viselték el a királyi hatalom által rájuk rótt terheket. A budai káptalan például a maga helyzetét 1480-ban a tenger közepén hanyódo hajóhoz hasonlította.

A főpapok közül többen is szembekerültek Mátyással, keresztülhúzták politikai ambícióit; például Vitéz János, Janus Pannonius és Váradi Péter. Nem érte viszont bántódás Bakócz Tamást. Kétségtelen, hogy Mátyás politikája hasznára volt a királyságnak, kérdés viszont, hogy távolabbra tekintve nem okozott-e kárt az országnak. Az 1490-es királyválasztásnál ugyanis a főpapok többsége Mátyás fiával, Corvin Jánossal szemben II. Ulászlót támogatta. Estei Hippolit prímás, Nagylucsei Orbán egri püspök és kincstartó, Filipec János váradi püspök és kancellár, Bakócz Tamás győri püspök és királyi titkár, ifj. Vitéz János veszprémi, Szokoli János csanádi, Batori Miklós váci és Fodor István szerémi püspökök, valamint Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost. Hárman kivonták magukat a választásból (Geréb László erdélyi, Gergely barát nyitrai és Szegedi Lukács boszniai püspökök, bár az első testvéreikhez hasonlóan ellenezte Corvin királyságát). A prelátusok közül Corvin oldalán csupán a börtönéből kiengedett Váradi Péter kalocsai érsek, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és Beriszló Bertalan vránai perjel állt ki. A világi arisztokráciában magasabb arányt alkottak a Corvin-pártiak. Az egyház pénze, katonasága és tekintélye tehát már nem állott Mátyás fia rendelkezésére. Kérdés, hogy Mátyás egyházpolitikája mennyiben járult ehhez hozzá?

Irodalom

A Mátyás-kori püspöki kar kérdésében alapvető Fügedi Erik kitűnő tanulmánya: A XV. századi magyar püspökök, Történelmi Szemle 8 (1965) 477–498. Azért kellett eredményeitől eltérnem, mert nem vett figyelembe négy egyházmegyét, így statisztikai adatai korrigálandók. — L. még: Fraknói Vilmos, Carvajal János bíbornok magyarországi követségei 1448–1461, Bp. 1889. — Uő., A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig, Bp. 1895. — Uő., Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel, II. k. Bp. 1902. — Galla Ferenc, Mátyás király és a Szentszék, Mátyás király emlékkönyv, I. k. Bp. é. n. 95–170. — Kardos Tibor, A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában, Századok 84 (1950) 121–177. — Kubinyi András, A megyéspánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái, A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 16 (1982) 169–180. — Uő., A Mátyás-kori államszervezet, Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára, szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László, bp. 1990. 53–147. — Zömében azonban saját kutatási eredményeimre támaszkodtam.

ZILAHY PÉTER

Vérszínkép

*az ismétlés az ember titka
a gólya képtelen lemenni bűbá
bombák zubannak a Mennyből a Földnek
számárfülek guinyosan pörögnek
pénz lapul a fűben gazdáért zörögve
friss májusi hó szitál a dögre
már megint szárnya nőtt a verébnek
maga se tudja már mi a fenének
bőseink csak ölni és meghalni tudnak
szeretni kell aki kővel hajigál
Krisztus merev testéről lepereg a vér
éljen aki ember aki állat aki él*

Cédulák

Nyomozások eredményét olvastam föl B.-nek egy fél marék céduláról. Nem szívesen. Az író, ha fölolvass, szerepet téveszt. Az író, ha igazán az, csak absztrakt jelekbe foglalhat, aztán tűnjön el. A mű beszélt velem, el- és kibeszéltette magát: a többi nem dolgom, nem szerepem. Még az is jó lenne, ha a megírtat, tisztázottat, rendben összekészítettet valaki elvinné az asztalom sarkáról. Vagy legalább azt megtehetném, hogy szótlánul elhagyom egy szerkesztőségben.

És B. a fölolvass végén legyintett, egy daráló-kattogó szóval:

— Káderkartonok.

A szóban morzsolt kukorica pereg fateknőbe.

— Mesterséged egyébként sem tűri a valóságot — mondta még, miután egy ideig hallgattunk. — Nem műfaja az életcédula, ad dokumentum. Az nem lehet önkényes. Célja lehet, de aspektusa nem, még az sem, mert az is önkényes.

Műfaj: mi az?

Valóság: mi az? Három kiterjedésben colstok, a negyedikben stopper. Az ötödik dimenzió én vagyok.

1. Azt mondta, tanár lesz. Apját a szombati ballagást — „tovább, tovább” — követő pénteken szélütés érte, fél arca lefittyedt, szeme alatt véreres-sárga holdsarló. Cégvezető nagybácsi sietett a család segítségére: a salgótarjáni vasgyárban anyagkönyvelői állás kínálkozott. Ne macacskodj nekem, Attila, a szomorú helyzethez mérve mesebeli a fizetés, havi kétszáznegyven pengő. Az anyagkönyvelő később anyagbeszerző lett (érc és kokszt), katonai szolgálat alól mentesült (hadiüzem). A háború után vagonforgalmi és szállítási főnök. A kocsiforduló-munkaverseny föltételeinek kemény kézzel eleget tett, többször lapátolt maga is koksztot, az ezüst váll-lapos vasútpolitikai tiszt nem jelentette föl. Az 1956-os városi sortűznél nem volt jelen. Felesége a közelben járt a kisfiúval; fogát húzatni vitte a gyermekfogászatra. „Ő sokat látott. Mondhatnám mindent, min-dent. De ne piszkáljuk ezt.”

2. Jogra iratkozott be Pesten. Családi aggodalom és kapcsolat (egy főkonzul) külügyi segédtitkári állásba menekítette. Teherán. Futárúton Budapesten rekedt 1944 őszén. Az újjászervezett külügyből esztendőre B-listázták, alkalmatlanság, a rendelet úgynevezett „hülyeszakasza” címén (egy főkonzul). Textilgyári bérelszámoló lett, később munkaügyi előadó, vezető, kielégítő nyugdíjig. Néhány volt, külföldön még élő külügyi kollégájával szórványosan levelez, feleségével svájci vendégségbe készül Skodáján (a főkonzul fiához). Második feleségével készülnek útra: az első Teheránból Tel-Avivba, onnan ismeretlen helyre távozott a követségi gépkocsivezetővel.

3. Kereskedelmi tengerész lesz, mondta, amikor a választott életpályát be kellett diktálni a gimnáziumi évkönyv „érettségi vizsgálatot tettek” táblázatába. Az osztályfőnök kinézett az ablakon, majd még egyszer megkérdezte, hogy milyen életpályát választ, amire ő kifejezéstelen arccal megismételte, amit mondott. Zömök, keménykötésű fiú volt, súlylökő, országos bronzérmes. Apja üzletében („Vasudvar”) huzal, pánt, csavaráru, csoroszlya száraz fém szaga keveredett olajával és gépzsíréval. Az utazást biztosan túlélte a súlylökő, a rámpán csakis munkára szelektálhatták, aztán csakis lelőhették, amikor a bányából vagy a fegyvergyárból megszökött, mert így elviselhetőbb.

4. A MÁV-hoz készült, mert apja és nagypapja szintén a vaspályát szolgálta, Baross Gábor óta (mozdonyvezető, forgalmista). Sietett bevonulni, hogy az életveszteséget mielőbb letudja; mint utász zászlós a frontra került, ott hadnagy lett, egy vállsebbel megúsza, csak izom és csont, két ujjnyira a nyaki ütőértől. Negyvenöt után, már a vasútnál, a külföldre vitt gördülőanyag haza- és „Truman-mozdonyok” behozatalában tevékenykedett; alapos káderezés után (kémkapcsolatokat köthetett külföldi szolgálati utakon) egy kis jászági állomásra helyezték, ott szolgált ki. Család, ház, 400 kvadrát szőlő, Trabant. A szabadjegyeidet ki szoktad használni? „Fenét. Minek?”

5. Építész apjának neve egy fővárosi bankpalota kapualji márványabláján, ő energetikus mérnök lett, műegyetemi tanársegéd. A villamosenergia-termelés távlati tervével (plusz tanács hatalom egyenlő kommunizmus) aggályosan szembeszállt, szakmai érveit minősítették, tanszékvezetőjének csak átmentenie sikerült erőszakos szakemberét, a Vízügybe. Főenergetikus, brazil kormányhivatalban. Hazalátogatnia költséges lenne, mindenkit üdvözöltet. Fia és lánya anyanyelve portugál, unokái Luíz és Rosalía.

6. Bölcsésznek iratkozott be (történelem—földrajz), végzett, szülő-kisvárosában kezdett tanítani. Elbocsátották. „Harmincöt holdja volt apámnak, és olyan tehenészete, öregem, de olyan, hogy akkoriban!” Családosul más városba költözött, átképezte magát horgász-cikk-kisiparossá: úszókák, műcsali. Még aktív, egy virágzó (mert Duna-közel) szövetkezetben. Egyik lánya csak érettségizett, aztán férjhez ment, a másik első kék útlevelével nyugatra távozott (micsoda szó ez a „távozott”? meg vannak fertőzve a szavaink), ott híre veszett, miért vész a hír? Neki közetgyűjteménye van: dobozokban kövek, ércek, Magyarország hegyvidékei szerint elrendezve polcokon, asztalokon, hobbi. A helybeli középiskolák tanulói bármikor megtekinthetik, tanárnők fölkészülnek és előadnak. Egyszer eltűnt egy Gyöngyösorosziiban gyűjtött szép rodokrozit.

7. Nesztelen élet, közértekben. Üzletvezetői években szerzett gyomorbad. Vagy alkohol? Szürke arc. Hallgat, ötven év múltán embert faggatni lehetetlen.

8. Gazdálkodni készült a család ezer holdján, Magyaróváron tanult, Széchenyiből („A lovakról”) diplomált. Huszárokhoz vonult be, de egy gyalogos században („lőről szállt huszárok”, eufemizmus, a kép háttérében fölpuffadt lódögök) vesztette el Soroksáron, legvégül, utolsó kanyar, a fél lábát. Gyári portás. Kitelepített. 1959-től MTA-kutatóintézetben biológus munkatárs. Nutriatényésztő. Combcsonkja egyre rosszabbul tűrte a múltat, a Svájból (1945 óta külföldön élő öccsétől, jelenleg CDU-képviselő a Bundestagban) kapottat sem: elégtelen testmozgás következtében elnehezült, idomtalanná hízott, szívhalál. Özvegye egy állattenyésztőt keres, aki átnézné az elhunyt nutrianaplóit: lehet bennük szakfolyóiratban publikálható anyag. Apróhirdetés.

9. A névsorban megelőzte a vasudvaros súlylökő fiát: Jenő talán tőle kapta az élet-pálya-bediktáláskor a „kereskedelmi tengerész” ötletet. Diák mereng mappán és tarka képen, s a Mindenség, mint lelke éhe, tág (és „Mort, vieux capitaine”). Szilaj, szép alakú és szánkó-állkapcsú fiú volt, olyan Clark Gable. Néhány hónapig a Magyar Ált. Köszénbánya Rt.-nél könyvelt, aztán Icu máshoz ment férjhez, ő gyorsan bevonult. 1944-ben Aradnál comblövést kapott, még bicegve folytatólagos szolgálatra jelentkezett, vagány. Télen írott, de csak korányáron megérkezett levele vidáman emlékezik meg a németországi légitámadások „pokláról”, amelyen „csigavére átsegítette”. Drótkerítések alatt és demarkációs vonalak járórei között angol fogságból átküszött francia fogságba, ott a szénbánya-kényszermunka és az Idegenlégió közül az utóbbit választotta. Indokínában többször kitüntetett vakmerő caporal, sergent. A Légió és a Nemzetközi Vöröskereszt értesítése szerint a csapatszallító hajó két hétig vesztegelt ugyan egy indiai

kikötőben, de végül háborítatlanul, mindössze egy fő létszámfogyatékkal megérkezett Algírba.

10. Formás verseket csinált, de zárkóztottan, technikásan. Ezt föltehetőleg hamar abbahagyta, mert orvos lett, és igen hamar jó nevű sebész. Apja szintén orvos volt, nótaszerző, műkedvelő kvartettben mélyhegedűs. Ő szívmotort szerkesztett egy mérnökkel, a hatalmas gépszerkezetet a heti filmhíradó is bemutatta, a két feltaláló fehér köpenyben és szájmaszkban állt a gép mellett egy műtőben. Mibe halt bele gyorsan, negyvenkilenc éves korában? Temetésén hálás betegeket láttam, és egy meghökkentően öreg özvegyet. Medáliát még, piros párnán, amelyért elfelejtett odalépni a gyászhuszár: kínos perc, nem lehetett elindulni.

11. Sok volt a ludovikás. Vitézek kora. Őt még fölavatták, századot kapott, aztán leszerelték. Aztán visszavették. Elvtárs, az ön lapja tiszta, önről a munkahelye (cukorgyár) azt jelentette, hogy magatartása haladó. Ön tüzér, ismeri a csíziót. Az imperializmus ránk akar rohanni, de mi fogunk az imperializmsra rohanni. A béke fennmarad és tartós lesz, ha a népek kezükbe veszik a béke ügyét. Hány gyereke van az elvtársnak: három? No, ez derék. Az első Népfrent-választáskor tíz levelezőlapot írt rokonainak, barátainak, üdvözléssel, és hogy mint mindenki, ő is a szabad választás ünnepnapjára készül. 1951-től bőrgyári segédmunkás, betanított, munkás, szakmunkás. „Azt a bőrbűzt, apám, arról neked foglalmad sincs. Egyébként a Népfrent-szavazáskor az egész laktanya lapokat körmölt, a tisztikar lapjait egy százhatvan centis girnyó cenzúrázta.” Nyugdíjas, önkéntes véradó, a cigarettafüstöt mérgesen félrelegezi az orra elől: „A büzrudacsaitok!”

12. 188 cm magas, gémlábú, verhetetlen 800-as futó, tornatanárnak készült. Egy Tatjana nevű volt kórházi ápolónő levele szerint, amelyet a még élő szülők a hatvanas évek végén kaptak meg, Urivtól Kijevig gyalogolt, ott csonkolás nélkül fölépült fagyásaiból, de csak két évig élt, a rövid, de megható levél szerint boldogan. A szülők válaszára nem jött viszontválasz.

13. Szép, szomorú verset írt Aletta van der Maatról, Apáczai holland feleségéről, magyarórán elsuttozta, Alettába volt szerelmes. Az önképzőköri szavalóversenyen Zimándi Pius tanár úr (Pista bátyám, Rónayék körében a „Sire”, kierőszakolta neki Kosztolányi „Hajnali részegség”-verséért a II. díjat (20 P). Hírlett, hogy a korszerűtlen (halk) versmondó zeneakadémiát fog végezni, kisiparos apjával meg is vásároltatott egy értékes zongorát a hajdani járásbírósnak elnök inflációba szegényedett özvegyétől, fantáziált rajta hajnalban és éjjel. Egy idő múlva áttért Rachmaninov cisz-moll prelűdjére, kizárólag azt játszotta. Egy vasárnap délből a húsleves és a főtt marhahús között kísértelt a szobából, apja borotvakésével jött vissza, és belemetszett az ebédvendég várplébániai kántor tarkójába. Beszappanozott lábbal elcsúszott az elmeegógyintézeti fürdő csempepadlóján, koponyaalapi törés.

14. Jelenléte híján csak egy földeregő alak: valamikor arca homályos folt, mai arccá nem gyűrhető. De hát összpontosított figyelemmel földidézett arcok is kínosan sokszor olyanok, mint a vizes akvarellek. Vagy rebege-rezegve, le-föl csúszkálva jelennek meg egy némafilm-vetítővászon, és miközben jól fölismerhető a kezükben egy fejes vonalzó, hátukon a malaclopó (fekete, kinőtt), arcuk csak egy síkidom.

15. Külügyi, mondta be határozottan, nem gögösen a családlilag neki szánt pályát. Neve történelmi, apja államtitkár volt, egyik nagybátyja miniszter, a másik miniszterelnök. Ő mint kútfúró távozott nyugatra 1956-ban, a határpatak árkában megcsúszva bokáját törte, az osztrák parton vinnyogott fájdalomában. Egy gránittömb brüsszeli bank kelet-európai szakreferense lett. Ízületi bántalmak miatt elnehezült, dőcögve járó nyugdíjas Bruggében.

Megszerette azt a flamand várost. „Bármikor gyere. Meghívlak. Két vendégszobánk van.” Sűrűn látogat haza, döcög, ismerősöknél örömmosollyal lel meg egy szekretert, egy tujafás parkrészt blondel-, egy főurat ébenfa-keretben, egy állórát, amely sárgarézt napkorongot ingat egykedvűen. Szabódik: csakis pénzért hajlandó visszavenni. „Hívjunk becstűt.” Végül boldogan földadja a tárgyat air-cargo és háztól házig.

16. Alacsony termete, zavart félmosolya, valahai tornateremben röhögtető kétféle labbasága ugyanaz, öltönye léckeresztben lötyög. Öt gyerek, kilenc unoka, bérházak, örökklások, családházak, bútorzatok, berendezések, kocsik, Black and Decker, metszőolló és huszonöt literes bogrács a telken. „A feleségem nem mehetett állásba, lekötötték a gyerekek.”

17. Honvédtiszti, mondta be a választott pályát, de nem kapásból vagy időszerűségből, kurzusból: neki valóságos apai dédapja volt valóságos vitéz, és több létező osztrák és cseh börtönt megülve tért haza hajdan, cellákból magával hozott csúzzal, honvédtiszti atillában jelen volt Kossuth Lajos temetésén. A dédunoka konokul katona akart lenni. A ludovikai főlvételin csak testi edzettségét bizonyította terepen és palánkon, tornateremben és lőtérben, szóbeli vizsgálja nem sikerült. Szikár és fanyar agglegény, erdőmérnök. Nemzeti parkokban jár-ke, arborétumok tanácsadója, aktív nyugdíjazhatatlan. „Találkozhatnánk egyszer: hívj föl.” A telefont halogattam, elmulasztottam. Egyre több, amit elmulasztok.

18. Kitűnő előmenetel és az érettségin bizonyított fölkészültség főiskolát követelt, és a nemzeti predikátumszerző kancelláriái a jog- és államtudományi karok voltak. De ő újságírónak készült. Pethő Sándor, Dessewffy, Bajcsy-Zsilinszky! Két pogány közt egy hazáért! Hamar meglett a pesti albérlete. Függetlenre nyíló különbejárat. Zsúraszalkán ócska írógép. Kizárólag jeles kollokviumokat, alapvizsgákat, szigorlatokat abszolvál, szürke kalapját olyanra gyűrte, hogy röpülő hajóra emlékeztetett. Mint újoncot Németországba vetette a hadseregdeportálás, ott német lányt vett feleségül, Kanadába vándorolt vele. Két évig a transzkanadai vasút egy szárnyvonalán krampácsolt; amikor úgy érezte, hogy a honpolgár pályamunkások szemük sarkából figyelik, vajon megfagy, megdöglik-e az idegen nyápic, nem fagyott és nem döglött meg. Majd pénzügyi tanulmányok, egyetem, diploma, tanársegéd, főiskolai tanár. Kétszer átrepült Európába, feleségével meglátogatták a stuttgarti, budapesti, kézdivásárhelyi néniket. Üdvözlőlevelében tudatta, hogy ilyen nagy útra koruknál fogva többé nem vállalkozhatnak Annuskával.

19. Már akkor ősszel tüdőkörházba vitték. Hülye orvosi tévedés, mondta a sivár fekvőterazon, huszadmagával nyugágyba kitéve, plédbe csavarva. Néha köhögök, de mindenki köhög, te is köhögsz. Persze, bagózol. (Igen, sokat.) Nem találkoztál mostanában Magdussal? Ha találkoznál vele, számolj be az állapotomról. Láthatod, hogy jól vagyok. Orvosi tévedés az egész, hamarosan kimegyek innen. Ha meg akarna látogatni Magdus, beszélj le. Ne lássa ezeket a fájdalmas nagyságos asszonyokat meg ezeket a köpetgusztáló rogyantakat. Menj el Magdusékhoz, mondd meg ezt te is neki. Napokon belül kimegyek innen, karácsonykor eljegyzem. Ha eleinte szűken lennének, apám kisegít. Ezt mind mondd meg. (Magdus olyan szép és rideg volt, mint ma egy manóknak. Nem jártam náluk.)

20. Textilmérnök, fejlesztőmérnök, osztályvezető, főmérnök, beruházási igazgató, vezérigazgató, állami díjas. Párttag, pártbizottsági tag, KB-tag. Leányvállalatokat alapított, üzemszerveket telepített vidékre, profilt bővített, önálló exportjogot szerzett, az ő vállalatának forgalmáról olvastam először milliárdos nagyságrendű számokat a sajtóban. Üzemavatásokra csúcshatározatárusok érkeztek, kocsisor, szalagokat vágtak el, a sötét-szürke öltönyös vezérigazgató arca egy tökéletesen céltudatos jezsuita szerzetesére emlékeztetett a tévéhíradóban. A biztosnak mondható következő csúcs előtt betöltötte a

hatvanat, és akkor habozás és késedelem nélkül nyugdíjazták, vagy azért, mert a leckéket is fölmondta, vagy azért, mert nem volt többé hajlandó a leckéket fölmondani; a 80-as évek elején az utóbbi volt valószínűbb. Azóta nincs. Levélre nem válaszol. Telefonja becsöng, de senki sem veszi fel. A számtalan rettenet közül egy, de nem jelentéktelen: egy telefon, amely csöng és csöng, mozdulatlan térben, néma szobában.

21. A Magyar Államvasutak Bevézellenőrzési, Díjvisszatérítési és Kártérítési Hivatala ronda épület volt, a Nyugati pályaudvarhoz közel, az Ilkovich-büfé mögött. Ott szolgált. Hogy ott szolgált-e ki, nem tudom. A megörökölt rákosligeti házat eladta, árából egy kisebbet, de takarosat vett a lányának. A kedves arcú fogorvosnő (tárcából elővett színes fénykép) egy külkeressel tengerentúlra távozott. A házban egy volt rendelőintézeti kolléganője lakik, rosszhiszeműleg költözött be, de két gyerekkel, albérleti szobából. A lakbért megállapítási per elhúzódik, és: „A feleségemmel oda kiköltözni már nemigen fogunk. Pedig kertes.” (Tárcából elővett gyöngye amatőrfelvételen ház, kert, kicsi.)

22. Nincs adat.

23. Ő művész lesz. Lett: grafikus, rézmetsző, kerámikus, segédszínész, festő, versmondó, templomfestő, díszletező, bábtervező, bábjátékos. Közönye az anyagi siker és a hírnév iránt tökéletes, mint festő és költő apjáé, aki majdnem száz évig élt egy boldogság-közegben. A választottak arcán üdvösség fénylik, mindig hevült mondataik vége csupa boldog felkiáltójel.

24. Járásbíró. Szeretett beszélgetni. Egyre többet beszélgetett bíró kollégákkal, fokozatosan távolodó barátokkal, utcán közeledő, meghökkenő ismerősökkel; egyre többet nőkről, érzeki nőkről, bujákról, sikoltozva vonagló asszonyokról, a szeretkezés fortélyos módszereiről. Vigyormaszkkal az arcán részletezte a járásbírószági büfésnő nemi magatartását gyors elintézés esetén a női vécében („egy szent”), leírta az óvónő kövérkés fehér testének látványát a református temetőben éjjel („egy szent”). Aztán hirtelen nyugdíjaztatta magát, foltos és cirmos macskákkal behúzódtott a lakásába, egy téliesített kerti lakba, bokorsűrűs telek mélyén. Egy nap megjelent a mentőknél, vigyorgva közölte, hogy gyomorfekélye perforálódott, a hashártyagyulladás bekövetkezett, szállítsák kórházba, mert otthon kimúltna kényelmetlen.

25. Pap, mondta. Óra után az udvaron, rekedten röhögve: Rabbi! Iskolai kiránduláson hideg sertéskarajt lengetett röhögve a már említett hithű súlylökő orra előtt. Nekem egyszer megmutatta a héber írást: villámgyorsan vetett papírra egy sor jelet, közben zsidó szöveget deklamált. Vagányosság-, kaland- és pártkarrier-föltevések naivak vagy ostobák, egy vancouveri konzervgyár igaz, mert a kanadai főiskolai tanár közlése.

26. Kobalt- és gálickristályokat szórtam egy pohár vízüvegbe. A kobaltból korallós ágbogok nőttek, a gálicból sápadtkék fűszálak. Mintha élne, mondtam; a szervetlen cserebomlás fölfelé sarjadzó csapadéka elbűvölt. Ő legyintett: Látványos trükk. Majd ha lucernát keresztezünk búzával, és csak kaszálni kell a búzát minden évben, akkor csudálkozz. Amikor az iskolánkból lett Agráregyetemen Amerigo Tot domborművét avatták, végigjárattam a szemem a közönségen. Később a fogadáson több urat faggattam, konokul hajtogattam egy nevet. Sajnálták, hogy nem.

27. Katona, front, kisezüst. Itthon egy tisztí szakaszban a németek ellen harcolt Budán. A szakaszt szovjet örök a jászberényi fogolytáborba kísérték, az utazás az Urálon túlra hat hétig tartott. 1951-ben kőműves volt egy soproni építkezésen; Kőszegnél kiküszott az országból. Háztartási és barkács-gép-kereskedő Regensburgban, fia repülőgépgyári tervezőmérnök. Apjának malma és Barankovics-párti múltja volt az Alföldön, internálótáborban hunyt el.

28. Egyetlen vállalatnál majdnem ötven évig, országsarki kisvárosban. Szakadatlanul olvasva könyvet, irodalmi lapot, történelmet, dokumentumokat, bűvárolva rokon és idegen családok történetét, családfák elliptoid leveleit betűzgetve, nemzetségtáblákat rajzolva vonalzóval, bibliákba írt, elmosódott bejegyzéseket fejtegetve a szintén ötven év helyben ülő történesszel és múzeumalapítóval. Néhány 18–19. századi családi tárgya végleges kölcsönletét a honismereti gyűjteményben (levelek, egy batikolt bőr szivartárca, egy fölnyitott noteszban egy hadnagy boszniai naplójegyzetei az okkupáció heteiből: ...” vendéglős lánya, Mila, ki aligha meg nem ígéz, de Emma megmentett” ...; egy töltőtoll a századforduló idejéből becses írástörténeti emlék, mert aranytolla egy celluloidcsiga tetején, a celluloidtestbe süllyeszthető, írás céljából kicsavarandó, a tintát szemcsep-pentővel lehet a csigát és aranytollat rejtő testbe tölteni; egy bársony bugyellárison himzett, jól olvasható ezüstfonál-betűk: „Noli thesaurisare”); a kis tároló empire.

29. Orvos, ideggyógyász. „Hangos szomorú emberekből csendes szomorú embereket csinálok.” Hagyatékában egy vaskos kézirat. Nem nyúltam hozzá.

30. Korkárosult.

31. Korkárosult.

32. Kerületi tanács építési osztályán szolgálta le az idejét. 1943-tól 1983-ig három hivatali szobában ült. Hallgató. Az évfordulói misén a többség zavartan feszengett a romos barokk kastély plébánia-kápolnájában: valamelyest változott a liturgia is ötven év alatt. Ő a helyes percben kiment a szentélyrácshoz, megáldozott, visszament a helyére, letérdelt, összekulcsolt kezére hajtotta a homlokát. Nekem csak töredékesen jutottak eszembe az író és műfordító Pázmány Péter németből magyarított mondatai, utóbb kerestem meg őket diákkori imakönyvemben, amely örökölt, vásárolt és lopott bibliák, Káldi György, Károli Gáspár, Luther Márton, francia és angol fordítók művei mellett sorol könyveim elején. „Te mindennekben vagy, de be nem rekesztetel; mindenek fölött vagy, de föl nem emeltetel; mindenek alatt vagy, de le nem nyomattatol. Te mindeneket látsz, de magad láthatatlan vagy; mindeneket hordasz, de meg nem terhelte; mindeneket eltávoztatsz, de el nem távozol; mindeneket igazgatsz bölcsességeddel, tartasz hatalmad-dal; munkálkodol mindenekben fáradtság nélkül; keressz minket, bár semmi nélkül nem szűkölködöl; megharagszol, noha csendes maradsz; elváltoztatod e világi dolgokat, de soha tanácsodat el nem változtatod. Ámbár nem szűkölködöl, örülsz a nyereségnek; noha fősvény nem vagy, de uzsorát kívánsz; megfizetsz, akinek tartozol, bár adós nem vagy; elengeded adósságainkat kárvallásod nélkül; mindenütt jelen vagy, noha a hamisak gondolatától távol vagy; betöltesz mindeneket, felülhaladsz mindeneket, tartasz minde-neket; jövődök, mulandók előtted jelen vannak. Te, Uram, idő nélkül örökkévaló vagy; ki nem terjedsz, mégis mindenütt jelen vagy; sehova nem mégy, mégis mindeneken áthalatsz. Csak te egyedül vagy, aki vagy, és hozzád képest semmi, ami kívüled vagyon; minden ékesség hozzád képest ocsmányság, minden hatalom erőtlenség, minden bölcsesség tudatlanság, minden tökéletesség fogyatkozás.”

Székelytámad, anyaszék

(A Székelytámad)

„Székelytámad — székelytámad.” Az én városomban áll a Székelytámad, ha romját várnak nevezhetni. Régen körülfolyták a görbe, felpúposodott utcák, Küküllő felől a bástyán, falmaradékon bodza nyit, szabadon virágzik a gyom. A néhai váruddvaron ijeszten s váratlanul út dobott a láb. Ma is csontokat lassan emésztő, félig beomlott s levegőtlen pince lehet lenni. Furcsa, csírájában elfojtott zendülés katonái bűnhődtek itt János Zsigmond korbácsai alatt. Büntetésből épült a vár, s ki tudja, családom ága-bogán — közülünk — kik hordták a követ, vitték a gerendát, eresztették mélybe zsinórján a függőönt. Hályog csúszott a szememre, nyári szürkület. Még kitaláltam az útra, világított felettem a bodzavirág. Óráimra néztem, visszafelé, rendetlen ütemben ugráltak a mutatók.

A Barátok temploma mellől, a „centrumból” feliratos deszkanyíl derűsebb arcot látni invitál. Talán a parabolák alkímiájából következik, hogy a jobbágyterhek ellen, a „székelytámad szabadságért” összesereglegők emlékét iskola testesíti meg. A vár udvara iskolaudvarra szelődött, a széles ívű fal — ahogy támaszkodom — két könyökömnek feszíti köveit. Tinédzseres nyargalják körbe, a hosszú tízperc zsvaja összecsap felettünk. Az épület homlokzata előtt gondozott, s mégis véletlen lábnyomokat őrző virágágyak. Ezüst szálú csengőhangra, nekem alig hallhatóan elnéptelenül a térség. Egyszerre újból egyedül vagyok, csend és sűrűlő eső fog körül, s a soha be nem fejezhető nyomozást építgethetem tovább. Miért kerültük kimondani gyerekkorunkban a vár nevét, mintha a bajjal s szégyennel egybeforrt kövek megnevezése ördögidézés volna.

(A Csicsér oldalában)

Az ember — fáradtságában-tehetetlenségében — szeretne a földre feküdni. Nem tudott s nem tud tábor gyűjteni eszméinek. Elvakultságában-hitében mégse parancsol olykor magának: meddő ágon remél gyümölcsöt. Szerepéből — amit szigorúan megszabnak sora, körülményei — kiesik, és példát keres, helyet s módot reményeihez. Bizonytalannal maradt vágyak öltöznek gondolataiban látható formába, fogható valóságba. Életünk gyökere csak az otthon lehet, ez tartja meg törzsünket-koronánkat. Alig hihető, hogy az egyszer elvesztett megkerüljön és újra befogadjon. Az emberfia így aztán két-három s több gyökérággal próbál kapaszkodni, szeretne többhelyt is megfoganni, ahol csak megfordult, és értelmét találta munkának-gyötrelemnek. Az új hon képét elmozdult élő rajzolatokból, mozaikokból rakja össze és egyik se pusztán az, ami volt. Egyik otthonra se bízhatja magát teljesen a lélek! Ebből az, s abból ez hiányzik, s a két vagy három földdarabka nem csúsztatható-illeszthető össze a sírig, legalábbis a rőghöz tapadó valóságban nem.

Többé én sem rejtegethetem, hogy legszívesebben a Csicsér oldalában maradtam volna gazdálkodni. Miért is titkolnám, első mesterségem ma is ott válthatnám egyedül — kedvem szerint — gabonára, tejre, borra. Az is mindegy volna, kinek a földjén gazdálkodnék, mert a föld — amire lépünk és szerszámainkra, munkánkra bízva magát — mindenképp közös. Valahogy úgy, ahogy legényke koromban. Volt ott fenn a hegyen néhány hold, felső határa az erdő. És az Acsék nadrágszíföldecskején kalákában s persze főként szántás, vetés, aratás idején a fél utca együtt dolgozott. Senki nem kérdezte, meddig

tart a Sándorok, meddig a Barabások árpája, tengerije, hol itt kezdték az aratást, hol meg a másik végen a kapálást. Múltkor, hogy otthon jártam, s a sovány agyagon — képzelhető a bántás! — nélkülüm akartak almást-gyümölcsöst telepíteni. Buzgott bennem némán a tanács, mintha az egész határ sajátom volna. Küllők közé dugott doronggal fékezett mellettem jármolt tehénkéssel egy fával gondosan megrakott szekér. Gazdait már nem ismertem, mégis szót értettünk, s fejet csóváltunk: nem így kellett volna. Kihúztam egy csemetefát, de feketén elragott gyökérrel. Száraz, metszetlen söprűs vesszők ágaskodtak a gyomverte gyermekkor hegyn.

(Repülőhangyák)

Azon a nyáron, mikor az említett égi jegyben jártunk, repülőhangyák lepték meg a várost. Mindenki a hangyák rajzásával bajmódolt, az öregasszonyok jelet láttak benne. Gyűltek kenyérre, húsrá, az első kanál tetemüket halásztá-merítette ki. Italunkban feketéltettek, reggelre kelve ingünket-ruhánkat előbb kiráztuk: hullott belőle a szárnyra kelő hangya. Már a fiatalabb asszonyok is jeltől féltek, többször hajoltak a tábori lapok rózsaszín kartonja fölé. Sírva döböntek rá, milyen régi az írás, talán nem is ő vonta azokat a betűket. Nemcsak a hangyáknak volt köszönhető, hogy a magabízó rádió- és újságbeszédnek közepette több virág jutott a temetőbe. Az igazságot hordozó hírek gyalog jöttek, egyszerre csak két-három ember osztozott rajtuk. A nyugvó Nap sárgaréz cirádái alatt az idősebbek Kelet felé, a hágók-szorosok irányába fordították szemüket. Én — utánaező a felnőtteket, kik a szemhatárt fürkészték folyvást —, nem tehettem mást, naphosszat álltam a kerítés oszlopán, a fészertetejét fogva, s onnan, a „sas”-ról jártattam szemem körbe. Jobbra a Hunyadi utca dombéle, szembe — reves-fekete székelykapu zsindele felett — a körték, balra pedig a Csicsér alá futó töltés fogta el a kilátást. Semmit nem láttam, legalábbis a veszély közeledtét nem. Egyszer hangokat hallottam, sűrű és felcsapó beszédet az utcai szobából, ahol apámék szálltak meg, nagyanyámhoz vendégségbe hazajöttek. Apám okos-megfontolt szavai kiváltak fénylőn a szenvedélyből-veszekedésbe hajló vitából. Belestem, térkép volt előtte, s lassan járt ujjá a zöld és barna vonalakon, foltokon. A háború hiábavalóságát magyarázta meg, s a „mieink” bizonyos veszét, értelmetlen hősiességét a halállal. Anyám zöld szeme villogott rá töprengő apámra, ki nem értett, akkor sem értett a jelbeszédből. S szórakozottan még egy kanál cukrot kért kávéjába.

(Az anyaszék)

Hogy folytassam, Udvarhely az anyaszék. Aki családszerető, annak máig nyelvében él a reflex, ha nevet ad, keresztel. Így körben, karéjban nem is nevezhetők másként a szomszédok: fiúszer. Előtte a nép, az én népem is család volt, legfeljebb nagy és bővérű rajzásnak indult nemzetség. Persze soha nem az elkényeztetettek sorából, mert a sovány föld és a még soványabb sors miatt bőven és többször megcsapoltatott. Hágókon, szorosokon átbujdosó utak, messzeség, felkelések, lázadások meg a maradéknak jutó bűnhődés vitték el javát. Ma úgy mondják, a felesleget. Ebbe az utcába ne menjünk, s ne csalassunk. Fognók talán csomóba azt, ami portánk szűkebb táján érdekes.

Anyaszék, mondom újra, mert ízlelni is jó ezt a szót, mely nem ereszt a végleges elszakadást. A történész jobbára legyint, anyajogú társadalom maradványa ez. Persze maradvány, ha maradvány, s ha máig él, holnap is lesz, miért vetnők ki megszűkült, ridegülő világunkból az édesanyánkkal egyerejű, egyjogú fogalmat? Bizonyval szülőanyjára

gondolt az, aki először nevezte így földjét, ahonnan származott. A nép mozgása őlt talán testet, amikor anya- és fiúszéket emleget a hagyomány. Benne sűrűsül békében és hadban, ami egyéni sors és történelem, búcsú és megérkezés, vándorlás és menekülés. Magam sorsára fordítván, otthon én máig az anyám *FLA* voltam. Így beszélnek rólam, és fiamat, fiaimat anyám leánykori nevén az ő unokáinak fogják tartani. Az elszármazók vajon érzik-e mind a delejt, a család nemzedékekre, emberöltőkre elvándorolhat, kiszakadhat, de a kései ivadékok is visszaváratnak. Aki idevaló, hetedízigen tartozik szülőföldjéhez, mintha csak látogatóban volna másutt, ahonnan gazdag mesélnivalóval, degeszre tömött tarisznyával tér meg. Ha nem, hát úgy is jó, mert másként nem lehet, de ilyenkor is feltalálja magát a szóbeszédbe vegyülő reménykedés: csodás történetek születnek. Engem is őriz-vigyáz milliós családom, mint a rét füvei közt egy szál fűvet.

Nekem még megadatott, hogy az eleven emlékezetbe fogódzzam. Két fonalat kínál. Az egyik bizony elvékonyult és szakadékony, akár az alászálldogáló ökörnyal, de a másikhoz újabbakat köt-bogoz a jövő. Ha az egyik szálat követem, találok a Hunyadi utcán két öregembert. Másfél évtizede volt vagy éppen tegnap? Ültek a földbe süllyedt padon — csak köszöntöttük volna egymást —, amikor mintha föld alól pillantottak volna föl reám. Kislánykori anyámról ismertek meg. S álltam előttük — zavartan. Már megnyugodtak s megbizonyosodtak, galambősz fejük visszabiccant a kihült pipához, ritkás beszélőnivalóhoz.

(Fekete-fehér jelenés)

Árvaságom csendít meg, mint harangot súlyos nyelve. Egy időben még lépten-nyomon találkoztam embereimmel. Lányult februárban hoztak hóvakságot szememre. Feszes posztónadrágjuk egybemosódott a nyers-sárga hóval. Mentek előttem az utca végén *KETTEN*, a *HOSSZÚ* egyet lépett, hármat szaporázva a *KURTA*. Levált csizmájuk, kettejüktől külön lépkedtek a lábbelik, meg a sötét ujjas csapkodott fenn, mintha karjuk se volna a láthatatlan földiknek. Sietni-futni kezdtem, s alig foghattam el foszló hangjukat. Soha-se-volt utcát kerestek, föltévedvén Pestre. Mielőtt szóltam volna kiáltva, kása-ködbbe vesztek. Ugyanők álldigáltak egyszer a vágányok mellett. Fekete-fehér jelenés voltak. Lerántottam a vonatablakot, de kiáltásom elkapta a szél, s mint füstöt terítette az elfutó árokra, sovány tengerire.

ZILAHY PÉTER

Nincs kijárat

(egy vízió fogságában)

*egy mélybarna balott szem profilja
és egy batalmas vicsorgó száj
fehér arcok fala egy tükörteremben
kegyetlen vágy izzad a bőr alól
a festék elfolyik csikorog a vér
egy gazdátlan láb iszkol szobáról szobára*

Fehér Márta

Nem emlékszem, valójában mikor is történt. Néha úgy érzem, csak egy pillanattal ezelőtt, úgyhogy eddig alkalmam sem igen lehetett, hogy csöndben és magányban fölidézzem és józanul mérlegeljem a történeteket, máskor azonban az a benyomásom támad, hogy talán több évszázaddal ezelőtt esett meg, és ismeretlen természeti erőknek köszönhetően egy réges-rég letűnt élet képeit látom a város szürke forgatagában, így már azt sem tudom melyik korban élek; védekeznem kell ez ellen az érzés ellen, mégis azt hiszem, hogy mindaz, amit most el szeretnék beszélni ma történik, és talán együtt jutunk a mese végére, amelyet most mégis múlt időben mondok el. Ugyanis minduntalan belébotlok, találkozom Fehér Mártával, leggyakrabban, amikor vásárolni megyek, vagy az ügyeim után futkosok, amikor a ma és holnap jár az eszemben, amikor teljesen átadom magam a jelennek, és csak a legjózanabb dolgok foglalkoztatnak, nos, ekkor ismerem föl és látom, hogy még ma is él, és hogy semmi sem ért véget.

Már megfjejtethetlen, miért hívták Fehér Mártának. Valójában akkor is inkább szürkének látszott, akárcsak manapság. Azért volt-e szürke, hogy ne lehessen észrevenni az utcán, vagy azért-e, mert észrevehetetlen volt? Nem tudni. Csaknem egybeolvadt a kövezet és a falak szürkességével, s úgy látszott, bármikor képes észrevétlenül beleolvadni a falba vagy a vakolatba. Ezren mehetek el mellette anélkül, hogy valaki is rápillantott volna. Hiába vetettek rá akár távoli, akár közeli pillantást, tekintetük sohasem akadt meg alakján, ruhája színén, vagy mozdulatán. Hasonló napjában mindenkivel ezerszer történhet egy városban. Egyetlen jel sem árulkodott arról, hogy érdemes volna figyelemre méltatni úgy, mint más lányokat, akik akár a legkisebb aprósággal is szenvedélyes figyelmet tudnak kelteni. Még ha önkéntelenül és véletlenül rá is tévedt az emberek pillantása, tovasiklott, és mindenki ment a maga útján. Nem volt csúnya, hiszen a csúnyaság figyelmet ébresztett volna, egyszerűen érdektelen volt. Olykor durva és egyszerű arcok is vonzzák a tekintetet, Fehér Márta azonban semmilyen vonzerővel nem rendelkezett. Élettelen emberi gépnek, árnyynak tűnt.

A bőre nem volt se hó-, se arany-, se rózsaszínű, arcvonásai nem tükrözték élete ritmusát, tekintete nem árulkodott leány voltáról, de semmi egyébről sem, pillantása mintha túlságosan tele lett volna tapintattal, csöndességgel és tökéletességgel. Semmi tündöklő nem volt rajta; cipője ragyogó tisztasága ellenére is szürkének tűnt, akárcsak a ruhája vagy a kalapja. Új, vagy mindig újnak tetsző ruhát viselt, de kifogástalanságuk még csak fokozta a hétköznapiság érzetét. A haja világos volt, de szürkébe olvadt. Szemét és arcvonásait is elhomályosította a szürkesség, és mintha a bőre is hamuszínű árnyalatot öltött volna.

Gazdag, sőt dúsgazdag leány volt. De akár hiszik, akár nem, mérhetetlen gazdagsága, vagy az arról szóló legenda még hétköznapiabbá tette a megjelenését. Ő és a gazdagság, a gazdagság és ő maga volt a megtestesült hétköznapiság. Szegényként talán nagyobb érdeklődést ébresztett volna. De létezik olyan gazdagság is, amely hasonló körülmények közt nem vonzza az embereket.

Nos és ekkor, vagyis hát akkor, furcsa dolgok kezdtek történni. Fehér Márta föltűnt a templomban. Nem tudom, hogy azelőtt is templombajáró volt-e, de fölösleges is volna utánajárni. Egyszer azonban Fehér Márta, kilépve a templomból, alamizsnát, igazi alamizsnát kezdett osztogatni a koldusoknak. Mindegyiknek kizárólag egy-egy csengő ezüspénzt adott. Talán örökölt az apja halálával? Mind ez idáig homály fedí, de

szükségtelen a titokról föllebbenteni a fátylat. Az alamiznaosztogatást azután is kitartóan gyakorolta, mondhatnám szokásává vált. Ilyen szokás természetesen nem maradhat sokáig titokban. Egyrészt a koldusok nem voltak elég óvatosak és számítók, és dicsekedni kezdtek az adománnyal. Nőtt hát a koldusok száma, bár az őshonosok minden eszközzel és erővel megpróbálták védekezni az újonnan jöttek ellen. Másrészt a tereken és az utcasarkokon mindig akadt néhány kitartó bámészkodó, akik számára Fehér Márta alamiznaosztogatása állandó érdekes látványossággá vált. Lassan híre ment, és sokasodott azok száma, akik belenéztek Fehér Márta arcába. A pillantását azonban csupán a koldusok foghatták volna el, mert a szemét mindig lesütötte, de azok sem láttak belőle sokat, mert inkább a csengő ezüstpénz után kaptak, semmint Fehér Márta tekintetét sóvárogták. Talán számukra is szürkének és érdektelennek tűnt az ezüst csillogásához képest.

Csupán egy gyermekes, idős, tapasztalt koldusasszony nézett a szemébe. Fehér Márta szeme könnyben úszott, jobban mondvá könny csillogott a szemében, talán csak fél-fél könnycsepp mindkét szemében, amely azonban különösen fénylett. Amikor észrevette, hogy az öregasszony megleste, riadtan pillantott rá, majd két ujját hirtelen az ajkához emelte. Az öregasszony okos volt, megértette a jelet, és magába temette a titkot.

A koldusok társadalma titokban persze fölbolydult, aminek szintén megvan a maga története. De mindez nem jutott el Fehér Mártához.

Fehér Márta kitartóan folytatta az alamiznaosztást. Akár egy gép. Majdhogynem egykedvűen. De mintha ebben az egykedvűségben lett volna egy csipetnyi büszkeség is. Nem pillantott senkire, nem tekintett szét maga körül. Mihelyt a templom lépcsőjén leérve a járdán találta magát, megindult és eltűnt az utca szürkességében, ahol már senki sem vette észre.

A jótékonytságot persze nem lehet büntetlenül gyakorolni, különösen nem ilyen hosszú ideig. A csengő ezüstpénzforrás sem kiapasztathatlan, feltöltése pedig nehézségekkel jár. Így történt, hogy egy szép napon Fehér Márta átnyújtotta utolsó ezüstjét is egy koldusnak, aki persze nem az utolsó volt a sorban, és a következőnek már csak kisebb pénz jutott. Talán sejthető, mi következett ezek után. Kisebb pénzt kezdett osztogatni. Ennek híre futott. Megcsappant a koldusok száma: néhányuk már eleget gyűjtött. Csak azok maradtak meg mellette, akik megszokásból ragaszkodtak hozzá, és akiknek tényleg szükségük volt az adományra.

Fehér Mártán azonban mindez nem hagyott nyomot. Pár lépéssel odébb már a saját koldusai sem ismerték volna föl. Lassan már a bámészkodók sem vették észre.

Egy nap a régi koldusok közt megjelent egy új. Fehér Márta ahhoz volt szokva, hogy a koldusok tekintetét a kezén érezze. Ez a koldus azonban az arcát fürkészte. Látni nem látta, csak érezte. Még akkor is kitartott mellette, amikor már csak a legkisebb alamiznát osztotta. Egyszer aztán az is mind elfogyott, és amikor a koldushoz ért észrevette, hogy immáron semmije sincs.

Különös ember volt ez az álkoldus. Észrevéve Fehér Márta zavarát fölemelkedett, és melléje szegődött, Fehér Márta nem tiltakozott, nem torpant meg, így aztán mindketten eltűntek az utca szürkességében. Lássuk, mi zajlott le közöttük:

„Fehér Márta, ugyan miért osztogatja szét minden ezüstjét és rézpénzét?” — kezdte a koldus.

Fehér Márta azonban nem állt meg, és nem válaszolt. A koldus haladt az oldalán.

„Fehér Márta, miért imádkozik?”

Aztán ismét szóltanul mentek egy ideig.

„Fehér Márta”, kezdte újra a koldus, „ugyan miért hívják Fehér Mártának?”

Fehér Mártának torkán akadt a szó, de hirtelen és döbbenet pillantott a koldusra; majd rögtön újra lehajtotta a fejét, a koldus közben nem tekintett rá, mert tudta, hogy nem szabad ajtóstul rontania a házba. Rótták hát az utcákat, köröztük jártak-keltek az emberek,

boltokba léptek be, a kocsik száguldtak, fölöttük málladoztak a hirdetésekkel teleragasztott házak, borongtak a vezetékek, holdfény és ólmos égbolt.

„Fehér Márta”, halkította le a hangját a koldus, mintha a házak vakolatához, vagy a kövezet szürkességéhez intézte volna a szavait: „a lelkét hét fátýol homályosítja el. A hét fátýol elrejtí; szürkének látszik, miként az utcában a köd. De azért mégiscsak maga Fehér Márta”.

Ekkor Fehér Márta rápillantott és esdeklőn emelte két ujját az ajkához.

„Fehér Márta, bármelyik adománya elegendő a lelki üdvéhez. Kevés ember ad élete során olyan ajándékot kiengesztelésképpen, amelyet maga adott mindegyik, még a legkisebb adományában is. Óriási területet vásárolt már meg magának a Paradicsomban. Látom a szeme sugarából, de már a dicsőségéről árulkodott a pénz is, mert én értem a hangját. Akarja hallani, miről énekelt az a sok ezüst?”

És ekkor Fehér Márta némán megállt, szépsége a hét fátýol mögött minden szónak és tekintetnek ellenállt.

„Hisz a szerelemben?”

Rögtön válaszolt, s oly édes hangon, amely a föld legszebb napját idézte.

„Igen.”

„Ajándékozzon meg a szerelmével!” mondta ki az utolsó szót.

Erre Fehér Márta kézen fogta a koldust, mint édesfivérét. Céltalanul kóboroltak az utcákon, vissza-visszatértek ugyanarra a helyre, kerestek valamit, az álkoldus azonban semmit sem mert kérdezni. Teltek-múltak az órák, jöttek-mentek a kocsik és az emberek. Egyszer csak a közelükben, egy kapualj homályából hirtelen előttük termett egy fiatal lány. Fehér Márta kéznýújtással üdvözölte, és rámosolygott. A fiatal lány értetlenül torpant meg. Fehér Márta összefűzte az álkoldus és az ismeretlen leány kezét.

Még mielőtt föleszmélhettek volna, Fehér Márta már távolodott, és egyikük sem merte követni. Megülték a lakodalmat, mert Fehér Márta szavának hallatlan ereje van.

Ezek után mégiscsak megesett, hogy az emberek, különösen a férfiak, kezdtek fölfigyelni Fehér Mártára. És egyszer csak hirtelen városszerte a szépségét kezdték dicsérni. Ekkor azonban Fehér Márta eltűnt. Mintha visszavonult volna, hogy ne érje gúny, vagy bármilyen tiszteletlenség. De nem ez volt az eltűnés oka.

A városban állt még a verpad. Hajdanán itt tartották a kivégzéseket. Elővezették a gonosztevőket, s utána már a hóhérr játszotta a főszerepet. Ekkor lépett színre Fehér Márta! A nézőket félelem fogta el. Az elítélt Fehér Mártára pillantott, s rögtön lerítt róla, hogy már mit sem számít neki a saját kivégzése. A nézőknek végigfutott a hátukon a hideg. Fehér Márta segítséget nyújtott az elítéltnak, az pedig úgy viselkedett, mintha a Paradicsom kapuja tárult volna föl előtte. Az eset még egyszer megismétlődött. Mert olyan idők jártak.

Ekkor különös dolog történt. A város őrei összeesküvés után kezdtek nyomozni. Összeesküvésre azonban nem került sor, mert még idejekorán leleplezték. Ám az oka döbbenetes volt. Nem politikai célok vezérelték őket. Fiatal és idős férfiak az összeesküvés által akartak hóhérrkézre kerülni Fehér Márta színe előtt.

Káromlóan bűnös és szép volt mindez. Fehér Márta kezébe akarták helyezni az életüket. Mindhiába. A bíróság mint háborodottakat fölmentette őket, csupán figyelmeztetésben részesültek. Fehér Márta pedig végleg eltűnt.

Vagyis, mint már mondtam, mégsem tűnt el teljesen. Olykor összefutok vele az utcán. Messziről hiába is látnám, mert csak közélről, lépésnyi távolságról ismerhető föl. Titokzatos, gyönyörű, hét fátýol takarja, szürke és kimondhatatlanul tiszta. Csillogás nem árulkodik kilétéről, ruhája színe, alakja és mozgása talányosan hétköznapi. Ezért hiszem, hogy Fehér Márta története mindmáig folytatódik.

Kiss Szemán Róbert fordítása

Az elfeledett Magyar Szemle

(Szépirodalmi hetilap a XIX. századból)

„A Magyar Szemle az 1888. év telén kezdette meg pályafutását. A viszonyok ekkor egy előkelő, magas szinten álló szépirodalmi lap alapítására éppen nem voltak kedvezők. Sokan akadtak, akik balsikert jósoltak, s az első küzdelmes három év igazolni látszott feltevésüket.” — írja Kaczvinszky Lajos 1898-ban, a lap tízéves fennállására kiadott emlékalbum előszavában.¹ Majd így folytatja: „A Magyar Szemle évről évre tért hódított, s ma már, fennállásának tizedik esztendejében kivívtai, hogy joggal soroztatik hazánk legtekintélyesebb és legelterjedtebb szépirodalmi lapjai közé.”

A lap a századvég sokszínű szellemi életének egy drabját őrzi. Hatása, ha bűvópatakként is, de messzire elvezet, többek között Krúdy Gyuláig. A lap a modernnek nevezett irodalommal szemben foglal állást, a naturalizmus túlkapásai ellen tiltakozik. A Jókai jelképezte idealizmust népszerűsíti, célja egy új, katolikus szellemű írógárda felnevelése, mely sikerrel veszi fel a harcot a modernekkel. A lap nem áll egyedül szándékával, része a XIII. Leó pápa által meghirdetett „kultúrharcnak”. Ez megmozgatja az egész magyar katolikus életet és egész sor kulturális együletet, kört, szervezetet hoz létre.

XIII. Leó² az egyház elvesztett politikai és kulturális hatalmát igyekezett visszaállítani, az állam és egyház viszonyát megreformálni. A katolicizmus szellemének megújításával az egyházat a polgári társadalom keretei közé beilleszteni.

Ez a megújulási kísérlet Magyarországon is éreztette hatását, leginkább a pápa *Christianae sapientiae* kezdetű enciklikája. A kiegészés óta a katolikus egyház szinte minden téren veszített pozícióiból. A népoktatásról szóló 1868 / XXXVIII. törvénycikk a községek lakóira bízta, hogy állami vagy felekezeti iskolát akarnak-e. A vegyes házasságok és az ebből származó gyermekek vallásának kérdése is nagy port kavart. Az állam és az egyház szétválasztása pedig hosszú időn keresztül a viták kereszttüzében állott. A katolikus egyház minden területen igyekezett elvesztett befolyását visszaszerezni, és a XIX. század kilencvenes éveiben „kultúrharcot” indított. „Kultúrharc akkor keletkezik, mikor az állam alattvalói, illetőleg azoknak tekintélyes részére nézve lelkiismeretben lehetetlenné válik mind az egyházi, mind az állami törvényeknek engedelmeskedni, vagyis az állampogárok már magával az egyiknek való engedelmesség által szembeszállnak a másik fél törvényeivel és rendeleteivel. Kultúrharcnak kell ezért neveznünk a Csáky Albin 1890 februárjában kiadott úgynevezett elkeresztelési rendelete által kitört s eddig egyházpolitikainak nevezett harcot.”³

XIII. Leó 1893. szeptember 2-án enciklikát intézett Magyarország főpapjaihoz, melyben „iratokkal szemben iratokat” követel, valamint katolikus gyűlések összehívását javasolja, és a vallásos érzelműeket politikai harcra szólítja fel. Ez adott lökést a különböző egyesületek, körök, társaságok szerveződésének.

A Budapesti Katolikus Kör 1892 elején alakult, Lévy Imre piarista tanár szorgalmazására. Elnöke Esterházy Miklós Móric lett. A kör társasági alapon szerveződött. „A köröknek tulajdonképpen az a céljuk, hogy a társadalmi életet élénkítsék, a nemzeti kultúrát terjesszék, az együvé tartozásnak érzetét ápolják.”⁴ A kör nem foglalkozott politikával. A kilencvenes évek egyházpolitikai harcai idején szervezte a katolikus kulturális életet. Anyaintézete volt a vidéki köröknek, egyleteknek, kaszinóknak, melyek országos szerve-

zetté alakultak Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége néven. Nagygyűléseket tartottak először Budapesten, ezek később a katolikusok évenként ismétlődő seregszemléi lettek. 1897. október 12-én avatták fel új Molnár utcai palotájukat, melynek termeiben tudományos és irodalmi felolvasásokat is tartottak.⁵

Az 1847-ben alapított Szent István Társulat „jó és olcsó könyvek terjesztésére” alakult. A szabadságharc idején kifejezetten hazafias szellemű volt. Gróf Károlyi Sándor elnöksége idején indították a nagy példányszámú „népiratkákat”. Ekkor lett a Katolikus Szemle havi folyóirat, a Társaságon belül tudományos és irodalmi szakosztály indult. 1898-ban lett igazgató Kaposi József, a Magyar Szemle szerkesztője. Az ő igazgatása alatt indult a Családi Regénytár, és az ő hatásköre lesz az ifjúsági iratokat terjesztő irodalmi ágazat. A Társaság saját nyomdát vásárolt Stephanaeum név alatt, így valószínűleg katolikus akadémia is lett.⁶

Megélénkülő katolikus társasági életébe kapcsolódik tehát a Magyar Szemle. Az 1890-es évekre tekintélyes hetilappá válik, hétezer példányszámban jelenik meg. A kiadóhivatal az Új utca 14. szám alatt volt. Tulajdonosa Kaczvinszky Lajos, kinek alakját Krúdy Gyula emlékező cikkeiből ismerjük. „Egy kukkot sem tudott magyarul...⁷” vagy „Német nyelvű ember léteire lelkesen áldozott pénzt és időt magyar újság kiadására.”⁸

A lap szerkesztője Kaposi József volt, Esztergom főegyházmegyei áldozópap, a Fioretti fordítója, jeles magyar Dante-kutató. Megint Krúdyhoz fordulunk, aki így emlékezik: „Ah, én láttam a lelkében járó embert deli ifjúságában az Új utca egy szerény utcai szobájában, ahová az ifjúság vándoréveiben szerencsémre beléptem, megértést, barátságot, rajongást, bátorítást keresvén az idegen városban.”⁹ Krúdy mind Kaposiról, mind a Magyar Szemléről a legmelegebb hangon emlékezik meg. Az ifjú, tehetséges írókat kereső szerkesztő figyelmét Kanyurszky György¹⁰ hívja fel a Pestre érkező íróra. „Majd elfelejtettem, amice, üdvözölni önt a Budapesti Hírlapban elért írói sikere alkalmából. Kaposi József barátomat, a Magyar Szemle szerkesztőjét már figyelmeztettem is akkor, hogy nézzem utána az írónak, aki a roráté misztériumát oly ragyogó színekkel írta meg, hogy örömet leli benne minden katolikus ember.”¹¹ Így lett Krúdy Gyula 1896-tól 1904-ig a Szemle munkatársa. Bár soha nem kötelezte el magát teljesen egyik vagy másik lap mellett, a századfordulóig jelentős számú cikket, novellát és egy kisregényt közölt itt. Kaposi biztatása, türelme, tanácsai és javításai avatják igazán íróvá. Az Új utcai Helikon, ahogy ő nevezi „Magva volt a modern katolikus irodalomnak, amelyből a mai katolikus irodalom kifejlődött. Kaposi valóban új irodalmat kezdett lapjában (később a Szent István Társulat élén is) — biztosítva látszott annak az írónak és költőnek a sorsa, aki nem távolodik el élete folyamán a legnemesebb irányzattól.”¹²

A katolikus irány a zsidó liberális sajtót tartja legnagyobb ellenfelének. Úgymond az Otthon kávéház, és az ott gyülekező írók rontják meg a magyarság erkölceit. „A magyar otthon azonban veszít régi melegéből, kedves verőfényéből, és ahol Khon Mór megnyit egy -Otthonhoz- címzett kávéházat, a családapa oda hordja a jövedelmét, otthagyja a pénzét és boldogságát is.”¹³ Így lesz érthető a szakítás Krúdy és a katolikus irány között, midőn az író átpártol az Otthon Körhöz. „A lármás Otthon Körbe tolongott mindenki, mert az volt a híre, hogy most már innen sorozzák be az írókat.”¹³

A Szemle által bemutatott „pesti vásár” képei szinte megegyeznek *A vörös postakocsi* előszavában elmondottakkal. Kaposi József így fogalmaz: „Ime egy agg nőt meggyilkolnak a temetőben az édesatyja sírján pár nyomorult garasért, s még azt a réz Szűz Mária érmét is letépi a nyakáról, melyet folyton viselt... A főváros utcáin, terein, környékén éjjel, de sőt nappal is rablók törnek a gyanútlanul dolguk után járó polgárookra, kifosztják és összeszurkálják őket. Úri tolvajok, gavallérok ezeket sikkasztanak a rájuk bízott pénzből, s aztán vagy föbe durrantják magukat, vagy pedig Amerikába igyekezzenek menekülni... Gyermekek megölik szülőiket, s apák lemészárolják családjukat, mert az életküzdelmet megunták, s a nyomorúságot nem bírják elviselni.”¹⁴

A lap szociális kérdésekkel is foglalkozik.

„A mi gazdánk... tudni sem akarnak a megváltozott viszonyokról, s a munkással ma is úgy bánnak, mint ezelőtt fél századdal, noha az igények azóta tetemesen fokozódtak, s a megélhetés sokkal nehezebb lett. A munkás ma már tudatával bír annak, hogy az élethez joga van, s ha keservesen megdolgozott, tisztességes bért akar érte, hogy annyira-amennyire jól lakhasson, illőn öltözködhessen, s legyen helye, ahol fejét nyugalomra hajtsa.” (Az 1898-as szabolcsi és zempléni sztrájkok nemcsak cikkekben, hanem novellákban is megjelennek. Báttaszék Lajos „*Az igazság nevében*”¹⁵ címmel írt az esetről, mely a csendőrség sortűzével ért véget. Krúdy is szentel egy cikket az agrárkérdésnek „*A huncut paraszt huncutkodása*”¹⁶ címmel. Ebben Szabolcs vármegye földjei zsidó kézre jutnak, a botrányosan alacsony fizetések miatt a paraszt éheznek, és „huncutkodik”. Felháborítónak tartja, hogy a kormány intézkedése abból áll, hogy a sztrájkolók közé lövet, ahelyett, hogy a parasztság szociális helyzetének javításán munkálkodnék.

A lapot olvasva szembetűnik, hogy a Szemle lelkesen dicséri Szemere Miklós pohárköszöntőjét, melyet 1897. február 7-én mondott a Nemzeti Kaszinóban. Kaposi a pár nap alatt szállóigévé lett mondattal kezdi cikkét: „Nem boldog a magyar!”¹⁷ Szemere és pohárköszöntője számtalan Krúdy-írás témája. A magyarság megmentésével foglalkozó legendás kártyás nézetei nem maradnak mindig hatástalanok az íróra, bár regényeiben leszámol az illúziókkal.¹⁸

Am vallási és politikai érdeklődésén túl a Szemle mégis csak irodalmi, kritikai hetilap. Az itt publikáló írók többé-kevésbé beletartoznak abba a vonulatba, amely kapocs Jókai és Krúdy között. Jókai a Szemle számára a legnemesebb magyar hagyományok, a becsület, tisztesség megtestesítője, a számtalanszor propagált nemes irodalom jelképe. A liberálisnak mondott modern irodalom azért nagy ellenfél, mert úgymond a rosszra nevel azzal, hogy a reálisat és nem az ideálisat mutatja be.

Az -r. aláírással 1900-ban megjelent tanulmányosorozat „*A magyar irodalom történetéhez 1867-től maig*”¹⁹ Jókaiából kiindulva tárgyalja a korszak irodalmát, megállapítván, hogy nélküle nem lenne magyar széppróza. Mikszáth tehetségét nem tagadja ugyan, de az Új Zrínyiász — amelyet megdöbbenően cinikusnak tart — kapcsán megrója, hogy nem jóra használja adottságait. A többi író, kiket a szerző emleget, jóval kisebb tehetséggel bírnak, mint nagy elődjük. Tolnai Lajos, Balázs Sándor, Vértesi Arnold, Beöthy Zsolt, Kvassay Ede, ifj. Ábrányi Kornél neve mellett ide sorolja Gozsdut is. Külön megemlékezik a Magyar Szemle által felfedezett írókról. A sort a Cyprián álnéven író Andor Józseffel kezdi.²⁰ A nyíregyházi Andráschik családból származó író az irodalomért a papi hivatást hagyta el. Tarczai György a Szemlében művészettörténészként lépett fel, történelmi tárgyú novellái alapján a történelmi regény újjászületését várják tőle. A cikk Krúdyt mint ifjú tehetséget emeli ki, bár felrója neki pongyolaságát, ismétléseit és laza kompozícióját.

A Szemle 1899. évfolyamának 35. számában olvasható az *Esteledik* című vezércikk. Krúdy itt tőle szokatlanul irodalomelméleti kérdésekkel foglalkozik. Szerinte a novella az aesopusi, La Fontaine-i és anderseni gyökerekből táplálkozik, jellegzetessége a pár szóval összefoglalható, világos vonalvezetésű, nemesítő jellegű történet. Persze az elbeszélést meg kell fosztani a ráragódott sallangtól. A Szemlében publikált novelláinak jó része megfelel ezeknek a kívánalmaknak. Megmarad a néhány szóval elmondható történet, de a lineáris cselekményvezetés felbomlik, asszociatív jellegű, laza szerkezetű történetfűzérré válik.

Gáspár Imre is érzi a kettősséget Krúdy műveiben, az Ifjúság című kötetéről így ír 1899-ben: „A novellából (a címadó írásról van szó — a szerz.) kiérezni, hogy a törekeny kereten belül magának az ifjú költőnek Sturm und Drang korszaka, minden zseniális költő tehetségnek elmaradhatatlan forradalma zajlik le erőteljes hullámmal; hogy ott bent az igazi idealista számol le az őt környékező léha áramlatokkal, hogy most számol le erős önkritikájával, még saját hibáival is.”

A lap irodalommal foglalkozó cikkeiből, kritikáiból kitűnik, hogy keresik azt az író, aki Jókai majdan megüresedő helyét elfoglalhatná. Bár ifjúsága miatt tartózkodóan nyilatkoznak róla, de ezt az író Krúdy Gyulában látják.

A Magyar Szemle hatása nagyon messzire nyúlik. Erdélyi Gyula személyén túl is érezhető hatása Szemere Miklós lapjában; A *Cél* c. lap szintén földolgozásra vár. Andor József pedig a Szemle 1904-es megszűnése után az 1909-ben induló, szintén katolikus irányú „*Élet*” főszerkesztője lesz. A lap első évfolyamában így ír a Magyar Szemlééről: „És megszűnt. Meg kellett szűnnie, mert a magánvállalkozás nem bírta a konkurenciát. A közönség nagyobb változatosságot, bővebb tartalmat és főként és elsősorban képeket várt. És mert nem kaphatta meg, másutt kereste. Nem szakadunk el a Magyar Szemle irányától. A régi gárdából sokan összetalálkoznak az új lap hasábjain. Mindaz, ami abból hiányzott, itt megvan... Az új küzdelemre kilépő új harcos, az „*Élet*” tisztelettel hajtja meg zászlóját immár csaknem feledésbe merült őseinek a „Magyar Szemlének”.

Jegyzetek

1. Magyar Szemle Emlék-Albuma 1888—1890. Bp. 1890. Előszó; A kötetben megjelent Krúdy-novella címe: Történet a kis Péterről. — 2. Életrajzok: Füssy Tamás; XIII. Leó pápa élete. Bp. 1887; XIII. Leó pápa és a magyar nemzet; Gyászbeszéd Ó-Tátrafüreden, július 29-én elmondta Dr. Breznay Béla egyetemi tanár (Bp. 1903.). Leót a nagy magyarpártoló pápák sorában említi, 1896. május 1-jén, pápai körlevelet intézett a millennium alkalmából Magyarország főpapjaihoz *Insignes Deo* címmel. Október második vasárnapján „Magna Hungarorum Domina” néven ünnepet iktatott be Magyarország javára. Hosszabb értékelést közöl Vécsey Aurél: A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban címmel, Bp. 1930. — 3. Salacz Gábor: A magyar kultúrharc története 1890—1895, Bécs, 1938. 9. p. — 4. Kántor Károly: A Budapesti Katolikus Kör célja és társadalmi jelentősége, Bp. 25 p.; Sziklay János: 40 év a katolicizmus történetéből a „Magyar Állam” negyvenéves jubileuma 1895—1899; Bónitz Ferenc: Gróf Zichy Nándor, Bp. 1914. — 5. Itt olvasta fel Krúdy Történet a kis öregről c. elbeszélését. — 6. A népies irodalomról in: Magyar Szemle 1898/23. A cikk ismerteti a Szent István Társulat népiratkáit. Lásd még: Notter Antal: A Szent István Társulat története Bp. 1904; a Magyar Szemle 1899/2 számának vezércikkét a Szent István Társulat címmel. — 7. Krúdy Gyula: Az Új utcai Helikon (1928) in: Frói Arcképek Kármán Józseftől Kiss József, Magvető, Bp. 1957. — 8. Krúdy Gyula: A bölcsek bora (1927) A szobrok megmozdulnak, Gondolat, 1974. — 9. Krúdy Gyula: Az ember, aki a lelkében járt (1922) u. o. — 10. Kanyurszky György teológiai doktor, egyetemi r. tanár, 1877-ben doktorál, majd segédlelkész Szántón. 1886-ban a budapesti egyetem Theológiai karának r. tanára, ahol szír, káld, és arab nyelvet tanít. Krúdy megemlékezik róla „Kanyurszky tanár úr” c. 1926-os írásában. — 11. Krúdy Gyula: Krúdy Gyula látogatásai (1930) Egy krónikás könyvből, Szépirodalmi, 1887. 476 p. A Budapesti Hírlapban „Történet a szegény leányokról” c. elbeszélés 1896. július 11-én, egy hónappal Krúdy szemlebeli bemutatkozása előtt jelent meg. — 12. Krúdy Gyula: A régi katolikusok keresztes vitézei... u. o. — 13. Krajcáros újságok MSZ./27. 1897/8. sz. — 14. Krúdy Gyula: A régi katolikusok keresztes vitézei... — 15. Báttaszéky Lajos: Az igazság nevében. MSZ. 1898/33. sz. 389—390. p. — 16. Krúdy Gyula: A huncut paraszt huncutkodásai. MSZ. 1900. 21. sz. 245 p. — 17. MSZ. 1897/7. sz. Hétről hétre. A rovatot Kaposy József írja Tánkréd álnév alatt. — 18. Szörényi László: Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben. Vigilia 1987/6. sz. — 19. MSZ./16. sz. A magyar irodalom történetéhez; 1867-től máig. — 20. 1892. tavaszától jelennek meg novellái a Budapesti Hírlapban. A Katolikus Szemle, a Pesti Napló, az Egyetemi Lapok, a Nyíregyháza, a Fővárosi Lapok, Ország-Világ; az Új idők, és természetesen a Magyar Szemle hozzák rendszeresen írásait. Kaposy József adhatja ki egy esztergomi kanonok támogatásával első könyvét „elbeszélések” címmel, 1897-ben.

Esteledik*

La Fontaine meséit ajánlom önöknek, gyermekeknek. Akár deres a szakálluk, akár nem. Mindenképpen ajánlom. Legutóbb ez az elcsapott erdei csősz ígázte meg a szívemet. Őrála gondolkoztam, és sokat láttam őt a nap amaz óráiban, midőn lehunyt szemmel, tunya vén csókához hasonlóan szoktam gunnyasztani az íróasztalom előtt. Nyilván jókedvű fiú volt ez a La Fontaine, aki sokat heverészett a fontainebleau-i királyi erdők zöld pázsitjain és gyönyörködött a fákban, a kék égbén, a zöld levelekben, meg a fűben és még a Mindenható tudná, mi mindenben, csak éppen az erdőre nem vigyázott. Szerencsére nem lopta el senki a fontainebleau-i királyi erdőségeket, és így megelégedett a nagy XIV-ik a hanyag csősz egyszerű elcsapásával. És Versailles-be vitték La Fontaine-t, mert valaki fölfedezte felőle, hogy jobban ért a magas dámák és uraságok mulattatásához, mint a csőszködéshez. La Fontaine-ből meseíró lett. Sőt utóbb annyira vitte, hogy abban a nagyszerű kitüntetésben részesült, hogy Condé herceg, a monseigneur, kegyeskedett neki témát adni egyik meséjéhez. Sajnálattal jegyzem meg, hogy ez a mese a leggyöngébb La Fontaine munkái között.

De mi történt volna, ha a fontainebleau-i királyi erdőségeket egyszer csakugyan ellopja valaki? Ah, gondolni sem jó rá. A hanyag csősz a vesztőhelyen múlik ki bizonynyal, és vajon kinek adott volna akkor mese-témát a monseigneur? Nem beszélve csekélységemről, aki ezen a szomorú estén minden elragadtatás nélkül gubbasztanék íróasztalom mellett. És nem írhatnék boldogan arról, hogy íme ma újra gyermekké lettem, mert megígéztek némely naiv mesék.

...

Tulajdonképpen azt akarom megírni, hogy ma már nem is írnak olyan szép meséket, mint a La Fontaine korában. Vagy talán azt, hogy mennyire naiv ember volt az a boldogtalan erdei csősz, aki nem gondolta meg, hogy egykor szebb és érdekfeszítőbb történeteket is olvashatunk majd az ő meséinél, és mindazok a nagyszerű kitüntetések és fenséges vállveregetések, amelyek az ő erdőri vállait érték, nem érnek egy pipadohányt sem a mai novellák és tárcatörténetek sikerei mellett.

Hazudnám, ha azt írnám, hogy a novellisták és elbeszélők apja La Fontaine volt. Mikor az első novella a világra jött, nyilván senki sem gondolt már réges-rég idő óta az öreg meseíróra, akinek hosszú szakálla belémosódott a sziklahasadékba, ahová, mint erdei manó vonult vissza. Mégis úgy rémlik nekem egy pillanatra, hogy Ézop óta az összes meseírók tulajdonképpen azért rovogatták össze naiv történeteiket — amelyekben előkelő szerephez jutottak a jámbor háziállatok, a lég szárnyasai, sőt még az egyszerű pásztorok is —, hogy e szerény kísérletezésekből egykor majd diadalmasan támadjon fel a modern novella. Az állítás vakmerő. Mert ugyan ki merné ma jónevű novellistáink között tárcacikkelye garamond soraiban megszólaltatni a felfuvalkodott békát, vagy a kis cinegét? Az első novellák grófjai és márkinoi már szintén lejátszották kis történeteiket; ritkák már azok az elbeszélések, amelyek olyan szalonokban történnek, ahol libériás szolgák járnak nesztelenül, és a pamlagon a délceg grófnő pihen. Az első rövid elbeszéléseket már elfelejtettük. Sőt

* A Magyar Szemle beköszöntő írása 1888-ból.

elfelejtettük már azokat az elbeszéléseket is, amelyek a Tisza partján lévő kis kunyhóban búsuló halvány szűzről szólnak, nemkülönbén a holdsugárról, rezedailatról és hollófürtű ifjúról: már amilyen a romanticizmus korában volt a novella. A házasságtörés, asszonycsábítás, feleséggyilkosság került napirendre. Ez azután a modern novella.

Szeretném nagy tumultussal jelenteni a mai estén, amikor La Fontaine megigézett, hogy a novellának ez a fajtája is unalmassá vált és a legmodernebb elbeszélések tulajdonképpen nem egyebek, mint a régi, naiv meseírók jámbor és egyszerű meséinek a változatai.

A novella visszatért az egyszerű aggastyánhoz, és midőn elérte a formai tökéletesség legmagasabb lépcsőjét, kivetette belsejéből a salakot és megegyszerűsödött tartalmában.

Aki figyelemmel kíséri a tárca-termelést, már régen rájöhetett arra, hogy az érdekesítő és idegizgató történetek fölé lassan ráborul az alkonyat. Az írói művészet többé nem a mese bogozásában és a cselekmény menetének minél kacskaringósabbá való vitelében kulminál, hanem az egyszerű mese művészi, pointírozott elmondásában. Az urak rájöttek arra, hogy: semmi sem új a nap alatt. Nem gondolhatnak ki olyan szövevényes mesét, amelynek pendantját már meg nem írták volna előttük. Ézopnál többet mondani nem lehet. Azonban szebben elmondani lehet azt, amit már Ézop is elmondott. Nem a stílvirágokra célozok és a frázisokra, hanem a teljesen kicizellált stílusnak egyszerűsítésére. Az egyszerűséget művészetté fokozni, ez a modern elbeszélő nemzedék célja.

Nem tudom, megértene-e, ha mai elragadtatásomban azt konstatalem, hogy a modern novella lassacskán nem lesz egyéb, mint egy bájosan, finoman elmondott anderseni mese, az anderseni mese gyermekes alakjai nélkül. Elvégre nincs föltétlenül szükség a kávészibrik szemű nagy kutyára ahhoz, hogy a novella mégis gyermeki mesévé váljon. Nagyon merem állítani, hogy vannak magyar tárcaírók, akiknek írását egyformán élvezheti a tízesztendős gyerek és felnőtt férfi.

Itt jut eszembe, hogy az asszonyokat most tökéletesen kifelejtettem a dologból. Nagy megrökönyödésemre azt tudom az asszonyok felől, hogy ők még mindig jobban szeretik azokat az érdekesítő, bonyolult meséjű történeteket, mint az egyszerű pásztordalokat, amikben ugyan sokkal több a művészet, mint az érdekesítő és bonyolult mesékben, de hisz a körképek is jobban tetszenek Meissonier apró akvarelljeinél, kivéve természetesen a szakértőket. Ezek alatt a szakértők alatt magunkat értem, férfiakat; az asszonyok az ő érdekesítő történeteikkel pedig hadd maradjanak meg továbbra is a körképeknél.

...

Lehet, hogy egyéni a véleményem és nem igen búsulok amiatt, hogy sokan lesznek, akik nem értenek meg. Mindenesetre elragadtatással tölt el az a gondolat, hogy egykor talán végre-valahára eljutunk oda, ahol La Fontaine elvégezte. Az ő meséi ugyan tökéletesek, nagyszerűek és pártatlanok, mindenesetre azonban hiszem, hogy a modern novella jövődő mesterei szebbeket fognak még írni, ha klavir helyett a pásztorsípot szólaltatják meg. Az egyszerűség művészete sokkal nagyobb dolog, mint azt mi, rabjai a bonyodalmaknak, gondolnánk. A jó La Fontaine nagyon jól tudta fűjni azt a széphangú pásztorsípot, amelynek zenéje mellett gyorsan elvonultak előtte a varjúk, golyák és még a patak menti vén fűzfa is táncra perdült. Vajon jön-e majd valaki, aki megszólaltatván ugyanazt a pásztorsípot, annak hangja mellett nem a patak menti fűzfák, hanem azok az emberek vonulnak el, akik máma érdekesítő és idegizgató novellák keretében, a bonyodalmas cselekmény szövevényében hatolnak előre, közben szidván az írókat és macskáikat? Jön-e valaki, aki megírja a modern La Fontaine-meséket és lesz bátorsága a morált is odacsapni a véghez, ebben a moralinsanitiban szenvedő korban?

Reméljük, hogy minden úgy lesz, amint én most elragadtatásomban látom. Hogy a modern novellának beesteledett.

A szent Heideggernél

Rudolf Otto szerint a szenttel, pontosabban annak azzal az irracionális mozzanatával, melyet ő numinózusnak nevez, egy háttorzongató érzés szembesít bennünket. Max Scheler úgy véli, hogy a szent tudata az emberi tudattal együtt szükségképpen adva van. Freud a vallásos élményt a kultúrából mint olyanból származtatja, Marx ezzel szemben konkrét társadalmak konkrét ellentmondásaiból próbálja levezetni, s sorolhatnám tovább a magyarázatokat: valamennyi említett elképzelésnek van azonban egy közös mozzanata: a legszentebb valamennyiük elképzelése szerint maga az isten, az istenség — akár hisznek létezésében, akár nem —, minden más szentség az istenségből levezetett. *Heidegger szentje viszont valami más.* Talán szükségképpen van ez így. Ha egyszer Heideggernek az az alapvető törekvése, hogy a Platón és Arisztotelész óta uralkodó *metafizikai világértelmezést* meghaladja, akkor nem is választhatja le a világról a szent isten vagy a szent istenek érzékfeletti szféráját. Nála nincsen isten mint világ-ok, ahogyan az embernek nevezett létezőnek sincsen kitüntetett helye a létezők között: a modern embernek az a törekvése, hogy a létezők urává legyen, azaz hogy isten helyét sajátítsa ki magának, eleve kudarcra van ítélve. De akkor egyáltalán miféle szerepet játszhat Heideggernél a szent? Végezetül is Heidegger nem vallásos gondolkodó. S mégis: e fogalomnak gondolkodásában alapvetően fontos szerepe van.

Távolról sem olyan biztos viszont, hogy a fogalom szerepe életművében végig azonos lett volna. Azt hiszem megtévesztő, hogy Heidegger egy kötetben adott ki hasonló témájú, de nagyon különböző időkből származó írásokat. Az *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* című, témánk szempontjából rendkívüli fontosságú kötet hat írása közül a legkorábbi 1936-ból, az utolsó viszont 1968-ból való.

Meggyőződésem, hogy Heidegger gondolkodásában ezek alatt az évek alatt alapvető változások következtek be: tudjuk, hallgatott Auschwitzról. De filozófiájában levonta a következtetéseket.*

Heidegger 1939-ben a *szent* fogalmát tartalmilag még egyáltalán nem választotta le az *Einführung in die Metaphysik* phüszisz-fogalmáról. Eleinte, hogy úgy mondjam, csak *új funkciót tulajdonított a fogalomnak, az elfövés* funkcióját. Ezzel szemben a *szent* késői fogalmának meghatározott, a *lét* fogalmától megkülönböztetett tartalma van; e későbbi formájában annak a dimenzióknak a szerepét játssza, mely nélkül nem jöhet el az az isten, aki még megmenthetne bennünket. A harmincas évek elejének-közepének — ahogy én nevezem — tragikus-heroikus aktivista filozófiájában a lét, a phüszisz még egyáltalán nem szent, hanem egyszerűen a mindenben erőszakot tevő, melybe az ember erőszak-tevőn

Az előadás az 1989 októberében Szegeden megrendezett *Andenken* című, Martin Heidegger születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett szimpóziumon hangzott el.

* Ezt bizonyítandó, kísérletet tettem arra, hogy összehasonlítván az 1939-ből származó „*Wie wenn am Feiertage...*” című beszédét az 1946-ból, illetőleg 1959-ből származó *Wozu Dichter?* és *Hölderlins Erde und Himmel* című előadásokkal, ne a közöset, hanem a különbözőt emeljem ki „a szent” fogalom tartalmából. A későbbi írások értelmezéséhez felhasználtam még a *Brief über den Humanismus* (1946), melyben Heidegger, úgy hiszem először foglalta össze új felfogását, és a *Die Kebre* című előadást (1949).

betör. A *Wie wenn am Feiertage* ...-ban ugyanez a phüszisz kap egy új nevet (a szent is lett!) s mindenekelőtt egy új funkciót — *eljövőben* van. De a lét és a szent még nem válnak el egymástól. Csak a háború után lesz a szent valami más, mint a lét maga. Mondottam: ez Heidegger filozófiájának radikális átalakulásával függ össze.

Nézzük meg a dolgot részletesebben: A *Wie wenn am Feiertage* ...-ban Heidegger mindenekelőtt Hölderlin természetfölgalmát veszi szemügyre. Mi ez a természet? „Minden valóságosban jelen van.” „Jelen van az emberi alkotásban és a népek sorsában, a csillagzatokban és az istenekben, de a kövekben, növényekben és állatokban is, akár csak a folyókban és a viharokban.” Ha Heidegger nem említene a népek sorsát és az isteneket is, akkor még azt gondolhatnánk, hogy itt arról a valamiről van szó, amit a modernitás nevez természetnek. Mindenütt való jelenléte azonban — az, hogy a *népek sorsában és az istenekben is* jelen van — mindjárt az a gyanút ébreszti bennünk, hogy itt, bár Heidegger a latin eredetű német Natur szót használja, mégis az *Einführung in die Metaphysik* phüsziszéről van szó. „A phüszisz eredetileg éppúgy jelenti... az eget, mint a földet, a követ, mint a növényt, az állatot, mint az embert, az emberi történelmet, mint az ember és az istenek művét, s végezetül mindenekelőtt magukat a sorsnak alávetett isteneket” — írja az *Einführung*-ban. A beszédben elemzett természet sem egy a létezők közül, hanem az, ami minden létezőben jelen van. „Sohasem kerül utunkba valahol a valóságoson belül egyedi valóságosként. A mindenütt jelenlévő soha nem egyedi valóságosak összetételének credője. Még a valóságos egésze is legfeljebb a mindenütt jelenlévő következménye. A mindenütt jelenlévő nem magyarázható a valóságosból. A mindenütt jelenlévő még csak azt sem engedi meg, hogy valamely valóságos utaljon rá.” Heidegger a továbbiakban világosan meg is fogalmazza, hogy nem a megszokott értelemben vett természetről van szó, amelyet a művészettel, a szellemmel, a történelemmel, a természetfeletti, a nem-természetivel szoktunk szembeállítani, hanem valamiről, ami a görögök phüsziszére hasonlít. Mégsem azonos azonban a görög phüszisz-szel. „Hölderlin nem ismerte e kezdetektől való alapszónak, a füzisznek még ma is alig felmért horderejét” — mondja. A mondat persze azt is jelenthetné, hogy Hölderlin képes volt felmérni a természet szó horderejét anélkül, hogy a görög phüszisz szót ismerte volna. De nem erről, vagy legalábbis nemcsak erről van szó: „Hölderlin azzal, amit természetnek nevez, nemcsak egyszerűen új életre akarja keltetni a görög idők tapasztalatait. Hölderlin a természet szóban valami mást költ meg, valamit, ami rejtett kapcsolatban áll a valaha phüszisznek nevezettel.”

Mi ez a más? Miben rejlik a különbség? Heidegger minden valószínűség szerint abban látta a különbséget, hogy a természet, amely valaha „mindent a maga nyíltságában és tisztaságában tartott”, az „korunkban aludni látszik”. A mindenütt jelenlévő természet nem mutatkozik meg.” ... a világot gyászolón (...) magába vonult. Az elzárkózó gyász áthatolhatatlan és úgy jelenik meg mint a sötétség.” „Most azonban virrad!” — idézi Hölderlint. „A virradás az egykor sejtőn nyugvó természet eljövése”, és „*Midőn ébred, saját lényegét mint a szentet leplezi le.*” „A szent a természet lényege.” Vajon azért más ez a természet, mert ő a szent? S mennyiben szent ez a természet? „A természetet Hölderlin a szentnek nevezi, mert idősebb az időknél, és az istenek felett áll.” (...) A szent nem azért szent, mert isteni, hanem az isteni azért isteni, mert a maga módján -szent-”. A természet tehát szent, mert „még valami másra is képes mint az istenek”: „... benne mint tisztásban lesz csak minden jelenlévővé.” Semmit sem tudunk meg a szentről, amit az *Einführung* phüsziszéről el ne mondhatnánk. A természet, azaz a szent a káosz, a szellem, a gondolatok, a szilárd törvény, a megközelíthetetlen, a borzasztó. *Az egyetlen új mozzanat, hogy eljő; hogy a természet eljövés.* Még egyszer: *Midőn ébred, saját lényegét leplezi le.* És eljövésében arra kényszeríti a költőt, hogy szentnek nevezze őt. „Így kényszerítve nevezi Hölderlin a természetet -szent-nek.” A görög phüszisz mindenütt

jelenlévő volt. A h  lderlini természet elj  v  ben van. S mert jó, arra kényszeríti a költőt, hogy elj  v  nek = szentnek (das *Hellige*), mert   dv  t (Heil) hoz  nak nevezze. Ez az elj  v  s kétségtelenül új szerepe a ph  szisznek. Tartalmilag azonban a fogalom ettől még változtatlan marad; nem más mint a l  t, akárcsak a phüszisz fogalma az *Einführung*ban. „A phüszisz maga a l  t, csak átala lesz és marad a létező megfigyelhető.” Heidegger egyszer sem nevezi a természetet létnek. Azt hangsúlyozza, mint említtem, hogy Hölderlin a természet szóban a szentet, azaz a régi görög tapasztalattól elt  r  t k  lti meg, m  g ha a h  lderlini természet rejtett kapcsolatban áll is ezzel. Ennek ellenére a „*Wie wenn am Feiertage...*”-ban a szent alapvonásai azonosak a görög alapsz  val. Ha egyszer ez a h  lderlini természet, b  r korunkban aludni látszik is, önmagában, ahogy a görög phüszisz is, a „mindent teremt  ” és a „legelevenebb”, ha egyszer az, ami „minden megjelen  t bevon a mindenütt jelenlévő egységbe”; ha minden csak azért van, „mert a sérthetetlen (a szent) mindenütt jelenlev  s  g  be van összegyűjtve”, akkor ez a természet, akárcsak a görög phüszisz, azonos a léttel.

A *Wozu Dichter?*-ben mindez megváltozik: „A vil  g  j kiterjeszti sötétségét. A világkorszakot isten távolmaradása, -isten hiánya- határozza meg. (...) Isten hiánya azt jelenti, hogy már nincsen olyan isten, aki láthatóan és egyértelműen magához gyűjtven és embereket és a dolgokat, ebből az   sszegy  lt  s  gb  l ir  nyitan   a világtörténelmet és azon belül az ember lakozását. Isten hiányában azonban még valami rosszabb is kísért. Nemcsak az isten és az istenek menekültek el, hanem az *istenség fénye* is kialudt a világtörténelemben. A vil  g  j ideje ínséges idő, mert egyre   ns  gesebb lesz. Már oly üressé lett, hogy isten hiányát sem képes hiányként érzékelni. „Az istenség fénye — ez valami   j.” A világkorszak fordulata nem   gy következik be, hogy egyszer csak egy új isten vagy pedig a régi újból beront leshely  r  l. Hova is t  rhetne be, midőn visszatér, ha az emberek előzőleg nem készítettek számára lakhelyet? Hogyan lenne valaha is lehetséges istenhez m  lt  n lakoznia, ha előzőleg nem f  nylene már az istenség fénye mindabban, ami van?” Mi ez a fény? „Az éter (...), melyben az istenek valóban istenek lehetnek, nem más mint az    istens  g  k. Ennek az éternek a közege, az, amiben maga az istenség m  g jelen van, ez a szent.” Ez a fény a szent. Most már nem természet, nem phüszisz, nem lát. De a költő továbbra is megénekli. „Költőnek lenni ínséges időben azt jelenti:   nekl  en az elmenekült istenekre figyelmezn  . Ezért   nekl   meg a költő a vil  g  j idején a szentet.” A költő a szentet   nekl   meg, hogy az elmenekült istenek nyomát vigyázza. De nem a természetet, hanem a ph  sziszt, nem a létet   nekl   már ezáltal.

A szentnek ezzel a meghatározásával — az a közeg, a melyben az istenség maga még jelen van — két másik cseng egybe ugyanebből a korszakból. A *Brief   ber den Humanismus*-ban Heidegger a szentet az istenség l  nyegterek  nt, a *Hölderlins Erde und Himmel*ben pedig isten sz  f  r  jak  nt határozza meg. „Az (...) otthontalanság a létező l  tt  l való elhagyatots  g  n alapszik. Ez utóbbi a l  tfeled  s jele. Ennek eredményeként a l  t igazsága elgondolatlan marad. A l  tfeled  s közvetlenül abban nyilvánul meg, hogy az ember mindig csak a létezőt tekinti és dolgozza fel” — mondja a levélben. A l  tt  l való elhagyatots  g azonban nem azonos a szent hiányával. A szent hiánya, hogy   gy mondjam, a l  tt  l való elhagyatots  g *következménye*: „A szent (...) csak akkor sejl  k fel, ha előzőleg, hosszas előkészület után a l  t megvilágította magát és megtapasztaltatott igazságában. Csak   gy kezdődik meg a létből eredően az otthontalanság leküzdése, melyben nemcsak az emberek, hanem az ember lényege is elveszeten botorkál.”

A Hölderlin földjéről és eg  r  l sz  l   előadásban a szent nemcsak hogy nem értelmezhető l  tk  nt. Ebben a szövegben, amely az elemzettek k  z  l a legkésőbbi, világos és egyértelmű, hogy a szent csak egyik része a természetnek: „A költő csendes-örömteli hangulata számára föld és   g, és a szentben rejtőző istenek — minden jelen van az eredetien kibomló természet egészében.”

„Hangtalanul érinti a sors az embert — rejtélyes fajta ez a csend. Az ember — sejtethetően — még hosszú időn át nem fogja meghallani.” Nem halljuk hát a csendet, nem halljuk az éj csendjét; még mindig nem halljuk. Az éjnek ama csendjét, mely után talán — ahogy a Költő mondja — virrad. Időközben már a szent nyoma is felismerhetetlenné vált. Eldöntetlen, hogy vajon még tapasztaljuk-e a szentet mint az isteni istenségéhez vezető nyomot, hogy vajon még rálelünk-e a szent nyomára. Nem világos, mi is lehetne a nyomra vezető nyom. Kérdéses, hogyan mutakozhatna meg nekünk egy ilyenfajta nyom. „Az egészséges (das *Heile*) elvonja magát (...) Ezáltal nemcsak a szent mint az istenséghez vezető nyom marad rejtve, hanem még a szenthez vezető nyom is, az *egészséges* is kioltottnak tűnik.” Minden arra utal, hogy az éj most sötétebb, mint korábban. Ki kellene találnunk a sötétből. Rá kellene találnunk az istenhez vezető útra. „Csak a lét igazságából gondolhatjuk el a szent lényegét. Csak a szent lényegéből gondolhatjuk el az istenség lényegét. Csak az istenség lényegének fényében gondolhatjuk el és mondhatjuk meg, mit is nevez meg az a szó hogy -isten-.” Meg kellene tapasztalnunk istennek az emberhez való vonatkozását, ez azonban nem lehetséges, ha elmulasztjuk, hogy „(...) belegondoljunk abba a dimenzióba, amelyben a kérdés egyáltalában kérdezhető. Ez azonban a szent dimenziója, amely már mint dimenzió is elzárva marad, ha nincsen megvilágítva a lét nyitottja, s a lét a maga tisztaságában nem kerül közel az emberhez. Talán az tűnteti ki e világkorszakot, hogy az egészséges dimenziója el van zárva. Talán ez az egyetlen szerencsétlenség (*Unheil*).”

Fenyegetettek vagyunk, veszélyben vagyunk. Honnan a veszély? Miért nem találunk vissza a lét igazságához, ami nélkül istennek emberre való vonatkozását még csak meg sem tapasztalhatjuk? Nem tudjuk a kérdést megválaszolni. Mindez azonban az áll-vány (*Gestell*) miatt van, „(...) a pusztá akarás feltétlenjétől, ha az akaratot úgy értjük, hogy szándékunk mindenben érvényesülni.” „Ami az embert a maga lényegében fenyegeti, az az a vélemény, hogy az előállításnak ez az érvényesítése veszélytelenül megkockáztatható, ha mellette másfajta érdeklődés, így talán a hit iránti is érvényben marad. Mintha azon lényegi viszony számára, amelybe az ember a létező egészéhez viszonyuló technikai akarása által behelyeztetett, létezhetnék valamilyen melléképületben másfajta lakozás is; olyan, amely többet nyújthatna, mint az *önccsalás*hoz vezető *időleges kiutat* — amilyen a görög istenekhez való menekülés.” A pusztá akarás megszüntetése, az akarásnak abban az értelmében, hogy mindenben érvényesülni szándékozunk, azaz a technika lényegének megszüntetése, nem maradhat mellékes dolog. Lehetetlen a lét feltétlen urának megmaradni, s ugyanakkor mély és őszinte hitünket helyreállítani vagy megőrizni akarni. „A technika lényegének megszüntetéséhez persze szükség van az emberre. Csakhogy itt arra az emberre van szükség, akinek lényege *megfelel* e megszüntetésnek.” „A ma működő sorson belül semmi lényegesre sem képes az ember, hacsak ki nem építi magának a maga lényegterét, s abba bele nem költözik.” Az ember közreműködése nélkül nem szűnik meg az áll-vány. De az áll-vány megszüntetése mégsem az ember döntése. „Hogy isten él-e vagy halott marad, azt nem az dönti el, hogy vajon vallásos-e az ember, s még kevésbé a filozófia és a természettudomány teológiai aspirációi. Hogy isten isten-e, az a lét konstellációjából és azon belül esik.”

Veszély és ínség. Ínség, mert veszély. Veszély, mert ínség. „Ínséges az idő, mert hiányzik belőle a fájdalom, a halál és a szeretet elrejtetlensége. Ez az ínség maga is ínséges, mert hűján van annak a lényegterületnek, amelyben fájdalom és halál és szeretet összetartoznak.” Aki mindezek ismeretében is azt mondja, hogy Heidegger 1933 után sem küzdött le a nemzetiszocializmust (Alexander Schwan), annak nincs füle a hallásra. A harmincas évek aktivista filozófiáját, az erőszakból és a merészség remény nélküli heroizmusát, ahol „egy nép történelmi jelenvaló létének kezdeti költői-gondolkodói megalapításáról és megalapozásáról” volt szó, melynek során költő, gondolkodó, pap és uralkodó „minden szabálytól és korláttól mentesen” mint „erőszak-tevők erőszakkal élnek, és mint alkotók és

tetteknek lesznek nagyok a történelmi létben”, ezt egy olyan filozófia váltja fel, melyben az ember a felkészült várakozásra van ítélve.

Már „a szent” fogalmának megjelenése is jele volt Heidegger fordulatának. Amíg azonban a szent azonos volt a mindent erőszakkal alávetővel, semmi sem volt még világos, minden kétértelmű maradt. Amikor azután a szent a hiányzó isten lényegterévé lett, olyan filozófia született, amelyet vallásosnak semmiképpen sem lehet nevezni — hiszen nincsen istene, még olyan félkész istene sincs, mint Schelernek —, amely azonban ennek ellenére helyet talált „a szent” fogalmának. Heidegger hallgatott. Mert nincsen szerinte *semmiféle az öncsalásból vezető időleges kiút, mintba létezhetnék valamilyen melléképületben másfajta lakozás*. Ahhoz hogy visszatáljunk a fájdalom, a halál és a szeretet rejtetlenségéhez, arra az emberre van szükség, akinek lényege *megfelel* az áll-vány megszüntetésének. A döntés maga azonban a létben megy végbe.

MARTIN HEIDEGGER

A metafizika meghaladása

(Részletek)

II.

A metafizikától nem lehet úgy megszabadulni mint egy nézettől. Az ember semmi esetre sem képes azt úgy maga mögött hagyni, mint valamiféle tant, amelyet már nem hisz és nem képvisel.

Az, hogy az ember mint animal rationale, vagyis ezúttal mint dolgozó élőlény kénytelen a Föld elsivárosodásának pusztaságában tévelyegni, annak jele lehet, hogy a metafizika magából a létből, a metafizika meghaladása a lét vergődéséből megy végbe. A munka ugyanis [vö. Ernst Jünger: *Der Arbeiter* (1932)] minden jelenváló feltétel nélküli eltárgyasításával metafizikai rangra tesz szert, ami pedig az akarat akarásában munkál.

Ha ez így áll, akkor a metafizika bevégződésének sejtelmében nem vélekedhetünk úgy, hogy kívül állunk rajta. A meghaladott metafizika ugyanis nem tűnik el: átváltozottan tér vissza; a lét és a létező közti különbség fenntartójaként az uralomban marad fenn.

A létező igazságának alábbhagyása tudatja, hogy a létező, és *csakis* a létező nyilvánvalósága elveszti mértékadó követelményének eddig egyedülálló voltát.

III.

A létező igazságának letűnése szükségképpen a metafizika beteljesedéseként megy végbe.

A letűnés elsősorban a metafizikai jegyeket hordozó világ összeomlása és a Föld metafizikai eredetű elsivárosása folytán megy végbe.

Heidegger 1936 és 1946 között keletkezett feljegyzései a *Vorträge und Aufsätze* című kötetében jelentek meg 1954-ben. E töredékszerű jegyzetekben kirajzolódik a háború hatására bekövetkezett gondolkodói fordulat háttere, amire Vajda Mihály is utal itt közölt előadásában.

Az összeomlás és az elsivárodásosodás abban tetőzik, hogy a metafizika embere, az animal rationale, dolgozó állatként nyer megállapítást.

Ez a megállapítás a létfeledés legteljesebb káprázatának bizonyosága. Az ember azonban *önmagát* az akarat akarásának szabadakarójaként akarja, hogy számára minden igazság tévedéssé legyen. Erre azért van szüksége, hogy leszögezhesse: az akarat akarása nem akarhat mást, mint a semmis semmit, amivel szemben magamagát kinyilvánítja, anélkül, hogy ön maga beteljesedett semmiségének tudatában lenne.

Mielőtt még a lét kezdődő igazsága végbemenne, a létnek akaratként meg kell törnie, a világnak összeomlásba, a Földnek elsivárosodásba, az embernek pedig a puszta munkába kell kényszerülnie. Csak hosszú idővel e hanyatlás végbemenetele után áll be kezdet. A hanyatlásban minden, azaz a létező a metafizika igazságának teljességében véget ér.

A hanyatlás már bekövetkezett. Ebből erednek e század világtörténelmének eseményei. Ezekben az eseményekben már csak a bevégződés zajlása történik. A metafizika utolsó stádiumának jegyében lefolyása történelmi-technikai rendezettségű. Ez a rend a bevégződés utolsó berendezkedése a valóság látszatában. Ellenállhatatlannak tűnik, mivel azt a látszatot kelti, mintha a *lét lényegének* feltárulása nélkül is lehetséges lenne kibontakozás. Mindezt oly elszántsággal végzi, hogy közben még csak sejtelve sincs a feltárulásról.

A metafizika emberiségétől a lét még rejtett igazsága meg van vonva. A munkavégző állat ki van adva az alkotmányai kelesztette szédületnek, hogy magát szétszabdálja és a semmis semmibe semmisítse meg.

VIII.

A metafizika, mindmégannyi alakzatában és történelmi fokozatában a Nyugat egyetlen, sőt talán elkerülhetetlen végzete és planetáris uralmának előfeltétele. Ennek akarata hat most vissza a Nyugat centrumára, mely centrum megint csak egy akaratot szegez ezen akarattal szemben.

A metafizika feltétlen uralmának kibontakozása még csak küszöbön áll. Színre lépése akkor következik be, ha a metafizika ezt a hozzáillő szörnyűséget igenli, lényegét annak kiszolgáltatja, és e kiszolgáltatottságot megszilárdítja.

A metafizika kizárólag ebbéli, szigorú értelmében végzet, mivel a napnyugati-európai történelem alapvonulataként az emberiséget a létező középpontjához láncolja *anélkül*, hogy a létező léte bármikor is e kettő *kétféleségeként* a metafizika felől és a metafizika révén igazságában megtapasztalható és kikérdezhető és hozzárendelhető lenne. Ám ez a léttörténetileg elgondolható végzet azért szükségzerű, mert a lét csak akkor tudja a lét és létező bennerejlő különbségét a maga igazságában világlóvá tenni, ha maga a különbség válik nyilvánvalóvá. De hogyan lenne képes erre, ha a létező ennek előtte nem jutott volna a legteljesebb létfeledésbe, és a lét egyúttal az akarás akarásaként metafizikusan felismerhetetlen feltétel nélküli uralomra, ami rögtön és egyedülállóan a létezőnek (a tárgyilag valóságosnak) a lét előtti kizárólagos elsődlegességeként érvényesül? Valamiképpen így nyilvánítja ki magát valami, ami megkülönböztetendő; a különbségben — miközben mégis sajátos felismerhetetlenségben rejlik. Ezért marad a különbség rejtett. Ennek egyik ismérve a fájdalomra adott metafizikus—technikai válasz, ami egyúttal lényegének kifejtésében előre meghatározó.

A metafizika beteljesedésének kezdetével megkezdődik a lét és a létező különbözősége első megjelenésének — fel nem ismert, és a metafizika számára lényegénél fogva elérhetetlen — előkészítése. Ebben a megjelenésben még rejtve marad a lét igazságának első felhangzása, ami a lét hatásaival szemben fennálló elsődlegességét még visszavonja.

X.

Az akarat akarása — anélkül, hogy ezt képes lenne megtudni és az erre vonatkozó tudást megtűrné — elutasít minden sorsküldetést, ami alatt itt a létező létének nyitottságából adódó odaintést értünk. Az akarat akarása mindent sorstalanná merevít. Ennek következménye a történelmetlenség. Ennek ismérve a história uralma. Ennek tanácstalansága pedig a historizmus. Ha valaki a lét történetét a ma dívó *historikus* elképzelés szerint akarná megrajzolni, akkor e balfogás révén a léttörténés feledésének uralma a legkézzelfoghatóbban nyerne igazolást. A beteljesedett metafizika korszakának kezdetén vagyunk.

Az akaratakarás megjelenésének alapformájaként mindennek a kiszámítását és a berendezését kényszeríti ki — kizárólag a maga feltétlenül folytatandó biztosítása végett.

Ama megjelenés alapformáját, melyben aztán az akarat akarása a beteljesült metafizika történelem nélküli világában berendezkedik és azt számba veszi, összefoglalóan „technika” névvel illethető. Ez a név így a létező mindama körzetét átfogja, melyekben a létező felfegyverzése történik. Ezek: az eltárgyasított természet, az üzemeltetett kultúra, a csinált politika és a felhalmozott ideálok. Technika alatt tehát ezúttal nem a gépi készítés és felfegyverzés elkülönített körzetét értjük. Mindennek természetesen van egy közelebb-ről meghatározandó helyzeti előnye, ami az anyagság elsőbbségében mint a szándékolt elemiségben, és — főként — a tárgyiasságban van megalapozva.

„A technika” nevet itt olyannyira lényegében értjük, hogy jelentése egybeesik a beteljesült metafizika címmel. Tartalmazza a *techné*re való emlékeztést, ami a metafizika lényegalakulásának alapfeltétele. Ez a név egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a metafizika beteljesülésének planetáris vonása és uralma a népek és kontinensek historikusan kimutatható leszármazására való vonatkoztatás nélkül gondolható el.

XXVI.

A léttől való végső elhagyatottság jelei: az „eszmék”, „értékek” meghirdetése, a „tettek” proklamációja és a „lélek” nélkülözhetetlensége közti válogatás nélküli ide-oda. Mindez pedig már a rendeződésfolyamat fegyverkezési mechanizmusának igájába van fogva, amit a léttől való elhagyatottság üressége határoz meg. Ebben a folyamatban a technika — amibe a kultúra is beletartozik — csinálása számára a létező elhasználása az egyetlen eshetőség arra, hogy a magára sóvárgó ember a szubjektivitását képes legyen az emberfelettségbe menteni. Az emberalattiság és az emberfelettség egy és ugyanaz; éppúgy összetartoznak, mint ahogy a metafizikus animal rationale esetében az állati „alattiság” és a ratio „felettség” szétválaszthatatlan megfeleléssé kötődött. Az emberalattiságot és -felettséget itt metafizikailag kell elgondolnunk, nem pedig morális értékelésként.

A létező elhasználását és ennek lefolyását a metafizikai értelemben vett fegyverkezés határozza meg, melynek révén az ember az „elemi urává” válik. Az elhasználás a létező szabályozott használatát foglalja magába, ami a teljesítmények, valamint növelésük alkalmává és anyagává válik. Ezt a használatot a fegyverkezés hasznosítására hasznosítják. Amennyiben azonban ez a fokozás és önbiztosítás feltétlenségére fut ki, a célja valójában a céltalanság, a hasznosítás kihasználása. A „világháborúk” és „totális” voltuk a léttől való elhagyatottság következménye. A kihasználás egyfajta állandó formájának állagbiztosítására törnek. Ez a folyamat az embert sem hagyja érintetlenül: nem marad rejtve ebben megmutatózó jellege; az, hogy az ember a legfőbb nyersanyag. Az ember a „legfőbb nyersanyag”, mivel az összes kihasználásnak ő a szubjektuma; olyannyira az, hogy akaratát feltétlenül e folyamatba oldja és ezáltal egyidejűleg a léttől való elhagyatottság „objektumává” válik. A világháborúk a háború és béke közti különbség felszámolásának előzetes formái. E felszámolás azért elengedhetetlen, mivel a „világ” — a létezőnek a lét igazságától

való elhagyatottsága folytán — világnélkülivé vált. A „világ” ugyanis léttörténeti értelemben (vö. Lét és idő) a lét igazságának az ember számára való tárgyasulatlan lényegülése, amennyiben az ember lényegileg a létre hajlik. A hatalom kizárólagos hatalmának, azaz a létezőnek az elhasználás kihasználására történő feltétlen előrenyomulása korszakában a világ világnélküliséggé vált. A létező mint ható valóságos. Mindenütt hatás van és sehol, sincs világlása a világnak, még kevésbé —, kivált, hogy feledett — a létnek. A léttől való elhagyatottságban, háborún és békén túl, a létező elhasználásának a rendelkezés önbiztosításába való pusztá eltévelyedése áll fenn. „Háború” és „béke”, lényegveszteségig menően elváltoztatva részévé váltak a tévelygésnek, és — mivel különbözőségük felismerhetetlenné vált — eltűntek a megcsinálhatóság fokozódó csinálásának pusztá lefolyásában. Ezért nem válaszolható meg a béke beköszöntésére vonatkozó kérdés, mivel már a kérdés is olyan valamire kérdez, ami már nincsen, mivel a háború már nem vezethet békére. A háború a létező elhasználásának olyan elfajzása, ami békében is folytatódik. Aki hosszú háborúval számol, csak idejétmúlt formát használ, mellyel az elhasználás korszakának újdonságát ismeri el. E hosszantartó háború hosszúsága lassanként nem egyszerűen a békére vezető korábbi háborúk tartamán megy túl, hanem egy olyan állapotra vezet, melynek háborús volta már nem is tapasztalható meg, a békés mivolt pedig értelem- és tartalomnélkülivé vált. A tévelygés nem ismeri a lét igazságát; ennek ellenére végbeviszi mindahány körzet mindennemű tervezésének folyamatos fejlesztését, rendjének és biztonságának erősítését. A körzetek köreiben az emberhez tartozó sajátos vonások szükségképpen „területekké” válnak. A költészet „területe”, a kultúra „területe” is csak a mindenkori „vezetés” — egyebek mellett — tervszerűn biztosított területe. Mindazon emberek morális felháborodása, akik még nincsenek tudatában annak, ami van, gyakran a „vezérek” önkénye és uralomvágya ellen irányul — ez pedig csak az állandósuló méltatás egyik formája. A vezér az a botrányoztató, aki nem képes megszabadulni a botránytól, amit látszólag körülötte kavarnak. Úgy vélik, hogy a vezérek maguktól, önös önzésük vak tombolásában tulajdonítanak mindent maguknak és rendeztek be mindent a saját önfejűségük szerint. Valójában ők a szükségszerű következményei annak, hogy a létező a tévelygés útjára tért, ahol az üresség terjeng, ez pedig a létező kizárólagos rendjét és biztosítását kívánja meg. Ez alapozza meg a „vezetés”, azaz a létező egészének biztosítására irányuló tervező számítás követelményét. Ehhez olyan emberek kellenek, akik a vezetés szolgálatára rendezkedtek be, és arra vannak kiképezve, hogy a vezérlelt szolgálják. A „vezetők” azok a mértékadó kiképzők, akiknek a létező kihasználását biztosító összes terület fölött áttekintésük van, mivel a bekerítettség egészét átlátják és a tévelygést kiszámíthatóságánál fogva uralják. Az átlátás módja a kiszámíthatóság, mely már előzetesen elszabadult a rendelődések folytonos biztosítása támasztotta követelmények révén — ezek pedig a rendelkezés éppen következő lehetőségének szolgálatában állnak. Mindahány lehetséges törekvésnek a tervezés és biztosítás egészéhez való hozzárendelése az „ösztön”. Ez a szó itt a korlátozott, csak a közvetlenül adottakkal számot vető, értelmén túlmenő „intellektust” jelöli, melynek „intellektualizmusa” semmit sem téveszt szem elől mindabból, aminek az egyes „területek” kiszámolásánál és elszámolásánál számba kell jönnie. Az ösztön az intellektus emberfelettségének megfelelő, a mindennel való feltétlen felszámolásig menő túlfokozása. Mivel az ösztön uralja az akaratot, úgy tűnik, hogy az akarat mellett már semmi egyéb nem kap helyet, mint a kiszámítás ösztönzésének biztonsága — mely számítás alapszabálya pedig mindennek a kiszámíthatóságában áll. „Az ösztön” eddig az állat megkülönböztető jegye volt; az állat, amely életterén belül megkülönbözteti a számára hasznosat és károsat, és ezen túl nem tör másra. Az állati ösztön biztonsága megfelel a hasznossági körének való vak alávetésnek. Az emberfelettség feltétlen felhatalmazása az emberalattiság teljes felszabadításának felel meg. Az állat ösztöne és az emberiség ratiója azonossá válik.

Az emberfelettség követelményeül állított ösztön azt jelenti, hogy metafizikai értelemben hozzátartozik az emberalattiság, méghozzá úgy, hogy éppen az állati kerül valamennyi formájában a számítás és a tervezés uralma alá (egészséges életvezetés, tenyésztés). Mivel az ember a legfőbb nyersanyag, számolni lehet azzal, hogy a mai kémiai kutatásokra alapozva egyszer majd gyárakat építenek az emberanyag mesterséges megtermékenyítésére. Kuhn kutatásaival megnyílt a lehetőség arra, hogy mindkét nembeli élőlények tenyésztését tervszerűen és tetszés szerint szabályozhassák. A kultúra területén zajló könyvelés a mesterséges megtermékenyítés vezérlésének felel meg. (Avult prűdériából nem szabad érvénytelen különbségeket tenni: Az emberanyag iránti szükséglet éppúgy alá van vetve a fegyverkezésszerű rendcsinálás szabályozásának, mint a szórakoztató művek és költemények szükséglete. Ebben a költő semmivel sem fontosabb személy, mint a könyvkötőtanonc, aki részt vesz a végtermék előállításában.)

Minden anyagnak — amibe az „emberanyag” is beletartozik — a technikai előállítás feltétlen lehetőségének biztosítása érdekében történő felhasználását az az üresség határozza meg, amibe a létező, a való anyagai merevednek. Ezt az ürességet be kell tölteni. Mivel azonban a lét üressége — kivált, ha ez mint olyan nem tapasztalható meg — a létező túláraztatásával sohasem tölthető ki, csak az előre való kitérés eshetősége marad: a létező szakadatlan berendezése — a rendelkezés állandó lehetőségének mint a céltalan tevékenység biztosításának formájában. Így szemlélve a technika — lévén tudása ellenére a lét ürességére vonatkozó — a hiány megszervezése. Mindenütt, ahol kevés a létező — és a növekedésben sehol és semmi sem elegendő az önmagát erősítő akarat akarása számára —, a technikának kell közbelépni, a pótlásról gondoskodni és a nyersanyagokat elhasználni. Valójában azonban a „pótlás” és a pótlólagos dolgok tömeges előállítása nem átmeneti segítség a szükségben, hanem az egyetlen módja annak, hogy az akarat akarása, a rendelkezés rendjének „maradéktalan” biztosítása folytonos maradhasson és így ő „maga” váljék minden „szubjektumává”. Az embertömegek számának növekedését tervszerűen biztosítják, hogy ne mulasszák el az alkalmat, és a nagy tömegek számára nagyobb „élettereket” követelhesenek, amelyek aztán nagyságuknál fogva ismét csak nagyobb embertömeget kívánnak a berendezésükhöz. Az elfogyasztásért való felhasználásnak ez a körbe zárulása az egyetlen olyan folyamat, mely kitünteti azon világ történelmét, mely világtalanná vált. A „vezető természetűek” azok, akik ösztönös biztonságuk miatt mint vezérlőszervek állnak e folyamat rendelkezésére. Ők a létező feltétlen felhasználásának ügymenetében az első számú alkalmazottak, akik a léttől való elhagyatottság ürességének biztosítását szolgálják. A létező felhasználásának ez a lét meg-nem-tapasztalásából eredő tudatlan elhárítására irányuló ügymenete kezdettől fogva kizárja a nemzeti különbségeket és a népek különbözőségét mint megkülönböztető jegyet. Ahogy a háború és a béke közti különbség is érvényét veszítette, úgy a „nemzeti” és a „nemzetközi” megkülönböztetése is érvénytelenné vált. Aki ma „európaián” gondolkodik, már nem teszi ki magát annak a szemrehányásnak, hogy „internacionalista”. De már nem is nacionalista többé, mivel a többi „nemzet” javával is éppúgy számot vet, mint a sajátjával.

A jelenkori történelmi folyamatok egyformasága ugyancsak nem a régi politikai rendszereknek az újabbakhoz való utólagos hasonulásából ered. Az egyformaság nem a következménye, hanem az alapja azoknak a háborús összetűzéseknek, melyek a létező felhasználását biztosító rend mérvadó vezérlésére várományosok között zajlanak. Mindenemű nemzeti különbségnél inkább a létezőnek a léttől való elhagyatottságából fakadó üressége határozza meg a vezérségek egyformaságát; ezek számára az államformák csak a vezetési eszközök egyikét jelentik a többi között. Mivel a valóság a tervezhető számítás egyformaságában áll, az embernek is egyformává kell válnia, hogy helytálljon a valóságban. Az uniformizáltságtól ment ember ma a valószínűtlenség, az oda-nem-tartozás benyomását kelti. A kizárólagosan csak az akarat akarásában megengedett létező a

különbözőség hiányában terjed — ezt pedig már csak a „teljesítményelv” alapján álló eljárás és berendezkedés kormányozza. Ennek következtében egy új rangsor látszik kibontakozni: valójában a rangkülönbség-nélküliség az alapjában meghatározó, mivel a teljesítmény célja mindenütt csak az, hogy a rendelkezés biztosítása érdekében mindenmű munkát ugyanolyan ürességben használjon el. Az ebből az alapelvből harsányan előtörő különbségnélküliség nem azonosítható a nivellálódással, mivel az csak az eddigi rangsor leépítését jelenti. A totális elhasználás különbségnélkülisége a rangsor „tényleges” meg-nem-engedéséből fakad — a céltételezések összességében döntő ürességnek megfelelően. Ez a különbségnélküliség híven mutatja a léttől való elhagyatottság világtalanságának éppen biztosított állapotát. A Föld így a tévelygés világtalanságaként jelenik meg: léttörténetileg a Föld a tévelygés csillaga.

XXVIII.

Önmagában egyetlen akció sem változtathatja meg a világ állapotát, mivel a lét mint hatékonyság és hatás minden létezőt elzár az esemény elől. Még az a mérhetetlen szenvedés, ami végigvonul a Földön, még az sem képes egy átalakulás közvetlen előmozdítására, mivel csak szenvedésként, passzívan, és ezáltal az akcióval ellentétes állapotban, így azzal együtt az akarat akarásának egyazon lényegövezetében kerül megtapasztalásra.

A Föld azonban, a lehetséges szembe-nem-tűnő törvényétől óvva megmarad úgy, hogy van. Az akarat a lehetségesre rákényszerítette a lehetetlent. Azok a machinációk, amelyek ezt a kényszert létrehozták és uralmát fenntartják, a technika lényegéből erednek, és a technika szó itt egybeesik a beteljesült metafizika fogalmával. Az akarat akarásának uralma alatt álló Föld valahány emberiségének feltétlen egyformasága teszi nyilvánvalóvá az abszolútnak tételezett emberi ténykedés értelmetlenségét.

A Föld elsivárodása szándékolt, de lényegében nem tudott és nem is tudható folyamatként kezdődik abban a korban, amelyben az igazság lényege bizonyossággként kerül körülhatárolásra, és előbb az emberi képzetek elő-állítása, majd pedig az előállítás során önmagában bizonyossá válik. Hegel a metafizika történetének ezt a pillanatát abban ragadja meg, hogy az abszolút öntudat a gondolkodás alapelvévé válik.

Majdhogynem úgy tűnik, hogy az akarat uralma alatt a fájdalom lényege, miként az öröme is, elzárul az ember elől. Vajon képes-e a fájdalom határtalansága a változás előidézésére?

Nincs olyan változás, amit ne kísérnének előreutató jelek. De közelíthet a kíséret másként, mint hogy az esemény feltárul, hívóan, igénybevevően tekintetbe veszi, azaz megpillantja, és a megpillantásban a halandókat a gondolkodó, megköltő építés útjára vezeti.

Tillmann J. A. fordítása

BARSI BALÁZS

„Ha ismernéd Isten ajándékát...”

(Jn 4, 10)

Jézus „odaért Szamaria egyik városához, Szikárhoz, ez annak a földnek a közelében volt, amelyet Jákob fiának, Józsefnek adott. Ott volt Jákob kútja, Jézus elfáradt az úton, azért leült a kútnál. A hatodik óra felé járt az idő.” (Jn 4, 5–6)

Az ember szomjas. A pátriárkák szüntelen kutat keresnek. Kút köré telepednek. A Paradicsom bővizű forrásait keresik. Szomjúságunk valóságos és a víz is valóságos. Szeretet- és életszomjúságunk is valóságos, tehát valóságos Isten is, aki maga a szeretet és az élet ősforrása.

Az igazi lelkiélet (vagyis teljes emberi élet a Szentlélek hatására) kezdete egy kielégíthetetlennek tűnő életszomjúság. Ezt a szomjúságot a Szentlélek kelti szívünkben. Ennek az élet- és szeretetváagnak a méretei túlhaladják emberi méreteinket. A lelkiélet nem elfojtása ösztöneinknek, de nem is szublimálása, hanem a legalapvetőbb ösztönbe, az istenösztönbe való besodródása és fellángolása. A létfenntartás ösztönének és a nemi ösztönnek romlatlan gyökerei egy még „vadabb” erősségű ösztönbe nyúlnak, az istenösztönbe. Az igazi ösztönelfojtás nem a nemi ösztön korlátokba való terelése és odaadása szüzességben — házasságban. Ez egyszerűen és alapvetően kultúra. Az igazi elfojtás, amely az embert örületbe kergeti, az istenösztön elfojtása. Sajnos évtizedeken át sok fiatal rá sem kérdezhetett a benne mozgó őösztönre. Olyan válaszokat kapott, hogy Isten egyáltalán nem is létezik; hogy Isten utáni vágya tulajdonképpen önámítás. De mindenféle ideológiai-hatalmi elfojtás ellenére az ember szomjazik az élő Istenre, mint ahogy a zsoltáros énekl: „Isten, te vagy az én Istenem, virrasztva kereslek. Terád szomjas a lelkem, testem utánad eped, mint a pusztá kiaszott földje” (Zsolt 62, 2). Az ember ezért mindaddig kereste a forrást, míg egyszer csak rá nem talált az élő vizek Forrására, Jézusra, aki a kút kávján ült. És most, hogy rátalált, addig jár ehhez az Isteni Forráshoz (Szentségek világa), amíg a halálon túl el nem jut az élet vizének folyójához, amely kristálytisztán fakad az Isten és a Bárány trónjából (Jel 22, 1).

Az igazi lelkiélet kezdete tehát a Szentlélek keltette őrjítő nagy életszomjúság.

„A hatodik óra felé járt az idő.” Vagyis dél felé. Nem közömbös ez az időmegjelölés sem. A hajnal és az este spirituális idő, a nagy keleti vallások ideje. A forró nyár perzselő dele (életünk dele) materialista. Csak tűző nap van, meg izzadság, meg por. A teremts valóban ólnál is szűkösebb lesz. És van testi szomjúság; vad szomjúság, de már megalkuszunk magunkban a kutakat és forrásokat illetően.

A hajnal és az este egy kicsit panteista (minden egy) és gnosztikus (a beavatottak üdvözítő tudása és megsejtései kísértenek). A lángoló vörös dél kegyetlenül és durván minden lelkiesség, spiritualitás tagadása: az ember piheg a fáradtságtól és a szomjúságtól, mint egy állat.

És mégis itt, a déli nap alatt látogatta meg az igaz Isten Ábrahámot, Jézus a samarai asszonyt, mert az élő, igaz Isten a valós emberrel akar találkozni, szomjúságának, életvágyának lihegő valóságában.

Vágy nélkül nincs életszentség. Nem az életszentségre való vágyakozásról van szó, hanem az élő Istent megkívánó vágyakozásról. Az igazi szentség kezdete, forrása, a kegyelem első igazi megmozdulása (illetve első együttmozdulás a kegyelemmel) vagy maga az isteni kegyelem a végtelen személyes szeretetre való szomjazás.

Itt, a forrásnál beteg sok magyar fiatal. Van, aki igazában nem is szomjas. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy párnák között nevelt, naponta fürdetett és fésült selyemoroszlánná silányították. Kényelemben elcsenevészedett az élete. Saját belső méreteit nem volt módjában megtapasztalni.

Van, aki szomjúságában beteg. Istenszomjúságát pótlékokkal itatták, vagy megpróbálták azt elfojtani.

Van, akiben egészségesen feltör az istenszomjúság. Ők a jövő hordozói. Csak az az igazán ember, aki szomjas, akinek egyre nagyobb az Isten utáni szomjúsága, aki ezt be is vallja magának, aki ezzel a szomjúsággal megtanul együttélni, aki nem silány pótlékokkal akarja csillapítani.

Milyen szerencsés az, aki éppen oda megy vizet meríteni, ahol a Forrás ül fáradtan a kút kaváján.

Jézus beszédbe elegyedett a samariai asszonnyal. A külső világból a belsőbe igyekszik őt vezetni, a belsőből a bensőségesbe (a személyesbe) és onnét a főségesbe (a transzcendensbe, az isteni világba.)

I. A külső világból a belsőbe

„Adj innom! ... A samariai asszony így válaszolt: Hogyan? Zsidó létedre tőlem, samariai asszonytól kérsz inni?” (Jn 4, 7–9)

Jézus is szomjas, Isten emberré lett. Betlehemben felsír a szomjúságtól és az éhségtől. A Sátán azzal kísérti, hogy fensőbbrendű hatalmát latba vetve elégtse ki szomjúságát a legalacsonyabb szinten. Jézus a pusztában átéli az Isten itánti szomjúságot. Nemcsak kenyérre éheznek és nemcsak földi vízre szomjaznak. Van éhség és szomjúság, mely a birtoklás világába tartozik, oda, ahol az egyik élőlény a másik testét építi testébe. Van azonban szomjúság, amely a létezés tiszta világába tartozik: a személy, az „én” szomjúsága arra a személyre, arra a „Te”-re, akinek a képére teremtetett. Az Istenember éhségszomjúsága ennél még többet mond: Benne nemcsak a teremtmény szomjazik a Teremtőre. Jézus emberségével nemcsak az embernek Istenhez való viszonyulását tárja fel, hanem „a láthatatlan Isten képmása” (Kol 1, 15), vagyis Istenre szomjazása kinyilvánítja Isten szentháromságos belső életét is. Isten belső élete tisztán személyes élet, vagyis végtelen egymásban-levés. Az Atya nem lenne Atya a Fiú nélkül, mint ahogyan a Fiú sem lenne Fiú Atya nélkül. És mindketten a Szentlelket lehelik.

Jézus ezt az Atyára való szomjazást hozta a világba. Az Ő legvégső szomjúsága a szeretet tiszta szomjúsága.

Bennünk a létezés és a birtoklás együtt van. Az Istenemberben is, de Ő annyira bízott Atyjában, hogy mert szomjan halni, Jézus Istenbe halt bele.

Most, hogy Jézus inni kér, az asszony fölényben érzi magát. Mindig is a testi szomjúságot szolgálta. Hallotta, hogy vitakoznak a férfiak vallási kérdésekről, de aztán megszomjaztak és neki kellett kiszolgálni őket. Ő, a samariai asszony ezt a szomjúságot ismeri. Ez a szomjúság valóságos, mint ez a kút is.

„Te zsidó létedre tőlem, samariai asszonytól kérsz inni?” Szavaiból magabiztosság árad, talán enyhe ironia is, mintha mondaná: No, nézd csak, ha szomjasak vagyunk, mindjárt nem számít a vallási ellentét! Tehát nem a vallásé az utolsó szó? Itt az asszony erős, magabiztos,

sérthetetlen, vadóc, mint a puszta és ha nem is ideológiailag, de gyakorlatban materialista. Úgy látszik, nem minden „lelki” vágy csak az anyag játszi tükröződése (délibáb), kivetítés. Szavaiból egy egész világ tárul fel: a közvetlen szükségletek világa, amely nélkül nincs élet a földön. A víz víz, a kenyér kenyér és a vér követelése követelés. Ezt szolgálta eddig. Ez volt minden hatalma és nem talákozott soha senkivel, aki annyit imádkozott volna, hogy elfelejtett volna annyi és inni.

Ez az asszony egy hatalmas nagy embercsoportot testesít meg.

Nem az a baj, hogy észreveszik a közvetlen szükségletek ősi, mindenkit térdre kényszerítő hatalmát. Még az sem lenne tragikus, hogyha ideig-óráig azt vallanák: csak ez van és nincs más. A tévedés az, hogy szembeállítják a testi szükségletek világát a szellemi-lelki (szentlelkes) szükségletekkel és gúnyolódva nézik, mint győz állítólag mindig a test. Hogy lehet az, hogy a pap is eszik és iszik, vagy netán mérges és egy tévedésre azt mondja: „hülyeség?” Hogyan lehetséges, hogy a szüzességben élő nővér szívében megjelenik valami a szerelemhez hasonló érzés, vagy egyáltalán jámbor, imádkozó házások együtt is hálnák.

Ez az embercsoport úgy véli, hogy a magasabb rendű lelki értékek alá vannak vetve a közvetlen szükségleteknek. A látszat nagyon erős, mert alapnak tűnik, hiszen ha nem iszik a próféta, akkor szomjan hal és mi lesz szép beszédeivel?

Jézus negyvennapos böjttel kezdte működését, és már akkor szembeszállt ezzel a sokak által és a kísértő által is elfogadott szembeállítással, hogy csak testi kenyérrel és itallal él az ember.

Ez az asszony öt férfit szolgált ki, mint ahogyan be is vallja. A vödör nála volt. Szomorkásan tudomásul vette, hogy mindenkit a közvetlen vágyak uralnak, amelyekbe be van zárva az egész világ. Ezért ő megmarad a külső világban. Jézus azonban befelé hívja, amikor így szól hozzá: „Ha ismernéd Isten ajándékát, és tudnád, ki mondja neked: Adj innom, inkább te kérnéd őt, és ő élő vizet adna neked.”

Jézus nem megy bele a vitába külső szinten. Ott engedi érvényesülni az asszonyt. Inkább befelé hívja: ha ismernéd . . . , ha tudnád! Van vödöröd. Jó. Tudnál adni vizet a szomjazónak, de nem adsz, hanem vitába szállsz vele. Te azonban *nem ismersz, nem tudsz* valami lényegeset.

Az ismeret és a tudás is valóság, nemcsak a kút és a vödör. Van olyan ajándéka Istennek, amit nem ismersz. Engem se ismersz. Csak úgy általában egy előre kész kategóriába sorolsz: zsidó férfi.

Valóban nem vársz már csodákra, vagyis Isten ismeretlen ajándékára, amely nem e világból való, amelyetnem ehét előállítani? Tényleg soha nem jelenik meg már álmaidban egy kert, a régi szülői ház? Valóban soha nem álmodsz már arról, hogy boldog szeretnél lenni?

Sajnos rossz felnőtt lettél: eltemetett, lecementezett vágyaid vannak és általános kategóriákba sorolod a világot. Engem is. Csak az általános fogalmak szintjén mozogsz már (szinte nőiességedet feladva), mert az egyedi, a soha nem-volt valóság fölvérezhetné benső világodat, ahol annyi a rosszul forradt seb.

Neked, látom, van vödöröd. Te iszol, eszel és férfiakkal élsz, de egyet nem állíthatsz magadról, hogy semmi sem hiányzik. Én tudom, hogy most szomjazom, mert megizzadtam és víz kell a testemnek, de te azt sem tudod, mi hiányzik neked. Nem ismersz Valakit és boldogtalan vagy. Lépj be a belső világodba: ismerd el bátran, hogy kívánsz még valamit az életben, vagyis, hogy szomjas vagy. Nyomorultul, vadul szomjas és ezt a te szomjúságodat nem oltja kútból jövő víz, sem a férfi indulata.

Jézus nem gúnyolódik, csak szelíden megállapítja: te vagy igazán a szomjas, mert azt sem tudod, hogy mire vagy kire szomjazol, és ez a szomjúság tart fogságban téged. Azért vagy vad, gunyoros és talán frivol, mert te magad is jól tudod, hogy a lelki, a belső szomjúság

valóságos szomjúság, és ugyanúgy valóságos létezőre utal, mint a testi szomjúság a vízre, de te nem ismered ezt a valóságot, amit én „Isten ajándékának” nevezek, és engem se ismeresz. Ha ismernél, te kérnél tőlem élő vizet!

Az asszony egy pillanatra magába vonul. Ezt onnét tudjuk, hogy változtat hangnemén. Kérdése megszeppent csodálkozó lesz. Nincs benne gúny, a keménység eltűnt, de mégse marad belül, kijön. Elviselhetetlen belül maradni ezzel a szomjúsággal. Hangján is érezzük, hogy saját belső világában járt, de kérdése már a külvilágra vonatkozik.

Úgy kapaszkodik bele ebbe a kérdésbe, mintha a kút kávjába kapaszkodna, hogy befelé (saját bensejének mélységei) be ne sodródjék, hogy kint maradhasson a kiábrándító, de mégis kielégíthető szükségletek világában.

„Uram, szolt az asszony, hiszen vödöröd sincs, a kút pedig mély. Honnan veszed az élő vizet? Csak nem vagy nagyobb Jákob atyánknál, aki nekünk ezt a kutat adta, amelyből ő maga is ivott, meg fiai is állatai is?”

„Uram, szolt az asszony ...” Az előbb még így szolt: „Hogyan te zsidó ...” Most: „Uram.”

Az asszony szinte remeg, mert belső szomjúságának forrását felszakították benne. Ezt a szomjúságot, ezt a lázat már évek óta nem érezte. Fél tőle. Tudja, hogy erre nincs víz a kútban (a földi kutakban). Szinte könyörög: ugye erről a külső testi vízről és erről a vödörről beszélsz? Ugye csak a testi szomjúságról van szó, nem arról a szédülésről, amely most elfogott?

Jákob neve itt mentőv. Egyszerűen azt jelenti: vallás. A vallás pedig annyi vitás kérdést tartalmaz. Néha a vallási vitás kérdés csak arra jó, hogy betemesse a szív Isten utáni vágyakozásait.

Ha egy ferences öregdiáknak már csak vallási kérdései vannak Isten szerelmes imádása helyett, ez azt jelenti, elsenyvesztette a szívét, vagy jégszekerénybe tette.

Most lelepleződöttél, asszony! Objektív akartál lenni, s íme feltártad lelkedet. Bevallottad, hogy ahhoz, hogy valaki az ember ismeretlen, belső életszomjúságát kielégítse, nagyobb-nak kell lennie minden pátriárkánál és prófétánál. Kár volt ezt a nevet említened: Jákob, mert a pátriárkák magukban hordozták az Isten által bensejükben keltett szomjúságot. Az ő életük és szentségük ebben áll: elfogadni a legnagyobb szomjúságot és várni Isten ajándékait. Örök halmok voltak ők isteni kívánságok felhőibe burkolva. Kegyetlenül kemény lelkiség a jövő, a távoli ígéretek reményéből élni. Sok hívő akkor is azt a megoldást választotta, hogy elfelejtette a pátriárkák szomjúságát (az örök halmok kívánságát).

A pátriárkák végtelen szomjúságot keltettek Izrael szívében, de az élő vizek forrását Istentől várták. Óriások ők, nyomukba lépni lehetetlen. Csak Isten maga, aki nagyobb náluk, tudná kielégíteni az általuk keltett szomjúságot.

Jézus most megvallja, hogy ő képes megadni azt, amit Jákob képtelen volt: „Mindaz, aki e vízből iszik, ismét megszomjazik. De aki abból a vízből iszik, amelyet én adok, nem szomjazik meg soha többé! Az a víz, amelyet én adok, örök életre szókellő vízforrás lesz benne” (Jn 4, 13–14).

Most, hogy Jákobot említetted, említetted Istent is, akit Jákob keresett. Térj vissza magadba! Ne tagadd le azt a mélyebb szomjúságot, amelytől megijedtél, és hangod megszeliődött. Én ezt az Istenre való szomjazást azzal elégítem ki, hogy rákapcsollak a Forrásra, Isten életére. Isten magasságaiból fog szívedbe lezuhogni az élet, és onnét ugyancsak Istenig szókell. Az „örök élet” maga Isten. Ha Istenig szókell a víz, akkor Tőle is zuhog alá. A sátoros ünnep utolsó napján Jézus azért hirdette hangosan: „Aki szomjazik jöjjön hozzám és igyék. Aki hisz bennem, annak szívéből az Írás szava szerint élő víz forrásai fakadnak” (Jn 7, 37–38). „Ezt a Lélekről mondotta — jegyzi meg az evangelista —, amelyben a benne hívőknek kell részesülniük. A Lélek ugyanis még nem jött el, mert Jézus még nem dicsőült meg” (Jn 7, 39). János evangéliumában a megdicsőülés órája azonos a

kereszthalál órájával, amikor a beteljesedést a „Szomjazom” felkiáltás, a Lélek átadása és az átdöfött oldalból (az új templomból) bőven áradó víz jelzi (Jn 19, 28. 30. 39).

Az asszony nem akart belépni saját belső világába. Túlságosan is félt. Ezért most Jézus egyszerre a bensőségesbe, a nagyon személyesbe vonzza. Oda, ahol csak az ő egyéni sorsa létezik, ahol a legszemélyesebben folyik az a csata, amelyet az élet vív a halállal bennünk.

Jézus eddig egy egyetemes benső tapasztalatra akarta rávezetni ezt az asszonyt. Az asszony önmagába pillantva felfedezte ezt a tapasztalatot, de megijedt. Most Jézus áttöri a falakat. Még beljebb hívja. Az pedig mivel nő, és érzékeny, itt nem tud ellenállni. Az egyetemes emberi szomjúság sajátos, egyedi, nagyon személyes történetére, az asszony történetére mutat Jézus, amikor így szól: „Menj hívd a férjedet és jöjj ide!” (Jn 4, 16)

II. A benső világból a személyesbe

„Nincs férjem, felelte az asszony. Jól mondtad: Nincs férjem. Őt férjed volt, s akid most van, az sem férjed. Ezt belyesen mondtad” (Jn 4, 17–18).

Jézus merészen a legszemélyesebb, a legfájóbb sebtét érinti az asszonynak. Mintha mondaná: te az emberi szeretet drámáját éled. Olyan szeretetre vágytál, amely az első, tiszta szerelemben ragyog fel, de összekeverted a ragyogást a képpel, amely felragyogott. A tiszta szerelem istenélmény, mert csupa személyesség. Benne igazából az ingyenesség, az örökkévalóság és a szemlélődés az istenélmény.

Szegény asszony! Talán vissza is éltek azzal, hogy te „naiv” maradtál: ingyenességre, örökkévalóságra és szemlélődésre vágytál. Mint ma is az ártatlan fiatalság körül, körülötted is összefogott a világ, hogy elrongáljon hogy megtanítsák veled: ezzel a vággyal le kell számolni! Az anyag villámlott egy hatalmasat, de csak az anyag. Csupán a párház vonagló gyönyöréhez járuló délibáb, visszatükröződés az a káprázat, amit láttál.

Azóta neked nem lehetett férjed, csak férfi, akivel élsz. Most elismerted, hogy életed megoldatlan: tűz éget, szomjazol, és hiába van vödöröd és kutad. Ilyen nyomorultul kell előhalottként élned..

Hányan élnek így! Lezúllva saját megalkuvásaikhoz, pedig Isten az embert vágyaival méri. Nem az a reménytelen állapot, ha vétkezünk, hanem az, ha lezúllunk bűneinkhez és letagadjuk Isten utáni szentség-vágyunkat!

Élni annyi, mint vágyakozni a szeretetre! Jézus most az asszony legszemélyesebb szomjúságát szakította fel. Ezért az asszony még egy utolsó, szinte elkeseredett kísérletet tesz, hogy „kint” maradhasson.

„Uram — ismerte be az asszony —, látom próféta vagy. Atyáink ezen a helyen imádták az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Jeruzsálem az a hely, ahol imádni kell őt” (Jn 4, 19–20).

Az úgynevezett vallási kérdés gyakran az Isten-szomjúság tagadása, menekülés az újjászületés elől (lásd Nikodémus Jn3). Vallási problémák léteznek a különböző egyházak között. Letagadásuk hazugság lenne, álökumenizmus. Egy zsidó nem térhet át a szamaritánus hitre. Jézus ezt soha nem tanácsolta volna egyetlen kortársának sem, de elfogadta volna-e azt, hogy egy szamaritánus zsidóvá legyen? Ő nem ezzel törődött. A „metanoeite” (térjete meg) nem arra szólít fel, hogy egyik vallásból a másikba (nem áttérést jelent) térjünk, hanem hogy egész lényünkkel forduljunk oda az élő Istenhez.

A kultuszhelyről folyó vita nem lényegtelen, de a megtéréshez képest másodlagos. Ez a másodlagos jelleg abból is látható, hogy nem lesz így örökké.

„Hidd el nekem, asszony, eljön az óra, amikor sem ezen a helyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Atyát. Ti ismeretlent imádtok, mi azt imádjuk, akit ismerünk, mert az

üdvösség a zsidóktól való” (Jn 4, 21–22). Az eljövendő világ fényében látunk csak helyesen. Ez a világ elmúlik: a vallási formáival együtt. Természetesen van különbség zsidó és szamaritánus között: mi ismerjük Istent — mondja Jézus — és így imádjuk őt, ti az ismeretlent imádjátok. Végül is csak az imádás marad meg, mert az személyes kapcsolat. Az imádásnak pedig a végső helye a Testté lett Ige, aki itt van. Ő az új és végső templom, nem is templom, hanem maga Isten.

„Eljön az óra, sőt már itt is van, amikor az igaz imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát. Az Atya ilyen imádkókat keres. Lélek az Isten, akik imádják, lélekben és igazságban kell imádniuk” (Jn 4, 23–24).

Itt az óra, a legmélyebb szomjúság oltásának, nem tagadásának órája. A templomok korszakának vége. Még áll a templom. Jézus meg is siratja, de alapjaiban nincs többé értelme. Jézus nem szavaival, létével kezdi ki a templomot. Nem kell többé ősi értelemben vett hely és idő, amikor Isten-szomjúságod ritmusosan kielégül, hiszen benned lesz a Forrás, a Lélek.

III. A személyesből a fönségesbe (transzcendens, isteni világba)

„Az asszony így szólt: Tudom, hogy eljön a Messiás, vagyis a Főlkent. Mikor eljön, tudtunkra ad majd mindent. Jézus erre kijelentette: Én vagyok, aki veled beszélek” (Jn 4, 25–26).

„Mikor eljön” ... vagyis az idők végén. A mi életünk nem a végidők világosságában fürdik — gondolja az asszony. Most csodák nincsenek — akkor majd lehetnek. Most nem sokat tudunk, akkor majd mindent. A „most” és az „akkor” között levő idő jelenti a mi drámánkat, akik a „most”-ban élünk. Anélkül fogunk meghalni, hogy életünk végső értelme felragyogna. Jó lesz azoknak ... akik akkor élnek majd, amikor Ez már bevallott vágyakozás. Addig nem ihatunk a Forrásból. Addig csak szomjúság van.

„Én vagyok az, aki veled beszélek.”

A kút kávéján ül a Forrás. A „most” és az „akkor” találkozott, mert a „most” és az „akkor” itt nem két idősíkot jelent, hanem az ember találkozását az élő Istennel.

Az asszonynak nincs több szava Jézushoz. Elfut. Korsója a kútnál marad.

De van szava honfitársaihoz. Az a csönd, amely a kúttól a városig benne sűrűsödik, a mi csöndünk, akiknek tapasztalatunk van a bennünk levő forrásról, hiszen „Isten szeretete kiáradt szívünkbe a Szentlélek által” (Róm 5, 5.).

Következő számainkból

Paul Ricoeur: A rossz botránya

Márton László: Írás-tudatlanul

Békés Gellért: Kereszténység a harmadik évezred küszöbén

Maróth Miklós: A keresztény erények. A bátorság

Dobszay László: Szerzetesek zsolozsmája

Rapcsányi László: Tudósítás a Pápai Állam utolsó évtizedeiről

Farkasfalvy Dénes: Szent Bernát, a teológus

Ferdinandy György: Magyar írók Párizsban

Beszélgetés Göncz Árpáddal, Vásárhelyi Miklóssal

A Vigilia beszélgetése

Somogyi Győzővel

— *Képeidet sokan ismerik, azt azonban már kevesebben tudják, hogy nem kifejezetten „művészi” indíttatású volt pályakezded.*

— Reményi Gyula általános iskolai rajztanárom indított el a művészetbe. Apai rosszalásokkal szemben, hiszen családjunkban a „művész” szó naplopó éhenkórászt jelentett. 1956-tól 60-ig jártam a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. Ez a kitűnő intézmény nem terhelte túl a diákjait elméleti tudományokkal. Jövendő művészt láttak bennünk a tanárok — maguk is művészek vagy bohémek. Az elméleti tárgyakat csak jelképesen tanították, még jelképebben osztályozták, és fegyelem terén is sok mindent megengedhettünk magunknak, ami más iskolában elképzelhetetlen volt. Ugyanakkor belénk oltottak egy hatalmas becsvágyat, a szellemi függetlenség vágyát, azt az igényt, hogy magunkat a kultúrtörténet óriásaihoz mérjük. A művészet: küldetés, feladat és besorolás egy kasztba, legalábbis céhbe. Egész baráti köröm innen származik, vagy valamilyen szálon ide vezethető vissza. A művész-foglalkozás igazán mégsem vonzott. A megismert példák alapján úgy láttam, hogy a művészek vergődnek a kötelező „szocreál” stílus, a párt- és állami megrendelések és a képcsarnoki árutermelés között, és a híresek a cinikus megalkuvást, a becsületesek az alkoholt választják. Ezért sok tehetség eliszonyodott a pályától, mások művészettagadó irányzatok felé fordultak.

Amikor érettségi után nem vettek fel a Képzőművészeti Főiskolára, különösebb csalódás nélkül mentem el segédmunkásnak — miközben a rajzolást, festést egy percre sem hagytam abba.

— *Ki, vagy mi hatott rád leginkább?*

— 12 éves koromtól a nyári szünidőkben a MÁV-nál dolgoztam mint fűszedő gyerek (a vasúti sínek közül kapáltuk ki a gázt). Ez a munkáslét-kóstoló érettségi után folytatódott. Négy évet töltöttem el a Kossuth Nyomdában mint segédmunkás, majd szakmunkás. Ám ekközben egy olyan iskolához is szerencsém volt, amelynek jelentőségét csak utólag tudom felmérni.

Szilágyi Ernő volt ez az iskola, egy magányos, öreg zsidó filozófus, aki általa kiválasztott fiatalokat tanított ingyen. Három-négy csoportjáról tudok. Minket úgy hívott, „az ötök”: Vanyó László, Gajzágó Sándor, Márffy István, a testvérem Somogyi György és én. A tanítás heti két-három együtt töltött estét jelentett, többnyire „németóra” néven a mi lakásunkban. De jártunk múzeumba, ingyenes szabadtéri és ötforintos házi koncertekre, templomba, néha operába. Fő szellemi irányok: a Szókratész előtti görög filozófia, Nietzsche, Wagner, Buber, Cesar Franck. Festőideál: Rembrandt.

Az öreg cionista volt, a két világháború közt szervezője a Palesztinába irányuló magyar zsidó kivándorlásnak, és megjárta a bergen-belseni haláltábor. Mindig Izraelbe készült és mindig megmaradt „kaposvári magyar embernek”. Csak így mondta: „a mi Urunk, Jézus Krisztus”, Ferenc Józsefet pedig, akinek az I. világháborúban tartalékos tisztje volt, így emlegette: „őfelsége, a király.”

— *Az ő révén kerültél a kereszténységgel is kapcsolatba?*

— Ez időben ateisták voltunk, illetve a vallást az Ernő bácsitól tanult filozófusi megvetéssel kezeltük. Egyszer az öreg elkezdett velünk Bibliát olvasgatni. Az Ószövetséget ő kívülről tudta és heberül idézte. Azután az lett a vasárnapi program, hogy a Rózsák terén görög katolikus liturgiát és Timkó Imrét hallgattuk. Addig-addig, hogy elkezdtünk gregorián- és egyházi zenehallgatás címén katolikus misére járni. Gál és Szörényi konferenciabeszédeit hallgattuk, rendszeresen látogattuk a magyar és az orosz ortodox templomot.

1962-től két évet végeztem a teológián mint civil hallgató, a nyomdai munka mellett. Keservesen, mert nyelvtudás, vallásos előélet nélkül nem sokat értettem az egészből és akkor még latinul kellett vizsgázni, latin jegyzetek alapján.

— *Milyen hatások érelték döntéseidet?*

— Érelt döntésekről az én esetemben nem lehet beszélni. Mint ösztönlény, mindig szívbeli vonzásokra cselekedtem s csak azután — ha ugyan — gondolkodtam. Sem a művészi, sem a papi hivatás nem tudatos választás eredménye. Közel harminc év után visszatekintve úgy látom, hogy Ernő bácsi hatásán túl, akkor, a hatvanas évek elején az egyház volt az egyetlen irányfénny egy valamennyire is szellemi életet élő fiatal számára. Valamennyi közeli barátom elvégezte a teológiát és majd minden jó ismerősöm megfordult a tájékán — aki nem tévedt a marxizmusba. XXIII. János, a Zsinat kora volt ez, világfordító reményekkel. A magyar egyház ekkor főpásztoraitól megfosztva, az Egyházügyi Hivatal és saját klerikalizmusa közé szorulva, nem tudott ezzel a nemzedékkel mit kezdeni. Egyetlen törvényes útja volt a szolgálatnak: a szinte a liturgiára korlátozott lelkészkedés. Aránytalanul sokan léptek ki később ebből a papi generációból. Még többen el sem jutottak semmilyen egyházi szolgálatig, és ha nincs földalatti egyház, elvesztek, meghasonlottak volna.

Én 1964 őszén beöltöztem kispapnak. Társaim évtizedes ministránsmulttal, egyházi gimnáziummal, a család és falu óvó tekintetével a hátukon léptek a szemináriumba. Mind tudott latinul, én pedig csak harmadéves kispapként tanultam meg ministrálni. Plébániai háttérrel, egyházi műveltségem nem volt, és az egyházas lelkületet soha nem sajátítottam el. „Civil a pályán” maradtam, mint az egykori Latabár-film hőse. Előljáróim és társaim elnéző szeretetének hála, életem legboldogabb négy esztendejét töltöttem a budapesti szemináriumban. 1967-ben felszenteltek, 1968-ban pedig „summa cum laude” doktoráltam egyháztörténetből. Ezután évekig kutattam a gót, a bizánci és az arab egyháztörténetet, három könyvre való kézirat porosodik valahol.

— *Hogyan alakult további egyházi pályafutásod? Hogyan lett az ígéretes egyháztörténelemből munkáspap?*

— Kéziratban terjedt köztünk egy dokumentáció a francia munkáspapokról. Ezt akkor már ott is betiltották, Magyarországon pedig csak a „kereten kívüli”, tehát politikailag üldözött papok dolgoztak üzemekben. Számomra ez az út látszott járhatónak. A nyári szünetekben kispapként is dolgoztam és továbbra is munkásnak tudtam magam. Biztosabban mozogtam a gyárban mint a sekrestyében, közelebb éreztem magamhoz a segédmunkásokat, mint paptársaimat. Teherautó platóján vagy kocsmában Jézusról beszélni soha nem hozott zavarba. A szószéken viszont minden prédikációmba belesültem. Az ok csak saját alkalmatlanságomban kereshető. A klérusban töltött tizenöt év alatt rossz pappal nem találkoztam. Annál több önfeláldozó lelkipásztort, szent falusi plébánost ismertem meg, akiknek a kisujjával sem érek fel. Csodálom türelmüket, hogy egy olyan másféle figurát mint én, ilyen soká el tudtak viselni, sőt úgy láttam, szerettek. 1968-tól 75-ig a papság mellett különböző munkahelyeken dolgoztam: voltam tsz-ben kisegítő, lovász, tejszállító, postai rakodó, betanított munkás. Napközben munka, esténként és

szombat—vasárnap templom. Emellett folytattam egyháztörténeti írásaimat és rajzoltam, festettem.

— *Mikor döntöttél végérvényesen a képzőművészet mellett? Miért került sor az egyházi szolgálatból való elbocsátásodra?*

— 1975-ben Lékai Érsek úr betegállományba helyezett és eltiltott a papi működéstől. Ma sem tudom, mennyi volt ebben az ő döntése, és mennyi az Egyházügyi Hivatalé — de ezt már nem is tartom fontosnak. Mindenképpen Isten akaratát közvetítették, ő irányított vissza eredeti hivatásomhoz, a művészethez. Még néhány évig működtem illegálisan. De már 1973 óta rendszeresen kiállítottam a grafikáimat, tagja voltam a Művészeti Alapnak és a Képzőművész Szövetségnek.

— *Számos, már-már legendássá vált emberrel kerültél kapcsolatba.*

— 1971-től 75-ig a Tömő utcai Béke Királynéja kápolnában voltam segédlelkész, ahol akkoriban, nem lévén plébános, kisegítők és civil önkéntesek vitték az egyházi életet.

Itt találkoztam a számomra legvonzóbb papszemélyiséggel. Neve Waygand József, egyházi rangja: örökös kisegítő. Hála Istennek, ma is él, és működik, bár már akkor is olyan beteg volt, hogy csak ülve tudott misézni. Ő ezt a testi gyengeséget lelki eseménnyé változtatta. Pici gyerekekkel vette magát körül, bábozott nekik az oltárnál. Jóska bácsi ülő miséi, kacagással teli csengettyűs miséi (mert a beszélni alig tudó kicsinyek csöngethettek) messze földről vonzották az embereket.

Vele és az egyházközség kitűnő civil és változó pap munkatársaival egy nagyon élő, szerintem fantasztikusan jó egyházi életet szolgáltunk. Volt itt minden, ami szabálytalan: béna kezű pap helyett áldoztató néni, nagymisén diakónusként éneklő civil férfiak, szószékről prédikáló fiatalasszony, és az oltár dobogója alatt nyávogó cicacsalád. Plébánia nem lévén, mindenkinek volt valahol lakása és munkahelye, tehát „munkáspap” státusom nem számított különlegességnek. A templom életét két asszony, Mária néni és Kati néni irányította.

Kialakult itt egy fiatalokból álló társaság, ma úgy neveznénk: bázisközösség. Akkor ezt a szót nem ismertük, a dolgot pedig állam és egyház egyaránt tiltotta. Nyitott és formátlan, klub- és galeryszerű volt ez a társaság, amelynek én inkább gócpontja voltam, mint vezetője. Esti bibliaórák, vitaestek folytak éjfélig, tea és zsíroskenyér mellett. Számptalan érdekes ember megfordult itt és mi is feltűntünk olyan ifjúsági és értelmiségi gyűlhelyeken, mint a Fiatal Művészek Klubja, a Halász-színház. A templomban színházakat, kiállításokat, költői és zeneesteket rendeztünk.

1975 után ez a társaság „teológusklub” „bibliakör” és más neveken élt tovább; lakásokban, kirándulásokon folytatódott. Ebben éltem meg azt, hogy egyház.

— *Grafikáiddal a hetvenes évek elején léptél nagyobb nyilvánosság elé. Képeid ekkor mintha egy batárterületen, a „bagyománys” és az „avantgard” között helyezkedtek volna el. Hogyan ítéled meg a helyedet?*

— Az akkori neoavantgard elsősorban egy baráti közösség volt, menedéke azoknak a tehetségeknek, akik az államilag támogatott művészettől megundorodtak, vagy akik a „tiltott” kategóriába estek.

Ez időben a Budapesti Építőanyagipari Vállalatnál dolgoztam. Beosztásom szerint zsákhordó segédmunkás — de a műhely, ahová kerültem, Erdély Miklós mozaikpincéje volt, ahol művészek dolgoztak, ahová a fent említett művészvilág jelesei bejártak. A Miklós fantasztikus személyét koszorúzó társaság és a templomi közösség összefonódott. Teológiai viták folytak a pincében, Miklós és a művészek eljártak a templomi társaságba és jó néhány Tömő utcai fiatal talált munkát Miklósnál. Ez a közeg bátorított, hogy

műveimmel előálljak akkor, amikor még kezdő amatőrnek számítottam, nem elfogadott művésznek. Erdély Miklós írta a bemutató kritikát grafikáim elé az Élet és Irodalom-ban. Az avantgardnak mint baráti körnek tehát szeretettel és hálával tartozom. Más dolog az avantgard mint eszmerendszer, mint művészeti irány. E téren a technikai civilizáció és a szocialista forradalmak „szellemi élcsapatát” látom benne. Legtöbb műve mefisztói gesztus, amely a keresztény szépségideált és formavilágot lerombolni igyekszik. Ez a hatása akkor is, ha legjobb művelőinek ellenkező a szándéka. A tagadás, a kétely, a gúny és lázadás mozdulatai a művészet ellen fordulnak. Grafikáim Erdély Miklós szerint szocialista realista művek, mert a szocializmust reálisan ábrázolják.

Végtelen sok tanulmányt és közepesnél rosszabb képet készítettem 30 éves koromig. A klasszikus kompozíciók bűvéletéből, az iskolás modortól nem bírtam elszakadni. Ekkor kezdtem úgy rajzolni, mint a kisgyerekek. Elkezdve a papír egyik sarkán, vagy éppen a közepén, egyedül a részletek örömetől vezetve, mintegy félálomban. Így a kezem kialakított egy nekem való, a hagyományos arányoktól némileg eltérő kompozíciós rendet. Ez és a szitanyomás, amely akkor új technikának számított, tették talán modernné munkáimat a hetvenes évek elején.

— *Festményeiddben, melyek a hetvenes évek végéről datálódnak, már egy más képi világ jelenik meg. E mögött nemcsak szemléletbeli, hanem életmódváltás is áll: ekkortájt költöztél Salföldre.*

— 1974-ben a Balaton közelsége miatt, nyaralónak vettem ezt a salföldi parasztházat. A táj és a falu értékeire csak jóval később, 1980-ban vezetett rá egy görögországi utazás. Itt láttam azt a színt és fényt, amelyre mindig vágytam, de amelyet addig eltartott előlem a városi szürkesség. Görögországban döbbsentem rá, hogy a Balaton-felvidék ugyanaz a táj. Kinyílt a szemem az itthoni szépségekre is. Azóta festek.

Ugyancsak Görögországban láttam meg az archaikus parasztéletet. Láttam lóval nyomtatást, kecskenyájt, ültem számárháton. Mindezt együttélésben egy modern civilizációval — bizonyító tapasztalatként, hogy ez igenis lehetséges. Feléledtek gyerekkori parasztemlékeim, a jászapáti búcsúk, állatvásárok, a gyerekektől és háziállatoktól nyüzsgő, élő falu képe — és felismertem ezt pusztulóban Salföldön és a Káli-medencében.

Utólag úgy tűnhet, hogy ezek az életváltozások tudatos, megfontolt döntések gyümölcsei. Távolról sem! Évről évre több időt töltöttem Salföldön, a nyaralás hűsvétől október végéig is eltartott. Először tyúkok sétáltak a kertben, aztán libák. Később megjelent egy kecske, majd néhány juh. Amikor már csacsi is, meg ló is volt, kiderült, hogy nem lehet őket télire a szomszédokra bízni. Három éve tudatos a dolog, azóta vallom magam büszkén falusinak.

— *Egy művészeti lapban „Jövők-e a múlt?” címmel írtak Rólad. Mennyiben tartod ezt érvényesnek? Mennyiben integrálható a közelmúlt és a jelen számodra?*

— Igennel válaszolok ennek a cikknek a kérdésére. A „megtérés”, a „feltámadás” a keresztény vallás kulcsszavai. Ma még a világ megmenthető, úgy ökológiai, mint morális értelemben, ha saját keresztény kultúránkhoz visszatérünk. Egyéb jövőnk nincs.

A közelmúlt és jelen — ezt természetesen nem az emberekre értem, hanem a kor uralkodó civilizációjára, a világ technikai-fogyasztói felszínére — luciferi kor. Csak mint tanulság, mint „felix culpa” becsülhető; mint moslékos tál, amely a tékozló fiút elindítja az atyai ház felé.

— *Nem gondolod, hogy „szecessziód” veszélyeket is rejt, a körülöttünk feszülő ellentétek elsímítására is csábít?*

— A szakítás a városi élettel, a falura költözés nem menekülés. Ez egy világmozgalom, és Magyarországon is egyre többen választják ezt a lépést. Még többen szeretnék, de a

munkalehetőségek kötik őket a nagyvárosokhoz. Szó sincs elszigetelődésről. Barátaim, szeretteim nagy része már a környékre költözött. Állíthatom, hogy társadalmi élet falun létezik igazán. A szellem nincs a fővároshoz kötve, kitűnő embereket, új barátokat, új közösségeket kaptam itt, és ez, a körülvevő természettel együtt bűven kárpótol bizonyos civilizációs javakért.

— *Grafikáid szokatlan élessége annak idején elég feltűnő volt. Ma festményeid szembetűnően színesek és kiegyensúlyozottak. Kritikusaid némelyike hiányolja korábbi képeid feszültségét és túlzottnak tartja a maiak harmóniáját.*

— Nézd, ifjabb koromban azt hittem, az embereket meg kell döbbsíteni. Eléjük kell tartani a félelmetes tükröt, s akkor ijedtükben megjavulnak. Ez a modern művészet módszere, amely benne van a grafikáimban is.

Ma igazat adok Xavéri Szent Ferencnek: egy csepp mézzel több legyet lehet fogni, mint egy hordó ecettel. A keresztény művészet: megmutatni a világ eredeti szépségét. Isten világa olyan végtelenül szép, hogy azt eltúlozni nem lehet, csak halványan utánozni. Isten egy paradicsomba teremtett minket, amit a sátán csaknem pokollá változtatott. Az ember már elesettebb annál, hogy ostorral talpra lehetne állítani. Az öröm és vigasztalás igéi azonban még a holtat is feltámaszthatják.

Tillmann J. A.

FERENCZ GYŐZŐ

Elvetélt teremtések

*Ha nem gondolnám, amit gondolok.
Ha nemcsak — s mindaz, amit tervezek,
A rögzült szóban testesülne meg.
Emészt, fészít a föltolakodott
Nedves anyag, kicsapódva a szellem
Meglátogatta, részelt részletemben.*

*Kétségben fogalmazódik a szándék;
E bíbásan hasonló szerkezet
Ilyen duplafenekű rekeszek
Révén működik — bogy biába száll még
Magasabbra eszmélet: mert utólag
Tolul föl az altesti önutálat.*

*Ritkul-tágul edényemben a vonzás;
És elszakadok és azonosulok,
Ha összeérnek közös anyagok,
Ha betelt késztetés, elmosva szó-sáu,
Jel-gát, s pattan burok, törik keret —
Végzünk elvetélt teremtéseket.*

*Visszájára nem fordul az irány.
Rögeszme, bogy sokszorosítani
Szánja így magát, vagy bárhogy, ami
Oszatlanul is több, mint valabány
Szapora elem. Tárt a testmeleg;
Tervezem, bogy mit nem teremthetek.*

RÁSZLAI TIBOR

Dativus ethicus

A svájci szocialista Leonhard Ragaz 1945-ben, Jalta után úgy vélekedett: „A Hegyi Beszéd újra előtérbe fog lépni. Mindig erősebben, egyre viharosabban”. Jósata, úgy tűnik, Málta után kezd valójában kibontakozni — a Hegyi Beszéd értelmezési nehézségeivel együtt, vagy annak ellenére. Sarkítva az évezredes (félre)értelmezéseket, s hogy ne kelljen K. Barth után „tisztá örültségnek” minősíteni a Máté evangélium 5. fejezetét, annak kategorikus imperativusait, „négyyszögesítettük” a problémakört.

Az első *perfekcionista* felfogásnak nevezhetjük. Ez a Hegyi Beszédet a szuperparancsok listájának látja, amely röviden és érthetően kijelenti: boldogságodért mindezt meg kell tenned. A boldogságot olcsóbban nem lehet elérni. A második a *teljesíthetetlenség* teóriája. Kiindulásként axiomatikus pontot javasol: a követelmények emberfölköttségét hangsúlyozva. A kategorikus kijelentések voltaképpen célját abban látja, hogy az embert fejbe verjék önnön elégtelenségének tudatával. Ilyen monologia assidua — szüntelen belső beszéd — állapotára készíti a Hegyi Beszéd a hatása alatt lévő: „mindezeket meg kell tenned, te: nyomorult, erőtlén, de képtelen vagy rá, amint magad is tudod; szükséged van Isten szerető kegyelmére, bárminek fogsz is neki”. A harmadik megközelítést, izlés és hitértelmezés különböző rendjeiben járók vagy *eszkatalogikusnak*, vagy *apokaliptikusnak* tarthatnánk. Ez heroikus erőfeszítésre való felhívást lát a Hegyi Beszédben, mielőtt megkezdődne az utolsó ítélet. „Szedd össze magad utoljára, te, szegény szerencsétlen flótás, mielőtt túl késő lenne: mert Isten kegyelmi időhaladéka talán holnap lejár!” A negyedik megközelítés alapvetően elhibázottnak tartja az előzőeket, mert az emberiség történelmének artikulált idejében: mintegy az utolsó négy évezred reálpolitikáját összehasonlítja a Hegyi Beszéd imperativusaival, s — megkönnyebbült sóhajjal — arra a következtetésre jut, hogy mindaz utópia. S ennek az utópiának hajtóereje egyfajta erkölcsi rajongás. Márpedig utópiában csak diktatúrával lehet élni, s azt friss történelmi tapasztalataink alapján mellőzni fogják, mellőzni szokták. Az utópia szó szerinti értelmezésében oly fogalom, mint valami, ami sehol sincs; nem e világból való; otthontalan földünkön.

Engedtesék meg — nem ötödik, hanem egy véleményként —, hogy ne csatlakozzak egyik irányhoz se, mert elhibázottnak tűnik mindahány. Ugyanis nem veszik figyelembe a jézusi tanítás dialektikáját, mely mindenekelőtt halálos komolyan veszi Istent — ami szent türelmetlenséggel tölti el minden felemás viselkedéssel szemben. Továbbá azt, hogy noha radikális isteni politikát — theopolitikát — folytat, mégis oly pragmatikusan megvalósítható módszerekkel, amelyek egyetlen józanul gondolkodó embert sem állítanak lehetetlen feladatok elé, ha Isten munkatársának szegődik el.

Mit jelent az ellenséget szeretni?

A jézusi etika két sarkalatos kijelentése közül az „ellenségszeretet” értelmezésében az apostolutódok igehirdetése, prédikációja és a szent szövegek filológiája között jelentős ellentétek tapasztalhatók. „Hallottátok a parancsot: Szeresd embertársadat és gyűlöld

ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért. Így lesztek fiaí mennyei Atyátoknak.” (Mt 5, 43 skk.) E jól ismert hely első mondata ószövetségi idézetet foglal magába (Lev 19, 18), amit Jézus is „első parancs”-ként hangsúlyoz (Mt 22, 39). Ezután egy valótlanság következik, amely lehetetlen, hogy Jézustól származzék. A modern bibliakritika eredményeit legmagasabb szinten tükröző ún. Jeruzsálemi Biblia is kénytelen hozzátenni az állítólag megparancsolt ellenséggyűlölethez: „E parancsolat második része... nincs meg a régi törvényben, tehát itt sem fordulhat elő.” Ethelbert Stauffer, aki nem gyanúsítható filoszemitizmussal, világosan fogalmaz: „Joggal tiltakozott a zsinagóga kezdettől fogva a Mt 5, 43 ellen. *Nem létezik olyan törvény sem az Ószövetségben, sem a Talmudban, amely az ellenség gyűlöletét írja elő.*”

Az ellenséggyűlölet ellentéte sokkal közelebb áll a zsidósághoz. „Hogyha ellenséged elbukik, ne örülj, ne ujjongjon szíved, amikor elbotlik.” (Péld 24, 17). „Ha ellenséged éhes, adj neki kenyeret, hogyha meg szomjas, adjál neki vizet!” (Péld 25, 21). „A legyőzött ellenséggel is jóságosan kell bánni” — tudósít Josephus Flavius, a zsidó szeretettörvényről, a Kr. u. I. századból. Jézus rendelkezéséhez legközelebb Nátán rabbi áll, aki a kérdést — „ki a hatalmasak leghatalmasabbja?” — csak azért teszi föl, hogy rímeljen a názáreti ács fiának dikciójára: „Aki megnyeri az ellenség szeretetét.” Káröröm, ellenséggyűlölet, a rossznak rosszal való viszonzása tiltott tehát. Míg a nagylelkűség és az ellenségnek a *szükségben* nyújtott szeretetszolgálatok megparancsoltatnak. De ez a típusú ellenségszeretet, mint erkölcsi alapelv — úgy tűnik — mégis csak szentekre van szabva. Leonhard Ragaz tehát joggal tette föl a kérdést a teljesíthetőséggel kapcsolatban: „Meg lehet ezt tartani? Lehet azokat szeretni, akik gyűlölnék minket és rosszat tesznek velünk? Nem illúzió-e ez?”

A válasz, ami csak a héberre való visszafordításkor derül ki, azt jelenti: nem követel itt senki ellenség iránti rokonszenvet, sem önfeladást. Mert sem érzelmeket, sem a vértanúságot nem lehet megparancsolni. „A tett”-re hív fel. A tett, a cselekedet az egyik leggyakrabban előforduló szó a jézusi szótárban. És valójában a felebaráti szeretet törvényében — Leviticus 19, 18 — a felebarát nem accusativusban áll (tudniillik „szeresd felebarátodat!”), hanem *dativus ethicus*-ban: „*Viseltess szeretettel felebarátod iránt úgy, mint magad iránt!*” Ez pedig *nem* szívbeli indulatot, elérzékenyülést kíván, hanem a szeretet gyakorlati bizonyítékait (beteglátogatást, szomorúak vigasztalását, szociális és karitatív munkát...), a szeretet mindazon gyakorlati bizonyítékait, amelyek tettekhez vezetnek és a szeretetet ápolják.

Mivel Jézus szeretett párhuzamos ellentétpárokban, szónoki antitezisekben szólni, azért az eredeti szemita megfogalmazásban a „szeresd ellenségeidet” fokozásának is tartalmaznia kellett a *dativus ethicus*-t, amely semmiképpen sem szólít fel az ellenségszeretetre, hanem az ellenféllel olyan kiengesztelő bánásmódra biztat, amelynek célja az ellenség leszerelése. Vagyis az ellenség szűnjön meg ellenség lenni.

A málhásszamar-etika

Az ellenséggel való kibékülés semmiképpen sem önmagunk rajongó kiszolgáltatása. Ezt megerősíti Máté 5, 43 szövegkörnyezete is: „S ha valaki egy mérföldnyire kényszerít, menj vele kétannyira!” (Mt 5, 41) Ezzel a rómaiak hírhedt *angariájára*, kényszermunkájára gondolt — miként azt a milia idegen szó megvilágítja —, mely minden legionáriust felhatalmazott arra, hogy útközben a mellette elhaladó zsidóra fölrakja zsákját és csomagját (gondoljunk csak a Golgotára vánszorgó Jézus keresztbordásában Círenei Simon — Mk 15, 21 — szerepére) és egy mérföldön át teherhordásra kényszeríthette. Az útszakasz végén a zsidó-málhás szamar a kényír lábai elé dobhatta csomagjait s megszökhetett.

Jézus egy harmadik magatartási módot ajánl: az előírt mérföldnyi kényszermunkát a szenvedő fél belső döntéssel változtassa át önkéntes kísérésre — s ezzel nemcsak meglepi az akarnokot, hanem előzékenységével le is szereli. Minden valószínűség szerint a második mérföld folyamán barátságos beszélgetés alakulhat ki közöttük: a zsidó és a római

között, mert — ahogy ezt a Jézus által biztosan ismert — prófétai szó is tanúsítja: „Jár-e együtt két ember, ha nem értenek egyet?” (Ám 3, 3) Ugyanez a gondolkodásmód fakad két bibliai alapszabály elsőbbségéről folytatott rabbinikus vitából. A Deuteronomiumban olvassuk: „Ha látod, hogy testvéred számára vagy ökre összecsuplik az úton, ne maradj tétlen, hanem segíts fölemelni.” (Deut 22, 4) Az Exodusban pedig így áll: „Ha látod, hogy ellenséged számára a teher alatt összerogyott, ne kerüld ki ellenségedet, hanem segíts neki fölállítani!” (Exod 23, 5) De mit kell tenni akkor, ha mind a testvér, mind az ellenség számára *egyszerre* szorul segítségre? A felelet — melyet Jézus is ismerhetett — így hangzott: előbb segíts ellenfeled szamarán, mert így megmentesz egy állatot és nyersz egy barátot — aztán pedig menj, és segíts testvéred szamarán!

A Midrás szavaival — Zsolt 99, 4-hez: „Egy ember megy az úton és látja, hogy ellenségének számára saját terhe alatt elbukik. Odamegy, segít le- és fölrakodni. Majd együtt bemennek egy fogadóba, és a számarhajcsár így szól magában: hm, ez az ember engem szeret, pedig azt gondoltam, hogy gyűlöl. Aztán tüstént *beszélni kezdenek* egymással és *békét kötnek*.” Az ellenség leszerelésének és megnyerésének ezt a módszerét joggal emeli ki Jézus, mint a konfliktuscsökkentés konkrét stratégiáját, miközben tanít: „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok azokért, akik titeket üldöznek, mert így lesztek *fiak* mennyei Atyátoknak.”

Megint egy illogikus lépés

Hangsúlyozni kéne még, hogy a „fiak” héber szó („banim”) semmiképpen sem korlátozódik a leszármazottakra, hanem mindenkori összefüggésben követőt, parancsot megfogadó embert, örököszt vagy utánczót is jelenthet. S hogy itt utánczóról van szó — az *imitatio Dei* értelmében —, nem kevésbé nyilvánvaló, mint az „istengyermekség” a nyolc boldogságban, amely ugyanezt a kibékítő stratégiát veszi szemügyre: „Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják őket.” (Mt 5, 9) A héber liturgia a „béketeremtőt” szereti Isten szinonimájaként használni. A mindent átfogó jóság még „Isten ellenségeire” is kiárad, s gyakran mint Isten példás tulajdonságát hangsúlyozza. Ezért mindkét tevékenységet az „istengyermekséggel” emeli magas rangra — annál is inkább, mert mindkét cselekvési mód hatásában az Istentől akart *salom* helyreállítását célozza.

Az istengyermekséget optimális emberi magatartás céljaként mutatja be, teljesen a rabbinikus erkölcsi tanítás értelmében. Éppen ezért az antitézis-sor végén lévő zárókövetkeztetés: „Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5, 48) fordítása hamisnak tűnik. A mondat nemcsak úgy hangzik, mint az ember számára túl magas követelmény, hanem úgy is, mint az *imitatio Dei* gondolatának fölösleges ismétlése. Az arámra, vagy a qumráni héberre való próbaképpen visszafordítás — amint Lohfink tette — igei alakot eredményez (t-s-l-mun), amit magánhangzó nélkül úgy olvashatunk, hogy „legyetek tökéletesek” vagy „viszonozzátok”. A szövegösszefüggés épp úgy, mint a jézusi érvelés szerkezete a második változatot ajánlja: „Viszonozzátok ti is mindent úgy, mint a ti mennyei Atyátok teszi!” — azaz: rosszat jóval fizessetek. Átkot áldással, ellenségeskedést az ellenfél előzékeny leszerelésével viszonozzátok. Ez a megoldás-értelmezés a lukácsi párhuzamos helyeknek is jobban megfelelne: „Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas” (Lk 6, 36) — valamint egynéhány rabbinikus analógiának.

Ezzel a Biblia nemcsak Isten kimeríthetetlen, irgalmas szeretetének utánczását ajánlja, hanem egyidejűleg megsejti Isten pedagógiáját is, mely a bűnöst — jósága révén — belátásra, megtérésre ösztönzi. Az *imitatio Dei* célja tehát az, hogy híd legyen a felvilágosult önérdék, valamint a messze tekintő altruizmus között — csökkentvén a rossz hatását, növelve a jó jelenlétét a világban. A zsidó Didaché szavaival: „Milyen hálát várhattok, ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek? Nem ezt teszik a pogányok is? Ti azonban viseltessetek szeretettel azok iránt, akik titeket gyűlölnék s így nem lesz többé ellenségeitek.” (Did 1, 3) Ugyanez a realista idealizmus — amely az aranyszabályt: „legyetek egyszerűek, mint a galambok” és egyidejűleg „okosak, mint a kígyók” feladattal

köti össze — hatja át a Hegyei Beszéd második sarkalatos kijelentését: „Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is.” (Mt 5, 40)

Jobb profil, bal arc

Itt is négy különböző értelmezésre jutottak: Önmagunk iránt tudatosan támasztott túl magas követelményekről van szó itt. Vagy — mint mondták — megbízatásról, mely szinte minden emberi erkölcsi erőt meghalad, mert az önnön méltóságunkról való teljes lemondást követeli meg — a felebaráti szeretet teljessége kedvéért. Úgy is hangozhat, mint az önlealacsonyítás etikája, mely a közönséges egoizmust szándékos megalázakodással akarja megszelídíteni, vagy pedig csírájában elfojtani. Nyitott kérdés, hogy tanácsos-e lélektanilag így nevezni az önzetlenséget. Carl Friedrich von Weizsäcker úgy véli: ez a *csendes büszkeség etikája*, mellyel a verekedőnek értésére adja, „ha te ilyen brutális módon akarsz engem eltalálni, úgy megütheted nyugodtan a másik arcomat is, de vedd tudomásul: így nem találsz el engem!” S végül a Jézus által is idézett Jeremiás próféta tanácsa arra figyelmeztet, hogy Isten szereti a gyengéket és megkönyörül az alázatoson: „Jó az embernek, ha igát hordoz ifjúságától fogva. Üljön le a magányban és hallgasson, amikor ráteszi az Úr. Hajtsa porba fejét. Talán van még remény. Tartsa oda arcát annak, aki üti, teljen el gyalázzal. Mert az Úr nem veti el az embert mindörökre. Mert ha büntet is, újra megkönyörül nagy irgalmában.” (Siral 3, 27–32)

Jóllehet Jézus parancsa a két arcról erre a két prófétai szóra emlékeztet, tudjuk, hogy a Názáreti sohasem gondolta szó szerint így. Ezt ő maga tanúsítja, amikor a főpap egyik szolgálja arcul üti (Jn 18, 22 skk.), és ő joggal háborodik föl e bántalmazás ellen.

Közvetlen történelmi tapasztalat alapján többre tartunk egy szimbolikus értelmezést mint ötödik megoldást. Képletesen szólva, passzív ellenállásként ezer és ezer zsidó és cigány követte ezt a tanácsot: „odatartották másik arcukat”. S ezzel többet értek el, mint az összes zelóta felkelések és harcok. Archetípusa ennek a Székely János írta Caligula történeti helyzete a Kr. u. 26-os évben. A tiltott „császáristen” képek kultuszával, amelyeket Pilátus éjjel hozatott Jeruzsálembe, meg akarta sérteni a zsidóság vallásos érzelmeit. Josephus Flavius így tudósítja erről az utókor: „Cezareában a zsidók felkeltek Pilátus ellen, és kérték, távolítsa el a képeket Jeruzsálemből... Mivel Pilátus vonakodott, letáboroztak háza előtt. Ott maradtak öt napon és öt éjen át. A hatodik napon Pilátus a törvényszék elé vonult, a nagy stadionba összehívatta a népet azzal az ürüggyel, hogy kérelmükre választ akar adni. Akkor megparancsolta a fegyveres katonáknak, kerítsék be a zsidókat. Amikor a zsidók látták, hogy a katonák háromszoros gyűrűben körbefogják őket, megnémultak a váratlan látványtól. Pilátus — miután megmagyarázta nekik, hogy meg akarja öletni őket, ha nem hódolnak a császár arcképe előtt — jelt adott a katonáknak, hogy húzzák ki kardjukat. A zsidók mégis, mintha egyszerre parancsot kaptak volna, földre vetették magukat s inkább nyakukat kínálták fel készen a halálra, mintsem megsértsék a törvényt. Pilátust ez a vallásos buzgalom meghatotta, s parancsot adott: a képeket távolítsák el Jeruzsálemből. (Zsidó háború II. 9, 2)

Megszakítani az ördögi kört

Így sikerült kezdetben az erőszaknélküliséget politikai tényezővé változtatni, amint azt Gandhi s később Martin Luther King is megvalósította századunkban. Végül azonban az erőszak csábítása végzetessé vált. Arról hallgat az evangélium, hogy hogyan került sor katonai összetűzésre, de mégis nehézség nélkül rekonstruálható. A „törveto” iskarióti Judás, Simon „a zelóta”, Jakab és János „a mennydörgés fiai” s talán Péter, „a közsikla” is ideológiailag közel álltak a zelótákhoz — amint ezt Oskar Cullmann kimutatta. Mivel tanítványainak jó harmada a harcos aktivisták virtuális táborába tartozott, Jézus hasztalan prédikálta az erőszak nélküli ellenállást. Hiábavalók voltak intései, hogy „mindaz, aki kardot ránt, kard által vész el” — s nem szellemeskedni akart ezzel a maximával — véres

komoly utalásként a római (pallos)jogra. S így került sor ütközetre, elkerülhetetlen vereségre, a zsidó állam összeomlására (Kr. u. 70), s a szétszórásra...

Feladatunk még megmagyarázni annak a látszólag öngyilkos feladatnak az értelmét, amely a gonosznak való passzív önkiszolgáltatásban áll: „Hallottátok a parancsot: Szemet szemért és fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, ne szálljatok szembe a gonosszal!” (Mt 5, 38 skk.) Ez ellen minden európai ösztönű ember óvást emel. Joggal!

Az első mondat csonka idézet Jézus bibliájából (Ex 21, 24), amelyből az evangélista *kifejejtette az ígét*. S így az a hamis benyomásunk támad, mintha a megsértett menlevelet kapna arra, hogy saját maga bosszút álljon, a rosszat viszonzozza. Az ősi héber szövegben azonban kifejezetten ez áll: „*Adj* szemet a szem helyett, fogat a fog helyett.” Ez egyértelműen a károkozóhoz szól, akinek jóvátételt kell nyújtania kárpótlás révén. Jézus bizonyára jobban ismerte saját bibliáját, mint Máté görög szerkesztője. Ezért a torzítást nyilván ez utóbbi számlájára kell írni, aki szemmel láthatóan a második mondatot is félreértette. Négy érv szól emellett:

1. Az az ellenállásnélküliség, amelyre itt állítólag a szöveg felszólít, nem lenne találó ellentéte — mint a gyilkosságnál, házasságtörésnél, válásnál és eskünél — a megtorlás törvényének, amelynek korábban mint ellenkép inkább Salamon tanácsa felelt volna meg: „Ne mondd: csak a rosszat fizetem vissza!” (Péld 20, 22)

2. Sem a héber, sem az arám szókinszben nem található meg az első században a görög „ellenállni” szó — *antistynai* — megfelelője.

3. Az erőszakról való lemondás semmiképpen sem azonos az ellenállásról való lemondással, amely a jogtalanságot szenvedett felebarátot cserbenhagyja — s így szükségképpen hozzájárul a jogtalansághoz és a viszonterőszakhoz. Az ellenállásról való lemondás annak sem segít, aki erőszakoskodik. Ellenkezőleg: megerősíti őt ellenségeskedésében és további erőszakos cselekedetekre sarkallja. Jézus azt mondta: „Ne gondoljátok, békét jöttem hozni a földre. Nem békét jöttem hozni, hanem kardot.” (Mt 10, 34) Tanítványainak azt tanácsolta, „adják el ruhájukat”, hogy „kardot vásárolhassanak”. (Lk 22, 36) Jézus tehát nem tekinthető olyan feltétel nélküli pacifistának, aki még a jogos önvédelemről is lemond.

4. Ha a *Rabbink* eredeti fogalmazását keressük, akkor szembeötlik a 37. zsoltár 8. verse, amelyből további két másik vers (9, 11) is tartalmilag belekerül a Hegyi Beszédbe: „Ne versengjete az igazságtalanságok elkövetésében!” Itt az utolsó szót, a *lehará*-t a görög fordító valószínűleg félreértette, s rosszul: a „gonosz” szóval fordította le. Eredetileg arról volt szó: *kítörni a gyűlölet és viszontgyűlölet ördögi köréből*, az igazságtalanságból, mely új igazságtalanságokat szül. Feloldani a dologi kényszereket — amelyek a félelem, a gyanakvás és a bizalmatlanság ellen erőszak alkalmazására készítetnek —, amennyiben a rossznak jóval szegülünk ellen, hogy élét vegyük az ellenségeskedésnek.

Úgy látszik Pál apostol Jézus Bibliájának szövegén elmélődött, mert (a görög fordítás elhajlását elkerülve) indirekte megragadta a jézusi etika értelmét: „Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, inkább te győzd le a rosszat jóval” (Róm 12, 21). S ez megegyezik az ellenséget leszerelő szeretettel éppúgy, mint a „kétarcos” stratégia jegyében történő erőszakmentes ellenállással. A világ folytonosságának biztosítékával.

FEKETE ANTAL

A szentmise olvasmányoskönyveiről

Tanulmányunkban összehasonlító vizsgálatnak szeretnénk alávetni a szentmisén használatos olvasmányoskönyvek szövegeit egymással, valamint a Szentírás-fordításokkal. Ez a nyelvi vizsgálódás arról is számot ad, milyen szentírási szövegekkel élt a magyar katolikus egyház a magyar nyelvű liturgia első évtizedeiben.

Mint tudjuk, a Szent István Társulat Szentírás-bizottsága a 20-as évek végén és a 30-as évek elején öt kötetben adta közre magyar nyelven a teljes Szentírást, amely tudományos szempontból rendkívül színvonalas mű volt. Jegyzeti sokszor értékesebbek, mint maga a fordítás. Ma már szinte érthetetlen, hogy ezekben az években miért erőltették az archaizálást; az eredetihez való túlságos ragaszkodás sokszor az érthetőség, a világosság, a könnyedség rovására ment. Az első magyar Újszövetség, amely ezeket a fogyatékoságokat tudatosan igyekezett kiküszöbölni, amely tehát az első modern magyar katolikus Szentírás-fordításnak mondható, a Békés—Dalos-féle, ún. limburgi volt, amely 1951-ben jelent meg. Ezután a vasárnapi misék olvasmányait tartalmazó kötetek következtek: elsőnek a C évf 1970-ben; az A évf 1971-ben, majd a B évf 1972-ben. Ugyancsak 1972-ben látott napvilágot a köznapi olvasmányok sorozatának I., 1975-ben II. kötete, 1977-ben pedig a szentek ünnepeire és emléknapijaira szóló olvasmányos könyv. Közben azonban jelentős esemény következett be: 1973-ban megjelent az új, teljes magyar Biblia. Ez a fordítás távol áll a nyelvi tökéletességtől, ám ha egyszer kiadásra került, s a magyar katolikus közönség nagy példányszámban megvásárolta, akkor az utána megjelenő liturgikus kiadványokban ennek a fordításnak a szövegét illett és kellett volna átvenni. Sajnos, nem ez történt. De lássuk ezt közelebből:

A szentmise olvasmányoskönyveiben található összes szöveg számbavétele lehetetlen, de talán főleges is. A részletekben megfigyelt jelenségek legalább is nagyjából érvényesek az egyes kötetek egészére is. Az összehasonlító vizsgálat céljára a legalkalmasabbnak látszanak a vasárnapi könyvek végén található és a szentek ünnepeire szóló szentírási szakaszok.

Mint már említettem, *a vasárnapi olvasmányoskönyvek* közül elsőnek a C évf jelent meg, utána a másik kettő. Ennek következtében az A és B kötetben lévő szentek miséinek szentírási szövegei betű szerint azonosak, de gyakran különböznek a C kötetben lévő — természetesen ugyanazon ünnepre szóló — szövegektől. Részletesebben: 13 szentmise olvasmányoskönyvet vizsgálok; 39 szentírási részlettel van dolgunk. Ebből három szöveg azonos 20 esetben, a C-től kis eltérés van az A-ban és a B-ben 7 esetben, erős különbség 12 esetben, ami meglehetősen tetemesnek mondható.

A három vasárnapi lekciónárius fordítói feltehetőleg ugyanazok; az első évre készített szöveget a második évben helyesbítették, világosabbá, érthetőbbé, magyarosabbá tették. Hogy ez utóbbi szempontokra mennyire ügyelnek, arra jellemző az aug. 15-i előesti mise evangéliumában lévő piciny betoldás: C: „Boldog az édesanya, aki...” — A és B: „Boldog az az édesanya, aki...” De sajnos van úgy, hogy ez a tökéletesítésre irányuló szándék balul üt ki, káros eredménnyel jár. A szept. 8-i evangéliumnak van egy hosszabb (Mt 1, 1—16, 18—23) és egy rövidebb (Mt 1, 18—23) változata. A C kötet egyszer közli az egészet, és utána ez áll: „A rövidített szöveg a Jézus Krisztus születése így történt» szavakkal kezdődik, és végig tart.” Az A és B kötet ellenben előbb leközi az egész szöveget a C fogalmazásában, majd újból a 18. és kk. verseket, de lényegesen különböző fordításban! Ez utóbbi versek tehát közvetlenül egymás után nyomtatva kétféle szövegezésben szerepelnek! És még azt sem lehet mondani, hogy az utóbbi fordítás jobb volna. Mindazonáltal az egyre tökéletesebb fordítás felé való fejlődés jellemzi a kötetet. Értékes, szabad, világosan érthető fordítást nyújtottak a szerzők, főként a nehéz Szent Pál-i és ószövetségi szakaszokban. Az evangéliumok szövege egy kivétellel azonos a három kötetben, a többi szöveg ismételtlen csak másodszori nekifutásra sikerült.

Minden jel arra vall, hogy ez a fordítás a vasárnapi olvasmányoskönyvek szerzőinek saját műve. A megvizsgált szövegek azt mutatják, hogy a szerzők a 20-as, 30-as években készült, főt említett fordítást munkájukban nem használták fel. Azt hinnők viszont, hogy nagymértékben támaszkodtak a Békés—Dalos-féle 1951-es *Újszövetségi Szentírára*. Kisebb különbséget állapítottunk meg mintegy 5—6 esetben, nagyot a többi (22) esetben. Egy jellemző példa a nagyobb különbségekre: a márc. 25-i szentlecke, a Zsid 10, 4—10 igen nehéz szövege. Az 1951-es fordítás még nem ismeri a C szöveg mesteri megoldását, a 8. versnek megengedő mellékmonddal való fordítását, ami az egész perikopa megértésének a kulcsa: Istennek nem kellene őszvetségi áldozatok, „*pedig ezeket Isten törvénye írta elő*”.

Az 1951-es fordítás használatáról árulkodik azonban az, ahogy az A és B kötet a június 29-i előesti mise szentleckéjében (Gal 1, 11—20) egy fontos helyen elrontja a C kötetben már megtalált szerencsés szövegezést, és visszatér a Békés—Dalos-féle megoldáshoz. A C kötetben ez található: *Hogyan viselkedtem — írja Szent Pál — „zsidó koromban” és a „zsidó vallásosságban”* (13—14. v.), ezzel szemben az 1951-es fordításban és mind az A, mind a B kötetben mindkét helyen: „a zsidó vallásban” áll.

Erzsébet köszöntése az 1951-es fordításban így hangzik: „Áldottabb vagy te minden asszonynál.” (Lk 1, 42) — ezt találjuk az A, B, C kötetben. Ám ez a három kötet december 8-án Lk 1, 28-at, az angyal köszöntését az 1951-es fordítással ellentétben az „Áldott vagy te az asszonyok között” formában hozza. *Ugyanebben* a perikopában viszont október 8-án mindhárom vasárnapi könyvben ez áll: „Áldottabb vagy te minden asszonynál.”

Ezek után lássuk, miként jelentkeznek a vasárnapi olvasmányoskönyvek anyaga a későbbi kiadványokban. Várakozásainkkal ellentétben ezek a kiadványok nem igazodnak a vasárnapi olvasmányoskönyvekhez.

A vizsgált szövegek közül a *Köznapok I.* c. kötetbe (1972) csak három őszvetségi olvasmány, és egy szentlecke (a nevezetes Zsid 10, 4—10) és a szeptember 8-i evangélium első fele került át betűhíven a vasárnapi kötetekből; csupa olyan szöveg, amelynek A és B változata erősen eltér a C-ben találhatóától.

A vizsgált miseolvasmányokból ezeken kívül még 8 és egy fél (tudniillik a szeptember 8-i evangélium második fele) található a *Köznapok I.* c. kötetben, de a vasárnapi könyvektől eltérő megfogalmazásban. Nézzünk néhány példát: A *Köznapok I.* december 20-i evangéliumának szövege teljesen eltér az A, B, C-ben lévő december 8-i és március 25-étől. Ez azt jelenti, hogy decemberben nem egészen két hét alatt kétféleképpen hallja a hívő ugyanazt az evangéliumi szakaszt. Mal 3, 1—4 december 23-án és február 2-án annyira különbözik, hogy az azonos értelem sokszor felismerhetetlen a két fogalmazásban. A március 19-i evangéliummal a *Köznapok I.*-ben december 18-án találkozunk; a kettő teljesen különböző fordítás, és a december 18-i szöveg majdnem azonos az 1951-essel. Az A, B, C-beli augusztus 15-i és a *Köznapok I.* december 21-i szövege nagyon hasonlít egymásra; de az augusztus 15-i evangélium második fele (Magnificat) egészen más, mint a december 22-i; ez természetes, hiszen itt a *Köznapok I.* nem az A, B, C, hanem az 1951-es fordítás Magnificat-szövegét veszi át szóról szóra.

Úgy tűnik, hogy a *Köznapok I.* c. kötet jobban kiaknázza az 1951-es fordítást, mint az A, B, C évi vasárnapi kötetek, de ennek eredményeképpen növekedett az eltérő fordítások száma.

A *Köznapok II.* c. kötet a pünkösdtól adventig terjedő időre 1975-ben jelent meg. Itt is az a helyzet, hogy ahol az A—B változat erősen különbözik a C-től, az A—B szövegei és a *Köznapok II.* szövege szó szerint megegyezik. Így van ez három ünnep egy-egy olvasmányával, de még az augusztus 20-i evangéliummal és a szeptember 8-i szentleckével is, bár ezek azok közé tartoznak, ahol a C szövegtől nem különbözik az A- és B-ben lévő. Érdekes következtetésre ad módot a főt említett három olvasmány egyike, a június 29-i ünnepi mise szentleckéje (2 Tim 4, 6—8, 17—18). A *Köznapok II.* ugyanis a 9. évközi hét szombatján (II.) a 2 Tim 4, 1—8-at hozza. Az egyezés természetesen csak a 6—8. versre terjedhet ki. De mit használ föl az 1—5. vers fordításához? Nem egyezik sem az 1928-as, sem az 1951-es, sem az 1973-as fordítással. Így csak a munkatárs saját szövegezése lehet.

A *Köznapok II.* szövegei közt egy sincs olyan, amelyet a két évvel korábban megjelent Bibliából vettek volna át. Így a köznapokra szóló két kötet megjelenésével tovább szaporodtak a nemkívánatos változatok.

Az *Olvasmányok a szentek emléknappjaira* (Szentek) c. kötetről különösebb nyelvészeti elmélyedés nélkül is elmondható, hogy nyelvezete nehézkes, dőcögös. Emellett számtalan helyesírási hiba, illetve a helyesírás önkényes használata jellemzi.

Bár a kötet szerzőinek rendelkezésére állt valamennyi ide tartozó kiadvány, beleértve az 1973-as Bibliát is, a fordítók sok esetben előnyben részesítették a maguk megoldását.

Egészen saját fordításnak látszik például az augusztus 15-i előesti mise olvasmánya, az 1 Krón 15, 3—4, 15—16; 16, 1—2. A 16. versben ez felületes, rossz mondat szerkesztésben nyilvánul meg. A C kötet így fogalmaz: „... énekeseket rendeljenek ki... hangszerekkel, vagyis lantokkal, gitárokkal és cintányérokkal...” Az A és B kötetben ezt olvassuk: „...rendeljük ki az énekeseket az összes hangszerekkel: lantokkal, gitárokkal és réztányérokkal...” (1932-ben majdnem ugyanígy). Az 1973-as Biblia így fogalmaz: „... állítsák sorba testvéreiket, az énekeseket — hangszerekkel, hárfákkal, citerákkal és cintányérokkal felszerelve — ...” A *Szentek* szövege: „...testvéreikből állítsanak énekeseket és zenészeket, akik lantokkal, citerákkal és cintányérokkal játszanak...” Vagyis mindenütt beleillik a szövegbe a hangszerek -val, -vel ragos alakja; a *Szentek* ezt átveszi anélkül, hogy ügyelne saját szövegösszefüggésére, mert lantokon, pontosabban lanton játszunk, nem lantokkal — illetve ezt is lehet, de ez mást jelent. (Rádásul az idézet utolsó szavában a helyesírási gondatlanság vagy tudatlanság!)

A szövegek többsége azonban természetesen hosszabb-rövidebb részletében erősen hasonlít vagy teljesen megegyezik valamelyik korábbi fordítással. Olykor még a 20-as, 30-as években készült *Szentírás-fordítás* megoldásai is vissza-visszacsengenek itt-ott.

Az 1951-es Békés—Dalos-féle fordítás használatának aránylag kevés nyomát találjuk.

Még részletekben sem túlságosan sok az A, B, C *vasárnap olvasmányoskönyvekkel* való egyezés. Az augusztus 15-i előesti mise szentleckéje (1 Kor 15, 54—57) azok közé tartozik, amelyekben az A és B erősen különbözik a C változattól. Érdekes módon a *Szentek* egy döntő ponton a C-t követi. Az 56. vers e kettőben: „... a bűn, amelyet a törvény is inkább növelt, mint legyőzött.” Ugyanez az A és B változatban: „... a bűn pedig a mózesi törvény miatt volt erős.” A *Szentek* szerzőinek tehát ismerniük kellett, és fel is használták a C kötetet! Ezzel szemben e nap ünnepi miséjének szentleckéjében (1 Kor 15, 20—26), amely szintén erősen különbözik a C és az A, B szövegezésében, a *Szentek* nemhogy követi, hanem majdnem teljes egészében átveszi az utóbbit, vagyis az A, B-t.

A *Szentek* leginkább az 1973-as Bibliára épül, anélkül azonban, hogy az egyes szakaszokat mindenestől átvénné. Ez például az augusztus 20-i szentleckében (Ef 4, 17—24) azt jelenti, hogy a túlnyomórészt az 1973-as Bibliából vett szövegrészeket saját fogalmazású félmondatokkal keveri. A 23. vers eleje az 1973-as Bibliában és a *Szentek*ben így hangzik: „Öltözték magatokra az új embert”, a folytatás azonban a csak az utóbbiban áll ilyen csikorgó magyartalansággal: „aki *újja* lett teremtve Isten szerint igazságban és valódi életszépségben.”

Mindezekből kitűnik, hogy köteteink szerzőit, fordítóit nem azonos szövegezésre, egységre, hanem a más, (jobb?!), megoldásra való törekvés jellemezte. Időnként felmerül az ökumenikus magyar Szentírás-fordítás igénye. Ehhez azonban előbb a katolikus szakembereknek kellene megegyezniük.

Az MTA Filozófiai Intézetének új vallástudományi sorozata

A változások korát éljük manapság erre felé. Fordulatokban nincs hiány. Van köztük jó is, rossz is, hihető is meg miegyéb. Jobb híján ez utóbbi — ízlés és dialektikai készség szerint értelmezhető — kategóriába tartozik „szellemi”-kulturális életünk életünk egyik újabb megrendítő fordulata: üzet lett a teológia! De még mennyire! De még hogy! Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a tudományos ateizmus és marxista valláskritika egyik (volt) fellelvára, a Filozófiai Intézet (fin)ancilla theologiae lett. A piaci és egyéb igényekhez igazodva az Intézet új sorozattal jelentkezik „Vallástudományi tanulmányok” címmel.

A bevezetőben így fogalmazza meg a „vallalkozás” célját a sorozatszerkesztő Horváth Pál: „Az egyik annak igazolása, hogy a vallástudományok mint tudományok léteznek;...” Hát, igen. Van még egy másik cél is, de az is csak ilyen. Minderről az első kötetből értesülünk, melynek címe... Melynek címe hasonlatos a vállalkozáshoz: attól függ, honnan nézzük. Ha szemből, amint az asztalon fekszik, ez: „A katolikus tanítás mai útjai”; ha a könyvespolcon áll, ez: „A katolikus vallás mai útjai”. E furfangos megoldás szinte rákényszerít, hogy kinyissuk a könyvet, ha meg akarjuk tudni, mit is vettünk 135, azaz százharmincöt forintért.

A kötetben a Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia négy professzorától is olvashatunk egy-egy írást. Tarnay Brúnó az alapvető hittanról értekezik, Fila Béla századunk katolikus dogmatikájának átfogó képét igyekszik fölvezetni, Tarjányi Béla a katolikus bibliakutatás újnak éppenséggel már aligha mondható törekvéseit mutatja be, Boda László pedig a Zsinat utáni katolikus erkölcszociológiáról ad vázlatos áttekintést. A legkiegészítőzottnak Boda professzor írása mondható, a leglendületesebbnek Fila professzoré (az ő föladata volt egyébként a legnehezebb: a bölcséleti és teológiai értelemben egyaránt igen forrongó időszakról kellett hiteles, tiszta és arányos képet rajzolnia). Tarjányi professzor a hangsúlyt lényegében a történeti-kritikai módszerre helyezi, s a strukturalista alapvetésű

szemantikai szövegelemzést inkább csak megemlíti, de egyetlen példával sem illusztrálja. Ugyanígy tesz a hermeneutikus módszerrel is. A leginkább teológiai írásnak Tarnay professzor dolgozata látszik, sajnos azonban fragmentumnak érezzük. Olvasása azt a benyomást kelti, hogy valójában nem is e kötet számára készült, és csupán a szerkesztők — Lovik Sándor és Horváth Pál — hagyták szóhoz jutni éppen itt és éppen eddig (és éppen most).

Tárgyilagosság és tömörség jellemzi Horváth Pál tanulmányát a neotomizmus transzcendentális irányzatáról. Igaz, Karl Rahner munkássága nyomán talán a katolikus teológiának illetve filozófiának ezt a terepét ismeri a hazai olvasó a leginkább. Rosdy Pál két írása inkább színfolt a kötetben. Az első — „A katolikus történetírás elvi szempontjai a Zsinat után” — többet ígér, mint amennyit nyújt, s valójában egy jobb napilap hétfégi mellékletébe illik; a másik — „A katolikus papképzés elmélete és gyakorlata a Zsinat után” — nem csupán címében rúmel az elsőre, hanem adekvátabb publikációs műfajában is. Gecse Gusztáv népművelő és igen visszafogott ismeretterjesztő rezüméje a medicina pastoralis és bioetika amúgy rendkívül égető, húsba és hitbe vágó problematikájáról, korrekt, ám jelen formájában fölösleges.

A kiadvány egészében roppant zavaros benyomást kelt. Szakmai szempontból a könyvkiadás periferiáján helyezkedik el, csak a majdani rossz emlékeink számát szaporítja. Alig találunk benne olyan idegen személynevet és könyvcímet, ami ne lenne hibás. A szerkesztők egyszerűen elhagyták a Tarnay-tanulmány irodalomjegyzékét, melynek meglétére bizonyos enigmatikus jelekből következtethetünk. A 9. oldal szerkesztői megjegyzése minősítse munkájukat! A „Vallástudományi tanulmányok” első kötete, egyszerűen szólva, olyan a könyvek világában, mint a Trabant az autók között, papírból van és fölöttebb különös. De vajon megy-e?...

Gáspár Csaba László

Bohuniczky Szeffi: Otthonok és vendégek

„Bohuniczky Szeffi a kicsinyesség poétája. (...) Megvetett műveletek, mint az evés, pletykázás, egy kis kiruccanás a hegyekbe, többek az ő szemében, mint az élet nagy eseményei. Ezek a nagy események” — írja Németh László egy 1931-ben publikált tanulmányában Bohuniczky Szeffi novelláinak, regényeinek hőseiről. A „kicsinyességek”, a kicsiségek azonban nemcsak költői világában kerültek előtérbe, hanem magánéletében is. Erről tanúskodik az a két részből álló önéletrajzi vallomás, amely a Szépíróadalmi Könyvkiadó jóvoltából 1989-ben jelent meg.

Az apróságok, a finomságok Bohuniczky Szeffinél nem arra szolgálnak, hogy „mint cseppben a tenger”, a teljes valóság tükröződjék bennük. Ezek a részletek nem a nagy egészért vannak, hanem magukért a részletekért. Baráti összejövetelek, családi otthonok emlékei, kirándulások, hangulatok, mozdulatok, és gondolatok, ábrándok és kiábrándulások — egy huszadik századi magyar író sorsának és a két világháború közötti Magyarország szellemi életének kirakójáték-darabjai.

A visszaemlékezés két regényből áll. Az önéletrajz tagolását nem csupán az időbeli változás teszi szükségessé. Éles hangulatbeli és nézőpontbeli eltérés is észrevehető a két rész között. Az első, a „Régi napok, régi emberek” inkább a belső, családi kapcsolatokra, érzelmekre és emlékképekre összpontosít, szinte teljesen kizárva a külvilágot. Hasonlóan Márai Sándor regényeihez, azok hangulatához (pl. az „Egy polgár vallomásai”-ban), a hangsúly itt is egy-egy jellem, a családtagok egymáshoz fűződő viszonyán, vagy ezek alakulásán van. A történelmi változások, a külső világ eseményei csak nehezen szűrődhetnek be a belterjes családi képbe, s ahogy a nehéz brokátfüggönyön átderengő fény nem bánthatja a bentlévők szemét, úgy ezek az események sem befolyásolhatják különösebben a családtagok érzéseit, kapcsolatait.

A politikai viharok csak az „otthonok”-at tudják feldülni és megváltoztatni, az emberek ugyanazok, a „régi”-ek maradnak.

Így van ez az „Otthonok és vendégek”-ben is. Ebben a regényben azonban hirtelen minden

megváltozik. Míg a „Régi napok, régi emberek”-ben Bohuniczky Szeffi maga a körön belül volt és a család életének alakulása közben egyre élesebben kirajzolódott saját alakja és egyénisége, addig ebben a részben ő maga szinte elvész a „vendégek” között. Talán azt sugallja ez a változtatás, hogy az író, művészi pályája kezdetével az író személyes, belső élete érdektelenné válik, csupán az elkészült mű az, ami lényeges, s csupán azon keresztül lehet megismerni az író magát?...

Az „Otthonok és vendégek”-ben Bohuniczky Szeffi élete úgy rohog keresztül a 20-as, 30-as éveken, mint egy szeszélyes személyvonat. Egy-egy állomáson hosszabban időz, máshol szinte meg sem áll. Albérleti szobák, irodalmi kávéházak, kiskocsmák és bérlakások, szerkesztőségek, presszók és otthonok suhannak el a vonat ablaka előtt. S nemcsak kisebb helyszíneken át, hanem városokon, országrészekén, országokon keresztül vezet a pálya. A felszálló utasok közül sokan a végállomásig utaznak Szeffi kupéjában...

A politika, a napi események most sem tudják igazán befolyásolni az író és férje körül kialakult baráti kör belső világát. Az újra és újra fellobbantott otthonok helyett mindig akad másik, ahol ismét összegyűlhet a társaság. Ez a világ azonban már nem olyan védett és sebezhetetlen, ez a kör nem annyira áthatolhatatlan, mint a családot, az *igazi* otthont körülölelő burok volt. Így fordulhat elő, hogy egy-egy utas közben más vonatra száll, más irányba folytatja útját...

Furcsa önéletrajz ez. Olyan önéletrajz, mely nem az írójáról szól. Az utasok között sok az ismerős arc. Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Schöppflin Aladár, Németh László, Osvát Ernő, Cholnoky Viktor, Fáy Dezső, Kosztolányi Dezső, Ignótus Pál, Szabó Dezső, Pap Károly mind-mind ott ülnek Bohuniczky Szeffi vonatán. Természetesen velük együtt utazik feleségük, családjuk is, s így nem egy-egy író, költőt, festőművészt vagy szerkesztőt mutat be nekünk a „háziasszony”, hanem egy barátot, pártfogót, apát, férjet, egy *embert*. Nem próbál tökéletes portrét festeni, csupán egy-egy finom vonást fest a vászonra — a többi az olvasóra bízta. Műveik majd úgys mesélnék róluk...

Arra a kérdésre, ki volt Bohuniczky Szeffi, a könyv olvasója megkapja a választ. Arra azonban, hogy valójában *milyen* lehetett — nem. Bár környezetéről, barátairól pontosabb képet kapunk, mint róla magáról, maga a tény, hogy ennyire fél kitárulkozni, hogy ennyire visszavonul saját életrajzából, valamit mégis elárul róla. Az önbecsülés és önbizalom hiányát.

Sokan biztatták, támogatták. Köztük Németh László, Mórícz Zsigmond, Schöpflin Aladár. Elismerték írói tehetségét, egyengették pályáját. „Mégis — kiadók, olvasók és kritikusok — már életében elfeledkeztek róla.” — állapítja meg Petrányi Ilona a kötet előszavában. Joggal kételkedett tehát saját tehetségében? Vagy csupán azért feledkezhetünk el róla, mert nem tartozott sehová? „Nem lettem reakciós, de a parancsra beállított tendencia meghökkentett, az izléstelenség felháborított, és lassan gondolataimmal, vágyaimmal vissza-

húzódtam önmagamhoz... Nekem ez a némaság jólesett, mert benső bátorságomat éreztem benne, és azt a fölényt, melyet a háború lármájában is meg tudtam őrizni.” — írja magáról emlékiratában.

Az író, aki dolgozott a 20-as, a 30-as, a 40-es években, 1947-ben letette a tollat. A vonat megállt s Bohuniczky Szefi gyalogosan folytatta tovább az utat. Még 22 évig élt. Csendben.

Pannonbegyi Katalin

Zene

Mahler Negyedik szimfóniája

1901 decemberében a müncheni hangversenylátogatók pisszegtek. 1902-ben a bécsiek csaknem összeverekedtek. A szerző vezényletével bemutatták Mahler Negyedik szimfóniáját. Azt a művét, amelyet ma a legkönnyebben érthetőnek, legkiegyensúlyozottabbnak és legkellemesebb hangzásúnak mondunk.

A szimfóniát bécsi operaigazgatóságának nyári szüneteiben írta a szerző, pontosabban egy már 1892-ben meglévő zenekari dalhoz írt 1899 és 1900 nyarán három tételt. Mahler szelídülni látszott, újra csak négy tétel a szimfónia, az időtartam kevesebb, mint egy óra, és észrevehetően közelebb a rokonság Beethoven Kilencedik-jével: nagy, nyugalmas és lassú a harmadik tétel, a negyedikben jelenik csak meg az emberi hang... Mahler a derűs klasszikus, bár a zenei humora túlságosan vaskos — ugyan! Hallgassuk csak figyelmebben! Csontzene az, a halál húzza az elhangolt hegedűt, éjszakai hideg és borzongás, temetői a nyugalom és végletesek a hangulatváltások. Az édes melódiák között hisztéria lappang, igaz, ellenőrzött és mesterien kezelt hisztéria. Lenyűgöző Mahler tudása. A zenekar nem túlságosan nagy, mégis óriásinak tűnik, annyira végletesen kidolgozottak a szólalmok, a fúvósoknak rengeteg a tennivalójuk, a hangzástömböket meglepő szólók tagolják.

Különös, középkorias levegő veszi körül a művet, de közben érezhetjük a századforduló porát is. Mintha hideg téli délutánon elfüggönyözött szobában, óarany színű bútorok között régi síremlékekről álmodozna egy koraérett

gyermek. E fülledtséget töri meg a negyedik tétel tiszta északi szele, a kedves és szívszorító ének a mennyekről, ahol az angyalok sütik a kenyeret, Szent Márta a szakácsnő, rokonai élén pedig Szent Cecília szolgáltatja az asztali zenét. Elhalnak a szólalmok, és vége a szimfóniának. Fölzaklató darab. A pofozkodásig izgatott bécsi közönség talán nem Mahler, hanem érzelmei szélsőséges igénybevétele miatt kiabált. Talán nem a tudatlanság, hanem a megsértett érzékenységt tiltakozott.

A Hungaroton által megvásárolt, így a magyar közönség számára is elérhető Deutsche Grammophon-felvételén az amszterdami Concertgebouw zenekart Leonard Bernstein vezényli. Némileg kételkedve nyúltam a lemezhez, hisz Bernstein mögött olyan sok kétes értékű szerep áll, és oly sok mindent vezényel rosszul. A szertelen érzésvilágához, úgy látszik, közel álló mű rögzítése viszont nagyon szép eredményt hozott. Karmester és zenekar sikeresen valósítja meg a Mahler által a kottába jegyzett rengeteg apró utasítást, tiszta a hangzás, meglepő intenzitásúak, mégis pontosak a tempóváltások, ami annál is figyelemreméltóbb, mivel élő fölvételről (feltehetőleg több hangverseny rögzítéséből összevágott anyagról) van szó. Különlegesség, hogy az énekszólót nem énekesnő, hanem fiúszoprán, Helmut Wittek szolgáltatta meg. Mivel ez a hangfaj karcosabb, keményebb hangzású, a tisztán érzékelhető élmény — jöllehet megkapóan biztos technikájú, érett interpretációt hallhatunk — elmarad a nagy énekesnők produkciójától. Másrészről viszont a mahleri eszményhez föltehetőleg ez a megoldás áll közelebb.

Nem is kell sokszor, vagy nagyon nagy figyelemmel meghallgatnunk a lemezt ahhoz, hogy megértsük, mi fűzi Bernsteint Mahlerhez. A szeretet, sok-sok szeretet.

Fáy Miklós

Két bemutató

A *Lulu* a Katona József Színházban, a *Koldus-opera* a Vígszínházban

Talán a tegnapi, tegnapelőtti darabok színpadra állítása a legnehezebb, a legkockázatosabb. Azoké, amelyek még nem váltak igazán klasszikussá — de már szálldogál rájuk az a bizonyos finom por... Vagy legalábbis: mi, most így érezzük. A századforduló, a modernség nagy korszaka jutott most — úgy tűnik — ebbe a stádiumba: a maguk korában forradalmi Strindberg és Ibsen darabjain olykor menthetetlenül unatkozunk. Ilyen tegnapelőtti szerző Frank Wedekind is, akit a drámatörténeti kézikönyvek, antológiák a színpadi expresszionizmus egyik nagymestereként tartanak számon — akinek darabjait azonban meglehetősen ritkán tűzik műsorra a színházak. Így hát mindenképpen üdvözlöznünk kell a Katona József Színház vállalkozását: a *Pandora Szelencéje*, azaz a Lulu című darab eljátszása nem kis erőpróba. Ács János hagyományos előadást kreált, a színpadi naturalizmus eszközeivel vitte színre a darabot. A mű szakmailag korrekt eljátszása, naturalis díszletek között kevéssé bizonyul ahhoz, hogy lesöpörje róla azt a bizonyos finom port: szegény, démoni Lulu, most látszik csak rajta, hogy bizony már a dédanyánk lehetne... Az előadás töprengésre késztet: mit is akarhatott vele a rendező? Való igaz, a Lulu sokszereplős darab, így a népes színészgárdának megfelelő szereplehetőséget biztosít, nem is szólva egy abszolút főszerepről — melyre a rendező Udvaros Dorottyt szemelte ki. Ez azonban egy olyan igényes színházban, mint a Katona, önmagában kevés: itt többhöz, jobbhöz vagyunk szokva.

Pedig bizonyára jobban is ki lehetett volna aknázni a műben rejlő lehetőségeket. A Luluban a századforduló művész- és pénzvilága elevenedik meg, a kártyabarlangok, a tőzsde, a színházak, budoárok világának forró, erotikus levegője csapja meg a nézőt. Wedekind élvezettel festi a polgárok, művészek és alvilági figurák tarka, szédítő nyüzsgését, s szívesen merül el e figurák belső világába is: szexuális eltévelyedéseiket, önzésüket, szeretetnélküliségüket elsősorban az ösztönök mindenekfelett való uralmából vezette le. Haláltánc ez a javából: haláltánc a Pénz és a Nő varázslatos, rontó és pusztító bűvkörében.

Ez a világgép és szemlélet a századforduló jellegzetes vonásait hordozza. A rendezés, ahelyett, hogy megteremtette volna azt a külső nézőpontot, ahonnan kellő rálátás kínálkozott volna Lulura és környezetére, azonosult vele. Pedig, hogy erre lett volna lehetőség, azt jól érzékeltette néhány jelenet: ott, ahol a rendezés kihasználta a műben rejlő ironikus helyzeteket, ott valóban *él* a színpad — elsősorban Sinkó László távolságtartó játéktílusának, intellektuális szerepformálásának köszönhetően. Ilyen például az első rész zárójelenete. A színpadi helyzet túlbonyolított, túlhajtott, már-már groteszk: Lulu rejtetegeti szeretőjét férje elől, s mindkettő elől rejtetegeti a váratlanul felbukkant zsarolót is. A helyzet feszültségét fokozza, hogy a férj és a szerető: apa és fia. Az előadás remekül kiélezi a szorongató veszélyhelyzetnek és a szerelmi légyott kéjes önfeledtségének már-már abszurd ellentétét: az előadást itt szinte modernnek érezzük.

Ez a színpadi feszültség a későbbiekben alábbhagy: a második részben a grand-guignol elemek erősödnek fel. Maga a darab is más dimenziókban mozog: a társadalom- és karakterfestés, a belső pszichológiai dráma helyett külsődleges, formális mozzanatok köré szerveződik a színpadi cselekmény; a romantikus kaland, majd naturalista milieu-rajzba oltott rémdráma következik.

A szereplők megteszik a magukét — ám igazán nagy alakítás nem születik; Udvaros Dorottyaé sem az. A századfordulónak eme buja, érzéki asszonya, aki romlást és halált hoz a férfinemre, mérhetetlenül távol áll a finoman erotikus szépségű, légies és törekény Udvaros Dorottytól — aki, ha akarja sem tudja eltitkolni a lényét alapvetően jellemző kedvességet. Lulu pedig semmiképpen sem kedves. Persze, Udvaros kitűnő színésznő, s most is jól eljátsza a szerepet, s vannak teljes illúziót keltő jelenetei is — ám ezt az alkati idegenséget nem tudja áthidalni. Elhisszük neki, hogy szép és ígéző, hogy imádják a férfiak, hogy szeszélyes asszony — de hogy maga a Romlás, a Bűn és a Végzet női alakban, azt már nem.

Az előadás egységes stílusának megteremtésében talán jó szolgálatot tehetett volna a zenei anyag szerencsésebb kiválasztása is. A fülsértően felerősített Tannhäuser tematikusan beleillik ugyan az első részbe, s jól illeszkedik a műben kifejeződő nő-koncepcióhoz is, ám furcsán, szertelenül követi ezt a második rész párizsi jelenetének amerikai ragtime-ja. A díszletek és kosztümök (Antal Csaba, illetve Fűzy Sári munkája) megidéznek ugyan a fentebb leírt művész- és félvilág, a londoni nyomornegyed külső képét —

ám nem válnak igazán kifejezőivé annak a kornak és életérzésnek, mely pedig legpregnansabban épp a díszítő művészetekben — szobabelsőkben, kosztümökben, dísztagyakban, bútorokban — öltött testet.

Ha Wedekind a tegnapelőtti, Brecht a tegnapi modernség. Háromgarasos operája különösen hálás repertoárdarabja színházainknak — első sorban talán fülbemászó muzsikája miatt. Songjai szinte folklorizálódtak, önálló életet élnek — s Bicska Maxi alakja is mítosszá, legendává nőtt. A mai inséges időkben nem lehet tehát csodálni, ha egy színház, még ha az a Vígyszínház is, előveszi a Koldusoperát, egyszerre téve így eleget a szórakoztatás igényének, s annak a követelménynek is, hogy olykor komolyabb fajsúlyú művek is színre kerüljenek, hiszen Brecht azért mégiscsak Brecht.

Ne szépítsük: a vígszínházbeli Koldusopera, Gothár Péter rendezésében — botrányosan rossz előadás. Egész egyszerűen nem tesz eleget alapvető szakmai követelményeknek: a színészek nagyobbik része rutinból úgy-ahogy eljátsza szerepét, néhányan viszont kirívó tehetségtelenségről tesznek tanúságot. Semmiféle darabot nem lehet alkalmatlan színészekkel jól eljátszani — az olyan típusúakat, mint a Koldusopera, a legkevésbé, hisz itt a színészi játékon, az ének- és táncstudáson múlik minden. Bicska Maxi szerepét Kaszás Attilára osztani rendezői vakság volt: egyetlen hangja és mozdulata sincs, ami ne lenne hamis. Szőke, vékony, zsúfíus alkata eleve alkalmatlanná teszi a szerepre, s az alkati hiányosságokat nem sikerült színészi eszközökkel pótolnia. Hasonlóképpen érthetetlen rendezői ötlet volt Polly szerepét egy gyakorlatlan főiskolásra bízni — aki ezzel az alakítással sem színésznői, sem énekesnői kvalitásairól nem győzött meg bennünket. A tánckar dúsidomű, rosszul mozgó és gyengén éneklő hölgyek csapata — szinte érthetetlen, hogyan sikerült ennyi alkalmatlan személyt összeválogatni?

A rendező talán azt gondolta, hogy mindeme hiányosság és szrevetlen maradhat, olyannyira le fogja nyűgözni a közönséget a színpadi látványosság, s az a sajátos metamorfózis, melyen a darab kereszttúlment. Ismerjük el: a látvány valóban lenyűgöző. A színpadon ott csillog-villog az egész Ipoly mozi, a bejárat éppúgy, mint a belső előcsarnok, valamint a nézőtér. Ez a mozi-belső ad azután keretet a legkülönbözőbb jele-

netekhez — az esküvőtől a börtönjelenetig. Ha előljáróban nem hangzana el Bicska Maxi híres balladája (némileg átírva és kiegészítve) valószínűleg rá sem ismernénk a darabra; így azonban hamarosan rá kell döbbernünk, hogy a színpadon aktualizálás folyik: azaz: az egész Koldusopera mintha itt játszódna, az Ipoly moziban és környékén, s szereplői pesti vagányok, koldusok, széplányok, rendőrök és börtönőrök.

A rendezőnek, természetesen, joga van arra, hogy a művet különböző helyszínekre és időkbe helyezze a színpadi megvalósítás során, hogy régebbi, akár történelmi műveket aktuális tartalommal és értelemmel ruházzon fel. Joga van, ha ezzel nyer valamit a néző és a darab — ha például a mű újabb dimenziói tárulnak fel, vagy megtisztul attól a már emlegetett finom portól. Egy mű tanulságainak a mába való átsugároztatása azonban nem lehet annyira esetleges, önkényes és durva beavatkozás, mint ahogyan az ebben az előadásban történik. (A Koldusopera esetében az is felmerül, hogy egy meglehetősen didaktikus tézisdrámát további tanulságokkal terhelni eleve fölösleges és értelmetlen.) Az előadásból végül is azt a rendkívül eredeti gondolatot szűrhetjük le, hogy Magyarország a koldusok országa. Hogy ez világosan kitessék, a rendező nem átalja belekeverni a dologba szegény Mark Palmert is, aki egy nagyhatalom hírhozójaként hoz kegyelmet Maxi számára, akinek nyakán már szorul a hurok — a nép, a koldusok ettől az úrtól várják sorsuk jobbra fordulását...

Ezt a fontos és eredeti közlendőt — mármint hogy koldusok vagyunk — talán más módon is ki lehetett volna fejteni; az Ipoly mozi felépítése ugyanis meglehetősen pénzigényes ötlet.

A színészek amúgy halát megvető bátorságról tettek tanúságot: az Ipoly előcsarnokának galériájáról ugráltak le, s más, hasonló akrobatamutatványokkal szórakoztatták a közönséget. Igazságtalan lenne, ha a népes szereplőgárdából nem emelnénk ki a határozott karaktert formáló Kútvölgyi Erzsébetet, s a felkavaróan drámai alakítást nyújtó, kitűnően éneklő Igó Évát Kocma Jenny szerepében. Valahogy így kellene csinálni... A többi néma csend, jobb lenne mihamarabb elfelejteni. Ám: mi lesz az Ipoly mozival? Csak azt remélhetjük, akad majd vállalkozó szellemű magyar szerző, aki ír majd hozzá egy új magyar musicalt.

Erődy Edit

Hagyjátok Robinsont!

Tímár Péter ismét egy népszerű műfajt (zenés vigjátékot) választott, és ezúttal is úgy alakított egy látszólag egyszerű történetet, hogy az mellesleg a személyiségroncsoló társadalom nyomorú vágyairól is szóljon. A Robinson több szállal is kötődik Tímár előző filmjéhez, a Denevérhez — annak folytatása és egyúttal ellenpárja. Csak néhány példa: mindkettő egy megtörtént eseményből (rádió- illetve újsághírből) indul ki, és az otthonkeresés esélyeit kutatja. Míg a Denevér a menekülés reménytelenségével fejeződik be, a Robinson az újrakezdés esélyeit gondolja tovább. A sötétben málló és lakhatatlan díszleteket ennek megfelelően váltja fel a napfényes és lakatlan sziget.

A Robinson Crusoe melletti választás már csak azért is szerencsés volt, mert a regény többször is bizonyította, hogy nagy interpretációs lehetőségeket biztosít — a rousseau-i pedagógiától az Amerika-mítosz továbbéléséig sokan és sok mindenre felhasználták. Ugyanakkor mindig jó üzletnek is bizonyult, hisz eddig a könyv több mint húsz megfilmesítést ért meg. De mindezek mellett — figyelembe véve azt, hogy hol és mikor készült ez a Robinson — más érvek is szólhattak amellett, hogy a rendező ezt a regényt válassza forgatókönyve kiindulópontjául. Adottak bizonyos hasonlóságok azon két kor között, amelyekben a regény, illetve a film a maga aktualitását elnyerhette. (Például belső háborúzatások után kialakuló alkotmányos parlament, a pénznek mint legfőbb és minden mást szétziláló-újrarendező szerepe, a „magányos tömeg” kialakulása stb.) Defoe úgy szötte össze annak idején „a korszak két legkeresettebb „bestseller” műfaját, ... a vallásos intelmeket és a tengerészkalandot” (Cs. Szabó), hogy az eredmény mégis „irodalmon kívülinek” számított. Tímár műfajkísérletei is hasonlóan egy kicsit ehhez a módszerhez, hisz olyan jellegű „szórakoztató” filmet készít, amelynek nálunk nincsen stílus hagyománya.

Am maga a regény mindenekelőtt kihívás, és az említett filmnyelvi útkeresés, valamint a klaszikus-optimista Robinson Crusoe „lefordításának” problémája ezen a ponton kapcsolódik össze. Ugyanis a filmnek, ha nem is az egyetlen, de talán a legfontosabb kérdése az, hogy miként lehet egy eszmények hiányától szenvedő, de

ugyanakkor azok jelenlétét nem tűrő korban mégiscsak az eszményekről szólni?

A film keretét a regény megszületéséhez kötődő legenda szolgál. Eszerint Defoe-nak 1718-ban egy Alexander Selkirk nevű matróz mondta el — némi rum fejében — hajótörésének történetét. Tímár ezen „mindössze” annyit változtatott, hogy a matrózról kiderül, ő csak egy ál-Robinson. (Talán azért is, hogy a kiválasztottság helyett a néző behelyettesíthetőségét hangsúlyozza.) A legenda ugyan nem igaz, arra viszont kiválóan alkalmas, hogy a rendező megfogalmazhasson néhány olyan alkotói problémát, amelyek korántsem szakmai jellegűek. Mivel a hétköznapiakból egyre nehezebb poézist teremteni, növekszik az igény egy elmesélhető történetre. Egy olyanra, amely az eseménytelenségek (legalább látszólagos) tartalmat ad, az esélytelenségek pedig értelmet. Egy olyanra, amely azt tanítja, miként kell az elviselhetetlent mégiscsak a lehetséges legjobbként elfogadni. Az ehhez szükséges manipuláció legalkalmasabb és legszrevetlenebb eszköze pedig — mint mindig — a művészet. Feltéve, ha jól megfizetik. A művész pedig, ha okos és jó üzletember, tudja mivel kell csapdába ejtenie a közönséget: a társadalom korlátaival megszabadult és önmagát újrateremtő ember eszméjével. A filmbéli két álmot, ha egymásnak ellentmondó és torz formában is, de ez a hiábavaló és örök éhség élteti.

A névtelen matróz a mindenkori társadalmak mindenkori becsapottja, a „létezés balekja”, akinek egyetlen lehetőség kínálkozik magánya elviseléséhez és a lázadásra: a részegeskedés. Bűne és kivetettségének oka az engedetlenség — a mindenféle ideológiának való behódolás és az agyonbiztosított konformizmus ösztönös tagadása. Éber álmában kilátástalan helyzete elleni lázadását és annak szükségszerű bukását éli meg. A menekülés képtelenségét és önáltató reményét. Azonban Defoe azért Defoe, hogy ebből a link és szálnalmas senkiből teremse meg a kor kívánta példaképet. Az ő Robinsonja az engedelmesség apoteózisa. Haszonelvű és önhitt, gyarmatszerző uralkodó, akinek „a világ dolgai csak annyit érnek, amilyen mértékben az ember valóban felhasználhatja őket”. (Idézet a regényből.) A birtoklás és a vagyon megszállotta ő, aki mindenben és mindenkiben a legyőzendő ellenfelet látja. Jellemző, hogy míg a matróz képzelt szigetén nem létezik hierarchia, és még állatokra sem látjuk lőni, addig Defoe Robinsonja a sziget királya és embervadászat közben ismerhetjük meg. (A célélvűséget illusztrálандó a filmben csak a készülő regény vége elevenedik meg: *amiért* a mű íródik.)

Defoe álma mindenekelőtt arról szól, hogy a matróz története visszafele is igaz lehet. Mindenki előtt ott van az érvényesülés lehetősége, de csak, ha föladja magát. Ezt az árat leplezendő kell az önmagán felülkerekedő (tehát tragikus) ember eszméjét az önmagukat megcsalók komikus heroizmusával felcserélni.

A matróz álmáról beigazolódtott, hogy használhatatlan illúzió. Hogy Defoe Robinsona mit művelt az idők folyamán — a civilizáció nevében —, tudjuk. A történetek igazi vesztesei mégsem a szereplők. (Rokon- és ellenszenv ide vagy oda,

mégis hiányzik belőlük bármiféle bűnbánat és öntisztulási szándék.) Az igazi vesztes az a sziget, amely a film végére otthoneremtésünk megcsalatott vágya, hazátlanságunk bűnjele lesz.

Ha időközben a helyzet nem is oly tragikus, mint a Denevérben volt, csak épp komolytalanságában egyre reménytelenebb. Ebből a pozícióból nézve a filmet, arra is választ kaphatunk, miért lett a Robinson a válság filmje. Rendező és néző közös válságáé.

Hafner Zoltán

Kulturális krónika

Sargina Ludmilla: Az orosz szimbolizmus természetrajza (Akadémiai) Hosszú éveknek kellett eltelniük, hogy legalábbis sejtészerű tudomást szerezzünk arról, hogy az orosz irodalomnak — amelyre minden korszakban érdemes odafigyelni — voltak olyan irányzatai is, amelyeknek objektív leírását hiába kerestük volna a különféle kézikönyvekben. Mintha nem létezett volna szimbolizmus, impresszionizmus, expresszionizmus. Csak az utóbbi években derült ki, hogy értékes és fontos avantgárd törekvések, kiváló írók és művészek vegetáltak a felszín alatt, s éltek ennek az irányzatnak rangos előzményei is. Ezekről rajzol képet forrásértékű könyvében a szerző. Alig, homályosan, félbe-szerbe ismert kor és művészei elevenednek meg műve lapjain, lehetőséget adva arra, hogy műveltségünk — nem a saját hibánkból meglevő — ismeret-hiányait eltüntessük.

Déry Tibor: Börtönnapok bordaléka (Műzsák) Ha már homályos korról szoltunk, némi röstellkedéssel kell elmondanunk, hogy közelmúltunk történetének is vannak ilyen pontjai. Ennek főként az a magyarázata, hogy gondos kezek sokáig óvták azokat a dokumentumokat, amelyek segítettek volna alaposabb ismeretben, s nehogy engedjünk a kísértésnek, el is zárták őket. Déry Tibor, aki az 1945 utáni magyar irodalom egyik igen jelentős alakja volt, börtönbüntetését töltve vetette papírra önéletrajzi jegyzeteit, a Kelevéz Ágnes által gondozott könyv azonban nemcsak ezeket tartalmazza, hanem kiadatlan beszédeiből és fontos leveleiből is válogat. Az önéletrajz elsősorban bevallot-

tan személyes jellegével ragadja meg az olvasót, múltbéli nyomozásnak lehetünk tanúi, melynek során gyakran mintha ismeretlen földrészen járnánk, s döbbenetesen eszmélünk rá, valahonnan mégis ismerős ez a táj, ez a vidék, ezek az emberek. A díszletekre azonban jórészt ráakódott már a feledés pora. Déry kicsit ironikus stílusa különösképp azokban a részekben érvényesül, amelyekben írótságairól, barátairól rajzol eleven képet. Kiválóan tájékoztatnak a Botka Ferenc által írt jegyzetek. Ezért is fogadtuk elképedéssel a kiadónak azt az ötletét, hogy a naplót „népszerű”, tájékoztató adatok híján lévő kiadásban is megjelentette. Az ismeretterjesztésnek igazi bravúrja...

Dr. Lakatos István: Németh László betegsége és halála (Új Forrás füzetek 5.) Németh László tekintélyes mennyiségű rajongói bizonyára örömmel olvassák a nagy hozzáértéssel és szeretettel megírt könyvet, melyet kitűnő képanyag tesz teljessé. Túlságosan rövid itt a hely ahhoz, hogy belemenjünk az életmű nyitott kérdéseinek tárgyalásába. Bizonyosnak látszik, hogy a minőségesszmény, mely az író életművének egyik központi mozgóképe volt, nagyon időszerű napjainkban is, s nem kevésbé vonzó lehet az a szellemi nyugtalanság, kíváncsiság, hódító szándék, mellyel Németh László a világkultúrában kalandozott, a hazai közgondolkodást gazdagítandó. A tájékozatlan olvasó bizonyára elcsodálkozik, hogy e határozottan gondolkodó, mindig célszerűen eszmélkedő író mennyire sebzékeny volt, milyen nehezen viselte el a kritikát, amelyet valóban a szívére vett, bántást,

rosszindulatot sejtve ott is, ahol ilyesmiről szó sem volt. A betegsége elhatalmasodásáról szóló könyvből egyszerre ismerhetjük meg az öregedő Németh László szellemiségét és emberi habitusát. Miután gondolatai, eszméi és megállapításai még ma is inkább indulatokat keltenek pro és kontra, semmint az elfogulatlan önszemlélet kialakítását segítenék, e művet az író lelkes tisztelőinek ajánljuk elsősorban.

Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben (Szabad Tér)
A szerzőnek elévülhetetlen érdemei vannak abban a folyamatban, melynek során hazánkban megszűntek az államiság korábbi keretei, s létrejöttett egy demokratikus rendszer. Vallomásgyűjteménye tehát valóban történelmi dokumentumok tárháza még akkor is, ha eszméit nem minden vonatkozásban váltotta valóra a politika. Valaha úgy forgatják majd ezt a kötetet, mint egy huszadik századi értelmiségi változásainak hiteles krónikáját, annak bizonyosságaképp, hogy a kor gyakran félelmetes bakugrásai miképp befolyásolták a független szellemet, s hogy az mint harcolta ki érintetlenségét. A magyar kultúra rendkívül sokat köszönhet Vásárhelyi Miklósnak, így teljesen érthető, hogy a könyv egyik fejezetében köszöntőket olvashatunk. Pedig izgalmasabbak és tanulságosabbak azok a részek, amelyekben egy életképes demokratizmus forrásaiig nyomoz vissza, nyilván azzal a szándékkal, hogy fejtegetéseinek tanulságait ma is hasznosíthassuk. A kiváló sajtótörténész elfogulatlanul kalandozza be századunk ma már elég nehezen hozzáférhető újságjait és folyóiratait, mert azokban a sajtószabadságnak olyan megnyilatkozásait látja, melyeket nem árt emlékezetünkbe idéznünk. Szomorú fejezetbe gyűjtötte búcsúztatóit, melyeket azoknak a barátainak és fegyvertársai-

nak sírjánál mondott, akikkel együtt küzdött egy tisztultabb, hitelesebb életmód és szellemiség megvalósításáért. Vásárhelyi Miklós erre tette fel életét, s gyakran önmérsztő harcának mára olyan eredményei vannak, melyek azt bizonyítják, hogy érdemes volt e küzdelmet vállalnia.

Arcok és eszmék a nyugati magyar irodalomban (Csapó és Társa, Szeged — Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich) Esztendőök hosszú során át tiltott gyümölcs volt a nyugati magyar irodalom, csak kevesen ismerték az ott élő és alkotó írókat, s még kevesebben a nyugati magyar folyóiratokat, amelyekben pedig gyakran alapvetően fontos történelmi, filozófiai és irodalmi tanulmányok jelentek meg. Mára e helyzet megváltozott, de megváltozott a nyugati magyar irodalom létmódja is: a lapok egy része hazatelepült, idehaza is megvásárolhatóak a nemrég még tiltott művek, s most következik majd a megmértetés, a befogadás, amelynek fontos állomása e tanulmánygyűjtemény. A szerzők áttekintik a nyugati magyar irodalomnak szinte minden fontos jellemzőjét, múltját és jelenét, a különféle műfajokat, az olvasó pedig töprengve kérdi, vajon a történelem változásai milyen irányba mozdítják ki ezt az irodalmat, meglesz-e annak lehetősége, hogy — amint ez szükségszerű volna — a Nyugaton élő és alkotó írók végre szerves részét képezzék a hazai magyar irodalomnak, s annak teljes jogú polgáraiként lehessenek jelen a folyóiratokban és a könyvkiadásban. Nagy kár, hogy olyan önfeláldozó írók és gondolkodók, mint Cs. Szabó László, Szabó Zoltán vagy éppen Kovács Imre, már nem érthették meg e folyamat kezdetét, az ő bölcsességükre ma is szükségünk volna.

Rónay László

Levelek — válaszok

A Magyar sorskérdések margójára

Nagy várakozással vettem a kezembe Somorjai Ádám *Magyar sorskérdések* című könyvét. A várt eligazítást azonban nem kaptam meg. Néhány gondolatomat szeretném csak ezzel kapcsolatban kifejezni.

Az emberi fejlődés korszakokra bontható. Az egyik a méhen belüli fejlődés korszaka, amelynek az első része a szervek kifejlődésének ideje, majd egy érési kor következik, hogy a magzat alkalmassá váljék a méhen kívüli életre. Ez utóbbiban a szakemberek vizsgálatai szerint már a pszichés fejlődés első jelei is megtalálhatók. A méhen belüli szakaszt a megszületés utáni időszak követi. Amikor már megszületett a magzat, akkor már teljesnek, érettnak mondható? Kifejlődött személyiségnek? Nem. Ez az ún. hospitalizáció legsúlyosabb foka. Ezt követően beszélünk még gyermekkorról, felnőttkorról stb., amelyekben ugyancsak találhatunk fejlődési fokokat. Akkor tehát az ember örök potencia? Igen. Így — a véleményem szerint — nem beszélhetünk a méhen belüli fejlődés első szakaszában virtuális vagy potenciális (látszólagos vagy a lehetőségében adott) emberről, csak emberről, aki jelenleg ebben a fejlődési szakaszban van. Az ember tehát a fogantatása pillanatától kezdve emberi személy. Ennek alapján nem tudok Maritain véleményével sem egyetérteni, hogy „az emberi személy élete nem a fogamzással kezdődik”. (125. o.) Ezt azért is szeretném hangsúlyozni, mert így abortusz esetében nem a virtuálisan emberi természet birtokában levő lényt öljük meg, hanem embert, aki még nagyon korai fejlődési szakaszban van. Így talán más megvilágítást nyer a könyv 117. oldalán található megfontolás is: „nem mondható el azonban, hogy minden megtermékenyített petesejt eljut a továbbfejlődéshez, mert ennek az a feltétele, hogy a következő hat-hét, maximálisan tizenkét napon belül beágyazódjék a méhfalba, és így táplálékhoz jusson, enélkül a szó szoros értelmében éhenhal és a maga útján eltávozik. S ez az esetek 30–50%-ában meg is történik...”. Nem lehet feladatunk annak megítélése, hogy a megtermékenyítés utáni rövid időben, vagy a 70. életév fölött nagyobb érték-e az elveszített élet? A lényeg, hogy én személyes emberi életnek tekintsem már a megtermékenyített petesejtet is és a legjobb tudásom szerint tegyek meg ennek a korai életnek az érdekében is mindent.

Az egyház tanítása, hogy Krisztus mindenben hasonlóvá lett hozzánk, kivéve a bűnt. Tudjuk azt

is, hogy Krisztus a fogantatás pillanatától kezdve vette föl az emberi természetet. Talán az Ő már meglévő lelke, az Atya mellől nézte vajon a Mária méhében fejlődésnek indult testét az animáció idejéig? Nem lett volna akkor egyszerűbb, ha csak attól a pillanattól kezdve vette volna fel az emberi testet, amikortól az emberi mivolta is a kezdetét vette, amikortól már emberi lénynek lehet valakit nevezni? Az ember az eredendő bűn következtében lesz beteg, sőt meg is kell halnia, ez a tény az elkezdődött élet bármelyik pillanatában bekövetkezhet; akár méhen belül, akár a megszületés után. Ebben az értelmezésben az anya élete sem lehet kellő indíték a terhesség-megszakításra, a magzat megölésére. Az orvosnak ugyanis minden életért, így a magzat életéért is küzdenie kell! Sajnos azonban a beavatkozása eredménytelen lehet felnőttkorban is, de ugyanígy elveszthet magzatot is. Terhesség esetében két életért küzd, de nem biztos, hogy mindkettőt meg tudja menteni. Ha azonban elveszít egy életet, legyen az akár felnőtt, akár magzat, lelkiismereti kérdést kell csinálnia belőle: valóban indokolt volt-e a beteg, a magzat elvesztése?

Ha igaznak tarthatnánk, hogy nem egyértelműen csak az azonnali animációval magyarázhatjuk az emberi élet kezdetét, akkor támogatjuk azt a nézetet, hogy a méhen belüli betegség kimutatása esetében a terhességmegszakítás megengedett, hiszen mondhatjuk, hogy a beteg magzatnak minden valószínűség szerint még nincs lelke. Czeizel Endre szerint: „Különbséget kell ugyanis tenni az élet és az emberi élet fogalma között.” (Ki viszi át a szerelmet? 1989. 105. o.) Ezt a megfogalmazást úgy értelmezem, ahogy akarom: például nem lesz emberi életem, mert nincs elég pénzem az anyagi javak biztosítására stb. Ez a kérdés pedig a mi részünkről nem lehet vita kérdése: minden megfogant élet emberi élet, még a betegséggel megfogant élet is. Azaz a sokat hangoztatott egészségesen születés joga nem azonos a kizárólag egészségesen való megszületés jogával! Ezért tehát minden életet, már a fogamzás pillanatától kezdve, lélekkel bíró emberi életnek kell tekintenünk, legyen az süket, vak, öreg, béna, elmebeteg, az értelmi fejlődésében elmaradt, vagy akár fejlődési rendellenességgel rendelkező! Talán azért nem akarjuk az ő életüket emberinek nevezni, hogy eliminálhassuk őket és ne kelljen értük semmit se tennünk?

Ezt az értelmezést nem éreztem a könyvből, ezért a könyv még a katolikus hívó szemében is komolyan értelemszavaró lehet.

Vass Miklós

Kedves Vass Miklós!

Őn egyértelmű eligazítást várt tanulmányomtól és ezt nem kapta meg. „Katolikus hívő szemében... komolyan értelemzavarónak” minősíti. Nézzük az Ön kitételeit.

Először azt, amiben nézeteink megegyeznek: hozzászólásának egész szövegét áthatja a megfogant emberi élet védelmének indulata. Ebben bennem is szövetségesre lelt. Egyházunk mindig hathatós védelemben részesítette az emberi életet, annak „kezdeteitől fogva”.

Másodszor azt, amiben nézeteink eltérnek: Ön mindenáron bizonyítani akarja, hogy „minden életet már a fogamzás pillanatától kezdve lélekkel bíró emberi életnek kell tekintenünk!” — fél attól, hogyha nem ezt mondjuk, akkor jóváhagyjuk korunk tévedését: ha nem ember, akkor nem kell maximális védelemben részesíteni. Ez a gondolatmenet azonban egyrészt fordított: azért kell így érvelnünk, mert „ha igaznak tarthatnánk, hogy nem egyértelműen csak az azonnali animációval magyarázhatjuk az emberi élet kezdetét, akkor támogatjuk azt a nézetet, hogy ... a terhességmegszakítás megengedett”. Nos: nincs arra szükségünk, hogy csak az azonnali animáció elméletét fogadjuk el az emberi élet védelmében, mint ahogy az azonnali animáció elmélete is csak az egyik — bár egyre inkább elterjedt — felfogás a teológiai tanításban. — Másrészt azzal a korunkbeli felfogással hadakozik, amelyben a megfogant emberi élet fölött szülők és orvosok (védőnők) szinte kényük-kedvük szerint dönthetnek. A régick kérdése az volt: mi lesz azoknak a magzatoknak örök üdvösségével, akik idő előtt távoznak el, spontán (nem mesterséges, nem szándékos) vetélés következtében? — Válasz: ha a magzat még nem kiformált, akkor — lélekkel nem bírván — nem kárhozhat el. Ha már kiformált — pl. van homloka —, akkor — akár feltételeken is — megkeresztelhető és üdvözl.

Átfogóbb kontextusba kell tehát helyezni a teológusok, így egyházunk véleményformálását is, nem a mai megszokott kérdésfelvetés az egyedül eligazító.

Őn idézi a Sorskérdések 125. oldaláról Maritain véleményét, számomra értelemzavaró módon. A teljes mondat ugyanis így hangzik: „Maritain tisztában volt azzal, hogy a római katolikus egyház mindig mereven ellenezte a közvetlen abortuszt, még ha bizonyosnak tartotta is, hogy az emberi személy élete nem a fogamzással kezdődik.” Bár a mondat alanya — Maritain? a katolikus egyház? — valóban nem teljesen egyértelmű. Figyelmesebb olvasás esetén, mindig a

közelebb álló tartozik egymáshoz, tehát: nem Maritain, hanem a katolikus egyház tartotta bizonyosnak, ... bár ... mindig mereven ellenezte... (A mondat szinte szó szerinti átvétel a MÉRLEG 1986/1. sz. 72. oldaláról, amelyet jelzett könyvemben lábjegyzetben közlök.)

Őn más megvilágításban tárgyalja a kőtet 117. oldalán található meggondolást (idézésétől eltekintek). Amire a megtermékenyített petesejt nagymértékű pusztulásából következett, az nem található meg a kőtetben, mert abban ez a természet, a Teremtő bőkezűségére vonatkoztatott illusztráció. — Egyébként óvatossában bánnék az ilyen kitételekkel, mint: „én személyes emberi életnek tekintem már a megtermékenyített petesejtet is...”: a személyesség még nem attribútuma egy szemmel nem látható, méhfalhoz nem illeszkedő, bár potenciálisan kétségtelenül errefelé irányuló megtermékenyített petesejtnak.

Őn Máté 1, 20-szal, Lukács 1, 32-vel érvel: „Krisztus a fogantatás pillanatától kezdve vette föl az emberi természetet.” Én ezt a jelzett helyeken sem magyarul, sem latinul, sem görögül nem találom.

Egyházunk valóban érvelt Mária szeplőtelen fogantatásával! mint ezt Noonan nyomán a könyvben tárgyalom. A modern természettudományok révén megismert fogalmakat módszertanilag nem lenne helyes visszavetíteni a Szentírás világképebe, főleg, ha nem is értelmezhető ilyen módon, új ismeretek birtokában sem.

Kedves Vass Miklós! Úgy gondolom, több köt össze bennünket, mint ami szétválaszt. Könyvem természetesen nem pótolja azt a hatalmas irodalmat, amely a kérdésről a modern teológiában világnyelveken olvasható. Javaslom: közösen kutassunk abban az irányban, mit publikált már a magyar nyelvterület e kérdésről (a Mérleggel úgy-ahogy elkészültem, hátravan még a Szolgálat, a Vigilia, a Teológia és az egyéb publikációk); továbbá: mit tanítanak az emberi élet kezdeteiről az orvosi egyetemek szülész-nőgyógyászati szakjai; valamint: mi az, amiről közös publikációra gondolhatnánk a hazai katolikus közvélemény alaposabb tájékoztatására.

Ami engem zavar: hazánkban egy nemzedéknyi idő óta ellenvetés nélkül hirdetik a magzati élet kioltásának véleményét. Mi, hívők, hallgatva statisztálunk. Ez így nincs jól. Levélváltásunk is ezt a csendet töri meg, ezért köszönöm hozzászólását, kritikus véleményét.

Somorjai Ádám
bencés

1990
ANNÉE LV.

vigilia

JUIN—JUNI
JUNE

Revue mensuelle — Monatsschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

SOMMAIRE

László Paskai: L'Engagement chrétien
Miklós Maróth: Les vertus chrétiennes
Saint Jean de la Croix: Le chant de l'Âme
András Kubinyi: La roi Mathias et l'Episcopat Hongrois
Mihály Vajda: Le saint dans l'Oeuvre de Heidegger
Martin Heidegger: Surmonter la métaphysique
Nos rencontres avec l'Écriture Sainte — l'article de **Balázs Barsi**
L'entretien avec le peintre **Győző Somogyi**
Nouvelles, poèmes, critiques

INHALT

László Paskai: Christliche Verpflichtung
Miklós Maróth: Die christliche Tugenden
Johannes vom Kreuz: Geistliche Gesänge
András Kubinyi: König Matthias und die ungarische Bischöfe
Mihály Vajda: Das Heilige bei Heidegger
Martin Heidegger: Überwindung der Metaphysik
Begegnungen mit der Heiligen Schrift — **Balázs Barsi**
Gespräch mit dem Kunstmaler **Győző Somogyi**
Erzählungen, Dichtungen, Kritik

CONTENTS

László Paskai: The Christian Commitment
Miklós Maróth: The Christian Virtues
Saint John of the Cross: Spiritual Canticle
András Kubinyi: King Matthias and the Hungarian Bishops
Mihály Vajda: The Saint at Heidegger
Martin Heidegger: The Exceeding of the Metaphysics
The Bible and me — **Balázs Barsi**
Interview with a painter: **Győző Somogyi**
Short Stories, Poems, Reviews

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: BALASSA PÉTER, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓRAY LÁSZLÓ,
SZŐRÉNYI LÁSZLÓ, TILLMANN JÓZSEF

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém

Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111.
Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma:
OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy
ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára,
feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára
40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

